

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filosofická

Bakalářská práce

Vývoj politického myšlení Egona Bondyho

Tomáš Schejbal

Plzeň 2011

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filosofická

Katedra antropologických a historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Vývoj politického myšlení Egona Bondyho

Tomáš Schejbal

Vedoucí práce :

PhDr. Stanislav Holubec, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2011

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň 2011

.....

Rád bych poděkoval vedoucímu své práce za trpělivost, rady a podporu, dále respondentům za poskytnuté rozhovory a také některým kolegům za pomoc.

Obsah

1. Úvod	1
2. Vývoj revolučního a kritického marxismu ve 20. století	1
2.1. Revoluční marxismus	2
1. 1. Stalinismus.....	5
1. 2. Trockismus.....	7
1. 3. Maoismus.....	8
2.2. Kritický marxismus	10
1. 1. Frankfurtská škola	10
1. 2. Hegelinánský marxismus	11
1.3. Postmarxismus.....	13
3. Vývoj politického myšlení Egona Bondyho (1948 – 2007)	15
3.1. Od trockismu k maoismu (1948 – 1968)	15
1.1. Prvních deset let (1948-1958)	15
1.2. Druhých deset let (1958-1968).....	22
3.2. Od maoismu k postmarxismu. (1969 - 1989)	24
1.1. „Pracovní analýza“ (r. 1969).....	24
1.2. 70. léta 20. století.....	42
1.3. Neuspořádaná samomluva (r. 1984)	47
1.4. 2. polovina 80. let 20. století.....	52
3.3. Poslední léta : proti kapitalismu (1989 – 2007)	53
1.1. 90. léta 20. století a přelom století	53
1.2. Poslední léta 2005-2007	59
4. Závěr	67
5. Seznam použité literatury a ostatní prameny	69
5.1. Vydaná literatura	69
5.2. Nevydaná literatura	71
5.3. Rozhovory	71
5.4. Internetové zdroje	71
1.1. Rozhovory s Egonem Bondym	71
1.2. Ostatní internetové zdroje	72
6. Summary	73

1. Úvod

Ve své bakalářské práci hodlám zmapovat vývoj politického myšlení Egona Bondyho, vl. jm. PhDr. Zbyňka Fišera, CSc., od druhé poloviny 40. let 20. století až do jeho smrti v roce 2007. Jako pramen používám primární a sekundární literaturu a metodu orální historie, kterou jsem podnikal rozhovory s politologem Ondřejem Slačálkem, filosofem Hynkem Toppeltem, taoistou Augustínem Fischerem a spisovatelem Michalem Hvoreckým, s cílem doplnit případné mezery, které nebyly možné zaplnit na základě písemných pramenů. Primární literaturou jsou Bondyho původní filosofická, politologická, prozaická a poetická díla, sekundární pak za prvé zahraniční literatura světového kritického marxistického myšlení, do jehož kontextu hodlám Bondyho politické myšlení začlenit a za druhé odborná ale také beletristická literatura, zabývající se Bondym a jeho myšlením a tvorbou. Metodou orální historie zkoumám názory lidí, kteří se s Bondym během jeho myslitelské dráhy intelektuálně anebo politicky stýkali.

Kromě světového marxistického myšlení hodlám Bondyho politické myšlení, které v mé práci má primární význam, uvést do souvislostí také s jeho filosofickým myšlením a jeho uměleckou tvorbou, protože tyto tři roviny jeho aktivit spolu neodmyslitelně souvisí a jednomu nelze dobře porozumět bez dalšího.

Domnívám se, že význam Bondyho politického myšlení je významný a v současné době aktuální z toho důvodu, že stál v opozici jak proti minulému režimu, tak také proti současnému kapitalistickému systému, který kriticky reflektoval.

Práci člením na základní kapitoly Úvod, Vývoj revolučního a kritického marxismu ve 20. století, Vývoj politického myšlení Egona Bondyho (1948-2007) a Závěr.

2. Vývoj revolučního a kritického marxismu ve 20. století

Abychom lépe pochopili kontext, v jehož rámci se Bondy jakožto marxista intelektuálně vyvíjel, pokládám za vhodné zde stručně nastínit příběh marxismu 20. století, ačkoli to přede mnou udělali jiní a lépe.

Bondyho příběh se odehrává v druhé polovině století, bude však nezbytné, abych začal tou jeho první polovinou, z které ostatní vyplývá. Při stručné rekonstrukci vývoje marxismu 20. století se přitom budeme zabývat těmi jeho směry, kterými bylo ovlivněno politické myšlení Egona Bondyho nebo s kterými bylo toto myšlení příbuzné. Těmito směry jsou zejména směry revolučního marxismu (leninismus, trockismus a maoismus, ale paradoxně i stalinismus, ačkoli není ani revolučním, ani kritickým směrem, ale je směrem, z kterého vychází maoismus) a kritického marxismu (neomarxismus typu frankfurtské školy či hegelíánského marxismu a postmarxismus).

Marxismus, jenž se od 90. let 19. století stal hlavní myšlenkovou výbavou mezinárodního dělnického hnutí, se na přelomu 19. a 20. století ocitl v krizi, v níž se rozdělil na pravicové, reformistické křídlo zřikající se revoluce a prosazující postupnou cestu parlamentní demokracie, reprezentované zejména německým sociálním demokratem Eduardem Bernsteinem, a levicové, revoluční křídlo, představované Karlem Kautským a zejména Vladimírem Ljičem Leninem¹, který vycházel z idejí právě Karla Kautského a Georgije Valentinoviče Plechanova a který se později s Kautským rozešel pro jeho ambivalentní postoj k reformistické pravici, imperialistické válce a pro kritiku bolševiků, jejich revoluce a režimu.

2.1. Revoluční marxismus

Předmětem našeho zájmu bude revoluční směr marxismu, ze kterého vychází leninistická a později trockistická, maoistická a a v jisté míře neo- a post-marxistická tradice, ke kterým se Bondy v průběhu svého života hlásil.

Jestliže od 70. let 19. století až do první ruské revoluce roku 1905 bylo politickým a teoretickým centrem mezinárodního dělnického hnutí Německo, pak s rozvojem ruského revolučního hnutí se toto centrum začalo přesouvat ze západní Evropy do Ruska.

---

¹ Lenin jakožto zakladatel bolševismu samozřejmě nebyl jediným představitelem revolučního marxismu. Vedle ruských bolševiků to byli také menševici, jako Plechanov, Martov, Axelrod nebo pozdější bolševik Trockij a také například němečtí marxisté Karl Liebknecht a Rosa Luxembourgová, Italové Antonio Gramsci či Amadeo Bordiga nebo Francouz Jean Jaures. Nezbývá než konstatovat, že k revoluční levici patřil tehdy také Josif Džugašvili, později známý jako Stalin.

V ruské sociálně demokratické straně existovalo od 90. let radikální a umírněné křídlo, nazvané později bolševici a menševici. Teorie bolševismu vzniká v roce 1902, kdy Lenin publikoval esej *Co dělat?*, inspirovanou N. G. Černyševským, kde Lenin prosazoval koncepci konspirační, centralistické avantgardní organizace profesionálních revolucionářů, s kterou vystoupil v roce 1903 proti Martovovi a Axelrodovi, kteří usilovali spíše o masovou demokratickou stranu po vzoru sesterských stran v buržoazně demokratické Evropě, kde tyto ovšem mohly fungovat, na rozdíl od absolutistického Ruska, legálně. (Johnstone, 1991, 375-376). Další rozpory mezi bolševiky a menševiky nastaly kvůli rozdílnému pojetí první ruské revoluce roku 1905, kterou menševici pokládali za čistě buržoazně demokratickou, jejímž cílem by měla být demokratická republika a vedoucí třídni silou ruská buržoazie, již by měli proletariát a sociální demokraté sekundovat, aby nastalo „poklidné“ období dlouhého demokratického vývoje, zatímco bolševici a také L. D. Trockij s Helphandem, zvaným Parvus, ačkoli tito dva tehdy nepatřili ani k jedné frakci, vycházeli z Marxovy teorie permanentní revoluce, podle které by mohl být proletariát hegemonem ruské buržoazně demokratické revoluce, jež by se stala signálem pro revoluci v Evropě, a zdejší revoluce by vzhledem k industrializaci, proletarizaci a demokratické tradici měla již proletářsko-socialistickou povahu, a měla by vliv na revoluci v Rusku, a pomohla by proletariátu spolu s chudými rolníky přejít od demokratické revoluce k socialistické, která by teprve potom zajistila výsledky demokratické revoluce. Rozdíl v teorii permanentního charakteru ruské revoluce 1905 na jedné straně mezi Leninem a na druhé straně mezi Trockým a Parvusem spočíval v tom, že Lenin připouštěl hegemonii nejen proletariátu, ale i rolnictva, zatímco Trockij s Parvusem připouštěli pouze hegemonii proletariátu, jenž měl být rolnictvem podporován pasivně. (Harding, 1991, 309).

V roce 1916 vydal Lenin ve švýcarské emigraci dílo *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, kriticky inspirované pracemi *Finanční kapitál* od Rudolfa Hilferdinga a *Imperialismus* od Johna A. Hobsona, a v kterém charakterizuje imperialismus jako poslední, monopolní, parazitní a umírající stadium kapitalismu, během kterého se kapitalismus mění ve svůj opak a za nímž je socialistická revoluce. Jako čtyři základní rysy monopolního kapitalismu Lenin označuje za první monopol a koncentraci produkce, za druhé monopolní disponování zdroji surovin, za třetí monopolizace bank a srůstání monopolního bankovního a průmyslového kapitálu, výsledkem čehož je finanční kapitál, představovaný finanční

oligarchií. Za čtvrté koloniální monopol imperiálních velmocí a jejich rozdělení světa a rozdělení světa mezi imperiální metropole a povětšinou agrární kolonie či polokolonie (Lenin, 1972, 151-156).

V období ruské demokratické revoluce roku 1917 Lenin požadoval ve svých *Dubnových tezích* okamžité svržení Prozatimní vlády a převzetí veškeré moci sověty, zahájení přechodu od demokratické revoluci k socialistické a okamžité ukončení války. Byl tehdy všemi odmítnut, včetně bolševiků jako Zinověv, Kameněv a Stalin, kteří v podstatě zastávali stanovisko menševiků z roku 1905 i 1917. Jediný z vůdčích osobností, kdo v této době zastával stanovisko shodné s Leninovým, byl Trockij.

Pokud jde o teorii ruské listopadové revoluce roku 1917, podle jejích vůdců Lenina a Trockého měla tato revoluce buržoazně demokratický charakter stejně jako revoluce březnová, ovšem jejím hegemonek byl proletariát spolu s rolnictvem všech vrstev, tj. chudých, středních a bohatých rolníků. Socialistický charakter začala ruská revoluce nabývat teprve v roce 1918, kdy v souvislosti s politikou tzv. válečného komunismu propukl mezi rolnictvem třídní boj chudých rolníků proti bohatým rolníkům neboli kulakům.

Již po bolševické revoluci se však v marxistickém táboře ozývala její kritika, kritika bolševiků a jejich režimu. Jestliže před ní bolševiky a Lenina kritizoval Trockij a označoval je jako jakobíny, nyní vycházela kritika zejména ze strany lidí jako Rosa Luxemburgová, Karel Kautský nebo Antonio Gramsci. Luxemburgová kritizovala přílišný centralismus bolševické strany i jejich režimu a nedostatek demokracie (Geras, 1991, 326), Kautský jejich režim rovnou označil nikoli za socialistický, ale za „státně kapitalistický“ (Hauser, 2004, 6). Gramsciho kritika nebyla nijak zásadní, nicméně v pozdějších sporech se nestavěl ani na stranu Stalina, ani Trockého a považoval za nezbytné získat také hegemonii v kulturní a občanské oblasti, nikoli jen dobytí politické a ekonomické moci (Sasson, 1991, 222-223).

Je známo, že v době občanské války v letech 1918 – 1921/22 se bolševici, navzdory celé marxistické teorii, pokusili o přímý přechod ke

komunismu, což později Lenin, když byl po jejich vojenském vítězství ve válce zaváděn NEP, označil za omyl.²

Ačkoli bolševici v Rusku vojensky zvítězili, světová socialistická revoluce, jejíž vítězství bylo považováno za předpoklad vítězství revoluce v Rusku, jak socialistické, tím spíše demokratické, se zdála být poražena nebo zpožděna, a byla hledána východiska, jak za této situace dál.

Podle některých teorií, například L. D. Trockého v jeho práci *Zrozená revoluce* (česky 1995) nebo později Guye Deborda (*Společnost spektaklu*, česky 2007), se během bolševické revoluce (1917-1921) nebo během 20. a 30. let z mocenské vrstvy strany, státu a ekonomického aparátu utvořila v rámci diktatury proletariátu vrstva byrokracie, jež tak zdegenerovala, a tato vrstva se stále více měnila v třídu, která potlačením povstání v Kronstadtu převzala moc nad proletariátem, ukončila revoluci a zahájila kontrarevoluci.³

1. 1. Stalinismus

Ačkoli první Stalinovy práce, zejména polemika proti Kropotkinovi a *Marxismus a národnostní otázka*, jež byla napsaná na podnět Lenina, se objevují již před válkou (R.W. Davies, 1991, 156), vlastní stalinismus jakožto oficiální ideologie VKS(b) a SSSR vzniká teprve ve 20. letech, kdy Stalin pro politické účely využívá různé směry postleninského bolševismu a přidáním vlastní teoretické přísady vytváří novou ideologii. Může se zdát oprávněně paradoxní, že v této práci zařazují stalinismus do kategorie revolučního marxismu, nicméně ačkoli stalinismus není ve skutečnosti revolučním směrem v marxismu, tato ideologie přinejmenším

² „Počítali jsme, strženi vlnou nadšení nad tím, že jsme probudili nadšení lidu nejprve na poli všeobecně politickém, a potom i na poli válečném, počítali jsme s tím, že provedeme přímo na podkladě tohoto nadšení stejně veliké (jak všeobecně politické, tak i vojenské) hospodářské úkoly. Počítali jsme – nebo snad bude lépe říci: předpokládali jsme bez dostatečného propočtu – že v malorolnické zemi zorganizujeme státní výrobu a státní distribuci výrobků komunisticky, na podkladě bezprostředních příkazů proletářského státu. Život nám ukázal naši chybu.“ (Lenin, 1950, 725)

³ „Na X. sjezdu, v okamžiku, kdy byl kronšadtský sovět poražen ozbrojenými silami a pohřben pod nánošem pomluv, Lenin vyslovil – proti levicovým byrokratům, organizovaným v ‘‘Dělnické opozici’’ - onen závěr, jehož logiku Stalin záhy dovedl až naprostému rozdělení světa : ‘‘Bud’ zde, nebo tam s puškou v ruce, ale ne s opozicí... Opozice už máme dost.’’

...
Byrokracie, jež zůstala jediným vlastníkem státního kapitalismu, si po Kronšadtu, při uskutečňování ‘‘Nové ekonomické politiky’’, nejprve zajistila svou moc zevnitř dočasným spojenectvím s rolnictvem, a stejně tak ji bránila i zvnějšku, k čemuž jako pomocnou sílu ruské diplomacie využívala dělníky naverbované do byrokratických stran III. Internacionály ; takto sabotovala celé revoluční hnutí a pomáhala buržoazním vládám, s jejichž podporou v mezinárodní politice počítala (moc Kuomintangu v Číně v letech 1925-1927, lidová fronta ve Španělsku a ve Francii atd.).“ (Debord, 2007, 103-104)

jevově vychází z leninismu a pak je také ideovou inspirací maoismu, který hraje v Bondyho myšlení významnou roli.

Leví bolševici, ke kterým za občanské války patřil především Trockij a také Nikolaj Bucharin, se po jejím skončení rozpadli. Bucharin nyní představoval pravé křídlo strany, Trockij levé a triumvirát Zinověv – Kameněv – Stalin střed. Pravice prosazovala pomalý postup k socialismu v jedné zemi pomocí NEPu, združstevňování a obohacování kulaků a levice jednak trvala na předpokladu permanentní světové revoluce, jednak prosazovala urychlenou industrializaci a akumulaci kapitálu pomocí exploatace rolníků, zejména kulaků. Stranická byrokracie, usilující o zachování svého postavení, pořádku a klidném vývoji, pochopitelně odmítala světovou revoluci stejně jako jí bylo jasné, že pod tlakem světového trhu tehdy ovládaného Západem industrializaci a akumulaci musí provést. Proto byla pro její třídní zájmy jako nejvhodnější nakonec koncepce její stalinské frakce, utvořivší se po porážce nejprve Trockého, pak Zinověva a Kameněva a nakonec i Bucharina. Od pravice přejala koncept budování socialismu v jedné zemi a od levice politiku industrializace a akumulace kapitálu, čímž vlastně vznikl stalinismus jakožto oficiální ideologie byrokratické třídy SSSR, nazývaná marxismus-leninismus.

Leninismus, přesněji leninská teorie v podání jeho epigonů a zejména Stalina, byl vykládán jako marxismus epochy imperialismu a diktatury proletariátu, jako jediná možná varianta marxismu pro tuto epochu a Stalin se nechal prohlašovat Leninovým nejvěrnějším žákem a epigonem leninismu v epoše budování socialismu a přechodu ke komunismu.

Vycházeje ze svých předpokladů, s cílem ospravedlnit vybudovaný systém a i své postavení, prohlásil Stalin v roce 1936 s podporou Bucharina, který se kvůli teroru přidal na jeho stranu, že v SSSR, tedy v jediné zemi na světě, byly položeny základy socialismu a zrušeny antagonistické třídy. Buržoazie jako třída přestala existovat, proletariát přestal být proletariátem, tj. nemajetným, a jakožto vlastník státního vlastnictví se stal jen dělnickou třídou; třídní společnost tedy byla zrušena ve smyslu zrušení antagonismu buržoazie a proletariátu, nadále však zůstala ve smyslu existence spolupracujících tříd dělníků a rolníků, jejichž existence byla podmíněna dělbu práce mezi průmyslem a zemědělstvím. O byrokracii nepadlo ani slovo. Stalin sklouobil quazimarxistickou třídní analýzu spolu s tradičním ruským patriotismem

pro mocenské účely. A jelikož tedy jednak stále zůstávaly třídy, mezi nimiž byly rozpory, i když neantagonistické, a jednak zde existovala osamocená socialistická země obklíčená světovým imperialismem, nutnost státu nadále zůstávala. Neantagonistické rozpory mezi dělníky a rolníky tedy nyní neměly být překonávány revolucí, ale evolucí směrem od socialismu ke komunismu. A přesto, že v SSSR podle vládnoucí ideologie došlo k zrušení antagonistických tříd, podle Stalinovy teorie o zostřování třídního boje za socialismu třídní boj nezankl, ale naopak se zostřoval, nikoli sice mezi dělníky a rolníky, ale mezi jednak příslušníky zaniklé buržoazie a světovým imperialismem s dělnicko-rolnickým socialistickým státem, čímž měl být ospravedlněn kontrarevoluční teror. V roce 1938 Stalin dokonce prohlásil, že za podmínek imperialistického obklíčení zůstane stát v SSSR nejen za socialismu, ale pokud SSSR vstoupí do komunismu a obklíčení zůstane, zůstane i stát, čímž byl v podstatě doveden do logických důsledků předpoklad budování a dobudování socialismu v jedné nebo několika málo zemích (R. W. Davies, 1991, 157).

1. 2. Trockismus

Trockismus jako myšlenkový směr velmi příbuzný leninismu se historicky objevuje od roku 1906 v souvislosti s problémy, o kterých jsem psal výše a vyvíjel se dále během ruských revolucí od roku 1917 a ve 20. letech. Nás ale bude zajímat především trockismus od 30. let, kdy vykrytalizoval jako kritická revoluční teorie, zejména ve vztahu k systému a ideologii SSSR.

Trockij v knize *Zrazená revoluce* v roce 1936 píše, že SSSR není socialistický stát, ale ani kapitalistický, jak tvrdili jiní kritici, ale etatistický systém, „zdegenerovaná diktatura proletariátu“, kde je u moci byrokratická vrstva, nikoli třída, ale přece jen se jedná o diktaturu proletariátu. Systém, který je jako motýlí kukla, z které se vylíhne buď socialismus nebo kapitalismus, v závislosti na vývoji poměru třídních sil jak v SSSR, tak především ve světě. Nicméně etatistický systém SSSR považoval za totalitní a podobný nacistickému systému v Německu. Vzhledem k tomuto stavu tedy nepovažoval za nutnou sociální revoluci v SSSR, neboť ta prý byla provedena zrušením soukromého vlastnictví a kapitalismu, ale politickou demokratickou revoluci proletariátu, zřejmě s podporou rolníků, která by smetla byrokracii a moc a vlastnictví by předala do jeho rukou, čímž by teprve vznikly podmínky pro socialismus, který není možný bez demokracie. Samozřejmě podmínku úspěchu této revoluce viděl ve světové socialistické revoluci spolu s revolucí

antikoloniální a antifašistickou ve fašistických státech (Pearce, 1991, 546).

Po Trockého zavraždění roku 1940 se trockistická teorie vyvíjí v pracích jeho žáků, z nichž je nejdůležitější zejména Tony Cliff a jeho dílo z roku 1955 *Státní kapitalismus v Rusku*, kde na rozdíl od Trockého charakterizuje ekonomický systém SSSR již jako státně kapitalistický, přičemž byrokracie, kterou označuje za vládnoucí vykořisťovatelskou třídku, tzv. substituuje neboli nahrazuje úlohu klasické kapitalistické třídy (Pearce, 1991, 547).

1. 3. Maoismus

Další směr, který se v rámci revolučního marxismu historicky vyvinul jak ze stalinismu, tak z trockismu, je maoismus nebo také učení Mao Ce-tunga, jež je jeho pojetím marxismu či marxismu-leninismu a stalinismu, které aplikoval na čínské podmínky, historicky zásadně ovlivněné tzv. asijským produkčním způsobem.

V případě Marxova pojetí asijského produkčního způsobu, který se ale týká i společností předkolumbovské Ameriky, jde především o to, že tento způsob byl stagnační, nebo se přinejmenším vyvíjel velmi pomalu, a historickým zásahem do této pasivity a stagnace byl až imperialismus euroamerické civilizace, který v zemích jako byla Čína začal zavádět moderní průmysl a kapitalistické vztahy, a tedy i třídy buržoazie a proletariátu.

Mao Ce-tung byl do značné míry ideově inspirován stalinismem, zejména pokud jde o stalinské chápání leninismu, socialistický charakter výstavby i systému SSSR v době Stalina, teorii třídního boje za socialismu, kritiku vývoje v SSSR po 20. sjezdu KSSS roku 1956 z pozic jak stalinismu, pokud jde o Chruščovovu kritiku Stalina, tak trockismu, pokud jde o chápání sovětského systému jako státně kapitalistického pod panstvím byrokracie, ačkoli ale stalinismus, podle Knighta, ve svém dogmatickém pojetí marxismu nepočítal s asijským produkčním způsobem, protože mu nezapadal do jeho eurocentrické teorie o tom, že evropský vývoj je předobrazem světového vývoje.

Současně však Mao jak marxismus, tak bolševismus či stalinismus interpretoval v mnoha ohledech nedogmaticky a pružně a tvrdil, že marxismus neexistuje abstraktně, ale vždy konkrétně, v té které historické či národní formě, a své učení známé jako maoismus nazýval počínštným marxismem. Zkrátka provedl pomocí marxistické metody

konkrétní analýzu konkrétní situace, kterou byla v případě Číny 20. až 40. let 20. století, kdy se utvářely základy maoismu, situace převahy venkova a polokoloniální postavení země.

Knicht vyzdvihuje těchto pět stěžejních bodů maoismu :

Za prvé je to Maovo přesvědčení, že centrální ideou marxismu či jeho univerzálním zákonem je teorie tříd a třídního boje, a chápání třídní analýzy jako základní marxistické metodologie.

Za druhé teze, vycházející z provedené třídní analýzy tehdejší čínské společnosti, že proletariátem, respektive hlavní revoluční třídou v Číně jsou rolníci.

Za třetí analýza nedostatečné vyvinutosti kapitalismu a buržoazie v Číně, na základě které Mao vyvodil závěr, že stejně jako v ruské revoluci převezme v čínské buržoazní, respektive národně demokratické revoluci hegemonii proletariát (tj. rolníci) od buržoazie, která se skládala z buržoazie národní a kompradorské. Skupinami či třídami, které měly podle Maa zájem na revoluci, byla národní buržoazie, levicová inteligence a nevyvinutá průmyslová dělnická třída ve městech, pod vedením rolníků na venkově.

Za čtvrté teorie, vycházející z pozdní Leninovy koncepce, že součástí světové revoluce je antiimperialistická revoluce vykořisťovaných národů, tvořících velkou část světového revolučního proletariátu.

Konečně za páté Maova revoluční strategie, kterou je tzv. linie mas, kterou prakticoval v čínské revoluci a občanské válce s Kuomintangem (Národní stranou), kdy se páteří čínské Rudé armády stali venkovští rolníci, ve válce proti japonskému imperialismu, a kterou uplatnil při kampani „Velkého skoku vpřed“ a při „Velké proletářské kulturní revoluci“ (Knicht, 2007, 145-147).

„Velkým skokem vpřed“, který byl v Číně aplikován v letech 1958 až 1960, začíná rozchod Mao Ce-tunga a Číny se sovětským společenským systémem. Podstata velkého skoku spočívala v decentralizaci politického a ekonomického řízení, které měly mobilizované masy samosprávně provádět organizovány v lidových komunách, s cílem během několika let prostřednictvím industrializace (zaměřené však po sovětsku na těžký průmysl) vybudovat beztřídní komunistickou společnost (Fairbank, 1998, 422-442).

Poslední Maovou kampaní byla již zmíněná „Velká proletářská kulturní revoluce“ (1966-1976), jejímž smyslem bylo opět pomocí samosprávy a masové demokracie, založené na linii mas, provést tentokrát revoluci v kultuře a v myslích a srdcích Číňanů. Mao vyzval k permanentní revoluci a revoltě proti všem činitelům byrokratického aparátu, pozdeřelým ze snahy restaurace kapitalismu, zejména proti Teng Siao-pchingovi, označovanému za pravičáka. Snahou Mao a jeho skupiny bylo pravděpodobně zabránit opakování vývoje v SSSR, tj. převzetí moci byrokratickou třídou a restaurace kapitalismu, avšak výzva k antiautoritářské revoltě se netýkala kultu jeho vlastní osobnosti a jeho učení. Obsahem kulturní revoluce byl tzv. boj proti čtyřem starým : starému myšlení, staré kultuře, starým tradicím a starým návykům, které měly prodělat revoluci, přejít od buržoazního a „feudálního“ ke komunistickému (Fairbank, 1998, 422-428). Podle Mao totiž proletářská revoluce na rozdíl od té buržoazní nezačíná v produkčním způsobu, ale v nadstavbě : *„Politika má přednost před ekonomikou.“* (Mao, 1968, 40)

2.2. Kritický marxismus

1. 1. Frankfurtská škola

Frankfurtská škola, nazvaná podle frankfurtského Institutu pro sociální výzkum, založeného v roce 1923, je jméno pro kriticky orientovanou teorii marxismu. Zabývala se výzkumem filosofie, empirické sociologie, muzikologie, sociální psychologie a psychoanalýzy, práva a ekonomie.

Ve svých teoretických pracích se představitelé první generace frankfurtské školy, z nichž jako nejvýznamnější z nejstarší generace, která zřetelně ovlivnila Bondyho, lze označit například T. W. Adorna, M. Horkheimera, W. Benjamina, H. Marcuse a E. Fromma, orientovali na humanistický výklad marxismu, který se v tomto duchu snažili reinterpretovat v souvislosti s vydáním Marxových tzv. Pařížských rukopisů z roku 1844, které byly zveřejněny v roce 1932. Neměli příliš velký zájem o historický materialismus jako o vědu, ale Marx pro ně byl především filosof lidské svobody a kritik odcizení, zejména v buržoazní společnosti.

Ve svých dílech někteří představitelé navazovali na ideje György Lukácse, který marxismus nechápal jako doktrínu, ale jako metodu, jako návod k jednání, řečeno s Engelsem. Myslitelé jako Herbert Marcuse, ale

především Erich Fromm, se pokoušeli o syntézu marxismu a psychoanalýzy vytvořené Sigmundem Freudem.

Ve své kritice rozvinuté průmyslové společnosti, která se týkala jak kapitalistického světa, tak i systému SSSR, se zaměřovali na rozpor mezi technologickým pokrokem a duchovními potřebami člověka. Tato kritika se projevila v díle *Dialektika osvícenství*, od T. Adorna a M. Horkheimera, kterou je možné označit za jednu z hlavních prací tohoto směru. Mezi další zásadní práce frankfurtské školy patří *Negativní dialektika* (Adorno), *Strach ze svobody* (Fromm), *Eros a civilizace* a *Jednorozměrný člověk* od Herberta Marcuse, který se v 60. letech 20. století stal jedním z hlavních mluvčích Nové levice, jež se kromě kapitalismu stavěla kriticky k tzv. staré levici, tedy k sociální demokracii a komunistům a namísto změny shora prostřednictvím uchopení moci prosazovala změnu přímo a zdola (Femia, 2007, 104-110).

Kritická teorie frankfurtské školy se vyvíjela či vyvíjí v dalších generacích. Mezi představitele druhé generace řadí Gérard Raulet Jürgena Habermase, jehož zásadní dílo z roku 1981 je *Teorie komunikativního jednání*, Manfreda Franka či Albrechta Wellmera a další, přičemž práce některých přesahuje mezi první a druhou nebo druhou a třetí generací. Podle Rauleta nastává v této škole v 80. letech přechod od neomarxismu k postmarxismu, když Habermas začal polemizovat s francouzským poststrukturalismem filosofů Georgese Batailleho, Michella Foucaulta a Jacquese Derridy, jejichž linii chápal jako neokonzervativní. Jistý obrat nastává od poloviny 80. let, kdy představitelé třetí generace Wolfgang Bonss a Axel Honneth přijali Habermasovu linii obrany proti poststrukturalismu, přičemž ale respektovali i poststrukturalistickou linii a zároveň ale odmítali příbuznost mezi poststrukturalismem a idejemi *Dialektiky osvícenství*. Debata mezi neokomunitaristy a liberály v USA nakonec vedla k pochopení sociální teorie a filosofie A. Honnethem jako integrující definice částí kritické teorie v díle *Kritika moci* (1985). Mezi další představitele třetí generace se řadí také Oskar Negt, Claus Offe, Constance Berlin, Matthias Lutz-Bachmann nebo Martin Seel (Raulet, 2008, 143-207).

1. 2. Hegelinánský marxismus

Mezi zásadní představitele hegelinánského marxismu můžeme zařadit Antonia Labriolu, Antonia Gramsciho, Györgyho Lukácse a Karla Korscheho.

Antonio Labriola, který byl ve svém myšlení ovlivněný především J. F. Herbartem, G. W. F. Hegelem a Karlem Marxem, se stavěl ve svých dílech do opozice proti pozitivisticky a mechanisticky vykládanému ortodoxnímu marxismu Karla Kautského, který byl vůdčím teoretikem II. Internacionály (1889-1914). Labriola chápal marxismus, stručně řečeno, především jako kritickou teorii.

Labriolovo myšlení později inspirovalo další myslitele a jedním z nich byl zakladatel KS Itálie, Antonio Gramsci, jenž se nechal ovlivnit také Leninem. Gramsci byl toho názoru, že panství té které panující třídy stojí především na její duchovní a kulturní hegemonii, a že hlavní úlohou panující, v tomto smyslu spíše hegemonní třídy je právě tato její hegemonie, která se prosazuje socializací členů jak ovládané, tak vedoucí třídy prostřednictvím kostelů (v podmínkách silné role církví), médií (v Gramscioho dobách zejména tisku) a škol. Stejně jako Mao dospěl nezávisle Gramsci k myšlence, že proletářská revoluce v podmínkách kulturní hegemonie buržoazie začíná především ve vědomí proletariátu, v jeho třídním uvědomění jako revolučního subjektu ve vztahu k buržoazii, a teprve poté dochází k revolučnímu převzetí politické moci, jejímž prostřednictvím se mění i ekonomická struktura společnosti. Důležitější než uchopení politické moci je tedy získání kulturní hegemonie třídní ideovou válkou.

György Lukács se stejně jako Labriola a Gramsci staví kriticky k ekonomickému determinismu II. Internacionály, na jehož místo staví ideu totality, tj. úplnosti (úplnosti jak objektivních určujících činitelů, tak jednajících subjektů). Bytí, podle feuerbachovské filosofie určující vědomí, pro něj není synonymem pro hmotu. Jak už bylo uvedeno výše, marxismus nechápal jako doktrínu či dogma, ale jako kritickou metodu chápání skutečnosti, která vede k její změně. Tyto dvě věci, tj. pochopení skutečnosti (poznání, teorii) a její změnu (praxi, akci) chápal jako dva stejné fenomény, vedoucí k zrušení třídní společnosti. Třídní vědomí vůbec a proletariátu zejména, vedoucí k změně jeho postavení, chápal jako vyjádření skutečného třídního zájmu. Rozdíl mezi Lukáčsem a Gramscim vězí však v tom, že Lukács viděl příčinu pasivity ovládané třídy v jejím pasivním postavení při produkci a spotřebě, což znamená, že k uskutečnění celkové změny skutečnosti je podle něj třeba více než změna vědomí, jejího chápání (Femia, 2007, 100-104).

Karl Korsch byl další filosof hegelíánského marxismu, mezi jehož hlavní díla patří *Marxismus a filosofie* (1923), v kterém chápe marxismus

a jeho vývojová stadia přecházející od fáze filosofického myšlení přes fázi teorii ekonomie, politiky a ideologie k fázi vědecké disciplíně, jež je bez vztahu k politickému boji, jako nutné produkty své doby, dále *Materialistické chápání dějin* (1929), kde se staví kriticky ke Kautského deterministické a pozitivistické filosofii a nakonec dílo *Karl Marx* (1938)⁴, kde chápe marxismus jako materialistickou vědu o třech základních principech, jimiž jsou za prvé historická zvláštnost, za druhé její kritický charakter a za třetí její praktická orientace a pokud jde o osamotný marxismus, jeho základy vidí jednak v materialistickém pojetí dějin a jednak v politické ekonomii (Goode, 1991, 294-295).

1.3. Postmarxismus

Postmarxismus vzniká v podmínkách postmoderní situace⁵ v polovině 80. let 20. století, kdy v souvislosti s emancipačními hnutími v rozvojových zemích a vyspělých post-průmyslových zemích v 60. a 70. letech nastal odklon od univerzálních vyprávění, činících si nárok na monopol, včetně marxismu.

Termín postmarxismus vykládají Ernesto Laclau a Chantal Mouffe v díle *Hegemonie a socialistická strategie* z roku 1985 jako určitou situaci marxistické teorie, která se ocitla ve stavu, kdy se vedle proletariátu, který přestává být univerzální revoluční třídou, objevují další skupiny usilující o emancipaci – ženy, sexuální, etnické a jiné menšiny, děti a mládež, imigranti, nezaměstnaní a další. V této pluralitě emancipačních skupin, mezi nimiž je proletariát již jen jednou částí, je také marxismus jen jedním z mnoha emancipačních myšlenkových směrů, tak jako na svém počátku. Podle autorů to tedy znamená opuštění rigidní jakobínské představy *my a oni* (Mouffe, Laclau, 2001, 1-2).

Další fáze vývoje postmarxismu, kterou Michael Hauser označuje jako fázi žižkovskou, probíhala v posledních dvou uplynulých desetiletích až do současnosti (Hauser, 2008). Na rozdíl od předešlého vývoje se tato fáze odehrává v podmínkách pádu sovětského bloku, kapitalistické globalizace, respektive globálního kapitalismu a je spojena zejména se jmény jako Alain Badiou, Antonio Negri, Michael Hardt a Slavoj Žižek.

Badiou, žák Althusera, Saussera a Mao Ce-tunga, v díle *Svatý Pavel. Zakladatel universalismu* (česky 2010) reaguje na

⁴ Podle Patricka Goodeho v posledním uvedeném díle činí přechod ve srovnání s *Marxismem a filosofií* k více pozitivistickému chápání marxismu (Goode, 1991, 294-295).

⁵ Termín Françoise Loytarda, kterým v roce 1984 označil konec velkých univerzálních ideologií.

postmodernistickou kritiku universalismu tím, že v podmínkách globálního kapitalismu a jeho ideologie neoliberalismu, vůči němuž podle jeho obhájců navíc neexistuje reálná alternativa, je tento systém a tato totalitní ideologie v současné době jedinou skutečnou universální ideologií, a proto je proti ní třeba postavit opoziční, revoluční universální ideologii, universální pravdu, kterou vidí Badiou v komunistické hypotéze jakožto věčně se vracející Ideji.

Antonio Negri a Michael Hardt, pokud zmíníme jejich společné zásadní dílo *Impérium* z roku 2000, činí posun od leninského pojetí imperialismu k postmarxistickému chápání globálního kapitalismu jako impéria, kterým je globální kapitál, deterritorializovaný suverén, který se emancipoval od národních států a jehož představitelem je globální kapitalistická třída. Jejím protivníkem pak podle nich je nejen proletariát, ale, jak bylo řečeno, také ostatní neprivilegované skupiny, vytvářející spolu pluralitní sílu, kterou autoři nazývají multitude (množství). Aktivním představitelem tohoto množství jsou podle nich bojovníci proti globálnímu kapitalismu rozličných směrů a způsobů aktivity a sdružování, mezi něž patří například také tzv. black-blocks.⁶

Slavoj Žižek, podle kterého Hauser nazývá třetí, závěrečnou fázi postmarxismu, je slovinský filosof, politolog a kulturní teoretik, který je ve svém myšlení ovlivněn především Marxem, Hegelem a psychoanalytikem Jacquesem Lacanem. Slavoj Žižek se považuje za komunistu a marxistu a Marxem je inspirován v kritice ideologie, zejména postmodernismu a populární kultury. Současně Žižek usiluje na základě postmoderního překonání marxismu o návrat k jeho kořenům, k Marxovi. Pokud jde o Hegela, stejně jako Marx z něj čerpá především jeho dialektiku jakožto metodologii a z Lacana přejímá jeho psychoanalytické pojmy Imaginární, Symbolická a Reálná (Myers, 2008, 21-36).

V této části jsme se zabývali příběhem marxismu 20. století, respektive jeho revolučních a kritických směrů, kterými byl inspirován nebo s kterými byl ideově příbuzný Egon Bondy, s cílem jeho politické myšlení a jeho vývoj zasadit do kontextu tohoto marxistického myšlení a v tomto kontextu jej uchopit.

---

⁶ Black-block je taktika opozičních protestů, demonstrací a pochodů, při které jsou jedinci oblečení v černém, čímž vytvářejí černý blok. Tato taktika, spojená se symbolickými násilnými útoky na banky atd. a vytvářením barikád, vznikla na konci 70. let v západním Německu a Berlíně a od 80. a 90. let se rozšířila do západní Evropy a severní Ameriky, a od konce 90. let se stala velmi užívanou při protestech proti globalizaci v různých zemích světa.

3. Vývoj politického myšlení Egona Bondyho (1948 – 2007)

3.1. Od trockismu k maoismu (1948 – 1968)

1.1. Prvních deset let (1948-1958)

Nyní, po probrání základních proudů světového marxismu 20. století, přejdu k výkladu vlastního vývoje politického myšlení Egona Bondyho.

Jakkoli se Bondyho politický názor v průběhu jeho života bouřlivě vyvíjel, vždy zůstával, jak sám říkal, *marxist levý* (Bondy, 2009, 65). Ve svém autobiografickém díle *Prvních deset let* uvádí, že ačkoli se ještě 21. února 1948 účastnil demonstrací jako člen KSČ, záhy „v hloubi duše cítil jakýsi pocit, že se něco jaksi nepovedlo“⁷ (Bondy, 2002, 25), a po seznámení s prvorepublikovým levicovým marxistou Závašem Kalandrou se příznivcem nejen *levicového* marxismu, ale dokonce trockismu, stal také osmnáctiletý Bondy, tehdy ještě jen Fišer, když už předtím byl jakožto básník a žák Karla Teigehe od svých patnácti let stoupencem surrealismu, zejména jeho bretonovské provenience, která byla ovlivněna trockistickou variantou marxismu a anarchismem (Nadeau, 1994, 404-207).

---

⁷ Bondy o svých zážitcích z únorových událostí vypráví v *Prvních deseti letech* toto : „Ovšem Únorové události začaly zprudka a jak známo velmi rychle se vyvíjely. To jsme pak hned poznali, že přišla rozhodující chvíle. Nevím, co přesně dělal Šmerda s Líbou – nepochybně se aktivně účastnili na škole -, nevím ani po paměti, zda jsem v těch dnech zaskočil na Slovanu (mám však zachovaný deník z té doby) – ale určitě vím, co jsem dělal doma v Podolí. Samozřejmě jsem byl na straně KSČ a ‘‘všeho lidu’’. Otci a jeho přátelům jsem pochopitelně ve všem odporoval. Bylo trapné, že byť jsem byl již pár měsíců členem strany, nebyl jsem v žádné organizaci registrován, a tak jsem teď nemohl účinně podporovat revoluci. Ale když byl ohlášen projev s. Gottwalda na Staroměstském náměstí, hned jsem se tam hrnul a s nadšením tleskal a vyvolával hesla. Na zpáteční cestě přes Václavské náměstí jsem dokonce v čele průvodu Prahy XIV. nesl rudou vlajku – s vlasy až na lopatky. Planul jsem nadšením, ale stačil jsem si tak nějak všimnout, že náš dělnický průvod, který se už za Václavákem rozpadl, nesršel skutečnou spontaneitou, bylo to všechno nějaké takové ‘‘mírného pokroku v mezích zákona’’ - snad tam, kde vystupovaly Lidové milice, to bylo lepší, ale tady koukali přijít včas domů k obědu. Únorové události se rozvíjely dál – a já jsem už nešel nikam, jaksi jsem zrozpačitel a v den vítězného vyvrcholení jsem se šel spíš jakoby schovat do biografu na Mladí Gorkého, byť jsem to viděl už poněkolkáté. Bylo zima, poletovalo sněhové pápěří a já jsem v hloubi duše cítil jakýsi pocit, že se něco jaksi nepovedlo.“ (Bondy, 2002, 24-25)

O Bondyho vzpomínkách na únorové události z roku 1948 se v rozhovoru vyjádřil také Michal Hvorecký : „ ... ma veľmi zaujalo, keď Bondy rozprával o svojich zážitkoch z Února '48 vlastne v Prahe, keď on tak trochu demystikoval aj pre mňa ten akoby revolučný, tu revolučnú komunistickú vzburu alebo ten puč... On stále tvrdil, že on tam bol a že nejaký revolučný duch tam neplanul ak o tom rozprával, že to bola, to bola, že on cítil, že to je manipulácia a o to pochopiteľnejšie dnešní ľudia sa strašne ťažko nechajú vyprovokovať k nejakým reálnym protestom, ale skôr si myslím, že to naberá iné formy.“ (Hvorecký, 2010)

Tak se mladý básník a budoucí filosof stal politickým odpůrcem stalinistického režimu, který mnohdy označil za fašistický a s vládnoucí byrokratickou třídou.

V padesátých letech žádné významné filosofické ani jiné samostatné myslitelské dílo nenapsal, a proto se při mapování jeho politického myšlení této doby opírám především o již zmíněné dílo *Prvních deset let* z roku 1981, knihu *Knížka o tom, jak se mi filozovalo* z roku 1980, o jeho básnické dílo z tehdejší doby, ve kterém se vyjadřuje explicitně politicky či filosoficky a z části o paměti respondentů.

Ovlivněn dějinnými událostmi jako druhá světová válka, vítězství Sovětského svazu a pád fašismu především ve střední Evropě a právě po druhé světové válce se šířícím surrealistickým hnutím se mladý Zbyněk Fišer, syn legionáře a prvorepublikového generála v záloze, stal jako student gymnázia stoupencem nejen komunistických myšlenek a pod vlivem KSČ také stoupencem československé cesty k socialismu bez diktatury proletariátu, kterou tato strana tehdy hlásala.⁸

Po únorových událostech z roku 1948, které v podstatě znamenaly konec této československé demokratické cesty, se z jejího stoupence

---

⁸ „*Jak zkušenosti už ukázaly a jak nás učili klasikové marxismu-leninismu, neexistuje za všech okolností jen jedna cesta k socialismu, t. j. přes diktaturu proletariátu a sověty. Za určité konstelace mezinárodních i vnitřních sil je možná i jiná cesta k socialismu... U nás není cesty zpět. Idea socialismu, která zachvátila masy, stala se mocnou materiální silou. (...)*

Jdeme však svou vlastní specifickou cestou. Třeba si uvědomit, že prostředky, jimiž dospěl k socialismu Sovětský svaz, nejsou jedinou možností... Prostě : tvůrčí marxismus určuje vždy své názory na určitou věc podle dané situace, místa a času.

Které podmínky umožnily nám vkročit na tuto cestu k socialismu?

Především to, že fašismus byl vojensky poražen, čímž zmizel hlavní otrokář a uvolnily se ohromné síly... Konečně se pak změnil i poměr sil v mezinárodní politice. Hlavně tím, že Sovětský svaz vyšel z války nesmírně posílen. Působením těchto faktorů se v celé řadě zemí vytvořily režimy, které nejsou ještě socialistické, ale kde pracující třída se aktivně podílí na moci ve státě. Vznikl nový typ demokracie, kterou nazýváme demokracií lidovou. Tím se jen dokázalo v praxi to, co bylo marxistickými klasiky teoreticky předvídáno, totiž že existuje i jiná cesta k socialismu, než přes diktaturu proletariátu a státní zřízení sovětské. Po této cestě jdou Jugoslávie, Bulharsko, Polsko a také Československo.

Znaky této naší cesty jsou : strukturální změna v naší státní správě odbouráním starého byrokraticko-policejního systému a vybudování nové správy na lidové základně národních výborů, dále znárodnění, které dalo do rukou pracujících hospodářskou moc a konečně Národní fronta – svazek dělníků, rolníků a pracující inteligence – vedená silnou komunistickou stranou, která dovedla získat prvenství nejen v řadách dělnictva, ale i v řadách rolnictva.“ (Gottwald, 1948, 349-350)

V *Knížce o tom, jak se mi filozovalo* píše Bondy o svých ideálech revoluce a československé cesty k socialismu toto : „*Je samozřejmé, že můj bretonovský surrealismus se stále více začal dostávat do větších kolizí s kulturní politikou KSČ a VKS(b), ale stále jsem věřil (a běda – nebyl jsem jediný), že po vítězné revoluci v ČSR budou jiné poměry než v SSSR.“ (Bondy, 1980, 5)*

stal, jak už jsem uvedl, stoupencem trockismu a tím i politickým odpůrcem nově nastoleného režimu a jako surrealista také odpůrcem nastolené oficiální masové kultury – socialistického realismu. Tedy odpůrcem režimu a jeho kultury nikoli zprava, ale zleva.

Avšak ačkoli byl Kalandra stoupencem trockistické IV. Internacionály, ani on ani Fišer nebyli trockisty dogmatickými nebo ortodoxními, ale naopak si oba uvědomovali, že zvítězil-li by v Sovětském svazu v politickém zápasu Trockij namísto Stalina, vývoj by dopadl stejně a Bondy později dospěl k závěru, že dokonce ještě hůře.⁹ Záležitost totiž nebyla věcí souboje osobností, ale společenských skupin a tříd jak v Sovětském svazu, tak v celém světě a samozřejmě stupně jeho materiálního, ekonomického, politického a kulturního vývoje, byť vůdčí osobnost hrála v podmínkách tehdy rolnického Sovětského svazu svou roli právě kvůli hospodářským, sociálním a sociálně-psychologickým podmínkám masy drobných rolníků, kteří se nemohou zastupovat sami a musí proto být zastupováni autoritativní osobností, jak napsal Marx v *18 brumairu Ludvíka Bonaparta*.¹⁰

---

⁹ „Od Závěše Kalandry jsem se mnohé dozvěděl a o mnohém mne poučil, i když jsem tehdy hned nebyl s to všecko chápat. Řekl mi např., že kdyby v SSSR byl zvítězil Trocký, a ne Stalin, bylo by to tam dopadlo stejně (a já jsem později dospěl k poznání, že ještě hůře).“ (Bondy, 2002, 43)

Závěš Kalandra o tom sám píše v článku *K druhému procesu moskevskému* : „Tento sociální rozpor mezi pracující masou a privilegovanou vrstvou není ovšem v SSSR snad teprve od včerejška. Objevil se v některých svých prvních symptomech už v době Leninovy nemoci : Lenin vedl svůj poslední, bohužel už marný boj proti Stalinovi a jeho byrokratickému aparátu, v němž právem viděl největší nebezpečí pro dědictví Říjnové revoluce. Později, po Leninově smrti, prošel tento zápas mnoha různými stadii a rozvíjel různé svoje stránky ; jeho vlastní osou byl vždy konflikt mezi protichůdnými zájmy pracujících mas a zájmy privilegované vrstvy byrokracie. V čelo mas se stavěli věrní žáci Leninovi, zájmy byrokracie reprezentoval a hájil její aparát. Pro vzdělaného pozorovatele, který nedovedl proniknout do procesu sociálních proměn sovětské společnosti, se někdy tento veliký zápas falešně redukoval na nesrozumitelný boj Trockého a Stalina.“ (Kalandra, 1994, 248)

¹⁰ „Drobní rolníci tvoří obrovskou masu, jejíž členové žijí ve stejném postavení, přičemž však nevstupují v rozmanité vzájemné vztahy. Jejich výrobní způsob je od sebe navzájem izoluje, místo aby je spojoval vzájemnými vztahy. Tuto izolaci podporují špatné francouzské komunikační prostředky a chudoba rolníků. Jejich pole, na němž pracují, parcela, vylučuje dělbu práce při svém obdělávání, vylučuje použití vědy, a tudíž i rozmanitost vývoje, rozmanitost talentů, vylučuje bohatství společenských vztahů. Každá jednotlivá rolnická rodina stačí téměř sama sobě, vyrábí pro sebe větší část své potřeby a svou látku k životu získává spíše ve výměně s přírodou než ve směně se společností. Parcela, rolník a rodina ; vedle toho druhá parcela, druhý rolník a druhá rodina. Kopa takových parcel tvoří vesnici a kopa vesnic tvoří departement. Tak je tvořena velká masa francouzského národa prostým součtem stejnojmenných veličin, jako např. brambory v pytli tvoří pytel brambor. Pokud miliony rodin žijí v hospodářských existenčních podmínkách, které jejich způsob života, jejich zájmy a jejich vzdělání odlišují od životního způsobu, zájmů a vzdělání druhých tříd a stavějí se nepřátelsky proti nim, potud tvoří třídu. Pokud existuje jen místní souvislost mezi drobnými rolníky, pokud totožnost jejich zájmů neplodí mezi nimi nijaké společenství, nijaké národní spojení a nijakou politickou organizaci, netvoří třídu. Jsou tudíž neschopni uplatňovat třídní zájmy vlastním jménem ať prostřednictvím parlamentu či konventu. Nemohou se zastupovat, musí být zastupováni. Jejich zástupce musí vystupovat zároveň jako jejich pán, jako autorita nad nimi, jako

Fišer, který v básnické sbírce *Židovská jména* samizdatové edice Půlnoc přijímá na protest proti antisemitské povaze politických procesů z let 1949-1952 a také kvůli konspiraci židovský umělecký pseudonym Egon Bondy (Zand, 2002, 74-79), u kterého zůstal až do své smrti, se počátkem padesátých let odklání jak od hlavního trockistického proudu, který Sovětský svaz považuje za byť zdegenerovaný, ale přece dělnický stát, tak od klasické surrealistické estetiky a vytváří vlastní umělecký směr totální realismus, chladně zaznamenávající všední i politickou realitu života v Československu (Mainx, 2007, 37-65).

Zatímco někteří literáti jeho generace píšou v duchu socialistického realismu, Bondy Stalina explicitně označuje za fašistu a režim jak v Sovětském svazu, tak v Československu za režim fašistický. Proletariát je vykořisťován nikoli buržoazií, ale byrokracií, která je nositelkou státně kapitalistického fašismu a cestou k jeho svržení je světová proletářsko-socialistická revoluce (Bondy, 2009, 18-20).

V roce 1951 začal Bondy po hlubším seznámení se s marxismem a jeho filosofií prožívat jeho vnitřní krizi, respektive krizi engelsovského dialektického materialismu podaného v *Anti-dühringu*, jak sám píše (Bondy, 2002, 68), a právě v letech 1951-1952 se seznamuje se spisovatelem Bohumilem Hrabalem, Konstantinem Sochorem a Ing. Gottliebem (přičemž poslední dva jmenovaní v této době podle Bondyho svědectví nevykonávali žádné zaměstnání).

Zatímco Bondyho seznámení se s Hrabalem má význam především literárně-umělecký, přátelský a alkoholický a až pak také filosofický, seznámení s dvěma posledně jmenovanými má pro něj vliv zejména filosofický. V době, kdy Bondy prohlédl nenosnost Engelsovy teze, že „*všechno, co existuje, je hodno zániku*“¹¹ (Engels, 1950, 377) a

neomezená vládní moc, která je chráněna před ostatními třídami a shora jim sesílá déšť a sluneční zář. Politický vliv drobných rolníků dochází tedy svého posledního výrazu v tom, že si výkonná moc podrobuje společnost.“(Marx, 1950, 338-339)

¹¹ „*Prohlédl jsem politování hodnou naivitu Engelsovy koncepce, uviděl jsem, že není filosoficky nosná, a nevěděl jsem, co si počít mám.*“(Bondy, 2002, 68)

„V této situaci, někdy v roce 1951 nebo nanejvýš na počátku roku 1952, jsem najednou pocítil, že můj slavný Engels nemá pravdu. Byl to začátek všeotřásající pohromy, doslova jsem cítil, jak se mi propadla půda pod nohama, všechno, v čem jsem měl filosofickou jistotu, se zhroutilo (jenom moje politické ultralevičáctví ovšem ne), ba dál jsem nevěděl kam, svět přestal mít rád a své místo v něm. Stručně řečeno, pochopil jsem, nebo mi bylo dáno k pochopení, že milovaný Anti-Dühring je jenom zvenčí obilný starý mechanický materialismus.“(Bondy, 1980, 9)

kdy řešil kardinální otázku „*zda jest bůh, nebo ne*“ (Bondy, 2002, 68), Sochor, který se označoval za buddhistu i marxistu a který jej dále seznámil s fotografem, buddhistou a svého času také funkcionářem KSČ Františkem Drtikolem¹², jej seznámil právě s filosofií buddhismu a Indie, díky čemuž se velmi hluboce začal zajímat zejména o buddhismus a také taoismus. Bondy ve svých memoárech uvádí, že Drtikol mu vysvětloval, že za stupněm marxistického materialismu je „*něco dál, co ten první stupeň neruší, ale naopak ho korunuje*“ (Bondy, 2002, 72). Naopak Gottlieb, který byl původem maďarský Žid (Bondy se s ním seznámil

O své ontologické kritice Engelse Bondy píše podrobněji v *Útěše z ontologie* : „*V materialistické filosofii je však model vyvíjející se substance pravou popelkou. Jakýsi pokus dělá Engels, který připouští, že dialektický materialismus může být jedině nesubstančním ontologickým modelem. Podle Engelse, jakožto důsledného materialisty, není sféra jednotlivin sférou stínové fenomenality, ale v jednotlivinách a jejich procesech se přímo uskutečňuje pohyb substance, popřípadě její vývoj. V pozadí materiální jednoty světa zůstává však stále diskrepance konkrétních jednotlivin a "hmoty" jako takové. Engels nepoužívá rád pojmu substance, ba často jej výslovně odmítá pro označení hmoty, a tento jeho "filosofický" čich je mu více než ke ti, leč celý jeho výklad přece jen výkladem substančního modelu. Vše je hmota, hmota je vše, vše je jen pohyb hmoty, hmota je nekonečná a věčná, nekonečně proměnlivá apod., před naším vesmírem existoval vesmír v jiné podobě, ale jednou vše zanikne, aby v jiné podobě vzniklo znova atd. V takto vedené úvaze se pak ovšem zákonitě objeví myšlenka, že bytí je vůbec otázka, která přesahuje naše luštitelské schopnosti, které se zastavují u instance materiálnosti bytí. Substance vykázaná dveřmi se tu dere znova dovnitř oknem. Protože tyto myšlenky Engels později nikde neopravil, nelze než konstatovat, že ontologicky je tu výtěžek jen sporný.*“ (Bondy, 2007, 91-92)

Povídejme se přímo na Engelsův výklad v *Anti-Dühringu* : „*Pohyb je způsob existence hmoty. Nikdy a nikde nebylo, ani nemůže být hmoty bez pohybu ... Všechn klid, všechna rovnováha je pouze relativní, má smysl jen vzhledem k té neb oné určité formě pohybu ... Hmota bez pohybu je právě tak nemyslitelná jako pohyb bez hmoty.*“ (Engels, 1949, 54)

V roce 1886 napsal v díle *Ludvík Feuerbach a vyústění německé klasické filosofie* toto : „*Žádná filosofická věta nesklidila tolik díky omezených vlád a tolik hněvu neméně omezených liberálů, jako proslulá Hegelova věta : "Všechno skutečné je rozumné a všechno rozumné je skutečné." ... U Hegela však naprosto není všechno, co existuje, prostě také skutečné. Atribut skutečnosti přísluší u něho jen tomu, co je zároveň nutné ; "skutečnost se vyjevuje ve svém rozvíjení jako nutnost" ... Co však je nutné, ukazuje se v poslední instanci též rozumným...*

A tak v chodu vývoje se veškeré dřívější skutečno stává neskutečným pozbývá své nutnosti, svého práva na existenci, své rozumnosti ; na místo odumírajícího skutečna nastupuje nová, životaschopná skutečnost – pokojně, je-li staré dosti prozíravé, aby se bez vzpouzení se smrtí smířilo, násilně, jestliže se této nutnosti vzpírá. Tak se hegelovskou dialektikou převrací Hegelova věta sama ve svůj protiklad : všechno, co v oblasti dějin lidstva je skutečné, stává se během času nerozumným, je tedy již podle svého určení nerozumné, je předem poznamenáno nerozumností ; a všechno, co je v hlavách lidí rozumné, je určeno tomu, aby se stalo skutečným, i když to jakkoli odporuje existující zdánlivé skutečnosti. Věta o rozumnosti všeho skutečna se podle všech pravidel hegelovské metody myšlení přetváří v jinou : Všechno, co existuje, je hodno zániku.“ (Engels, 1950, 376-377)

¹² http://cs.wikipedia.org/wiki/František_Drtikol

<http://www.satguru.estranky.cz/clanky/clanky-rok-2007-iv/zivotopis-frantiska-drtikola- jeho-vlastnimi-slovy .html>

http://silamoudrosti.unas.cz/cs/fd_cv_cs.php

v psychiatrické léčebně v Dobřanech), byl spíše stoupencem evropského racionalismu, zejména Platóna, Spinozy a Descarta, o čemž spolu vášnivě diskutovali a což Bondyho také velmi ovlivnilo.

Studium orientální filosofie, kterým Bondy hledal cestu ze své filosofické krize, jej po seznámení s teosofií, bráhmanismem, hinduismem a konfucionismem a včasném objevení Buddhy a Lao-c' přivedlo jakožto ateistu, který nehledal řešení v křesťanství, k hlubokým sympatiím k v podstatě a v určitých směrech ateistické filosofii těchto dvou myslitelů.

V roce 1954 dospěl Bondy ve svém filosofickém hledání o kus dál, když při psaní básní došel k tomuto závěru : „*Nemá cenu žít, není-li Boha. . . A Boha není*“ (Bondy, 2002, 75). Tímto uvažováním se v druhé polovině 50. let dostal až ke svému pojetí nesubstanční ontologie¹³, zpracovanému v díle *Útěcha z ontologie* z 1963.¹⁴

---

¹³ „Byl jsem už půl roku nočním hlídačem v Národním muzeu, to bylo bohužel podmínkou mého studia, jednou naveč v srpnu, když ještě bylo světlo, seděl jsem na zábradlí v 2. patře a znovu četl Nagárdžunu pokoušeje se konečně pochopit co měl vlastně na mysli svou tezí, že nirvána je samsaró (tento svět) a samsaró je nirvána. A najednou na mě padlo porozumění, nebo alespoň poznání, co lze z oné paradoxní věty odhalit. Objevila se mi ontologie bez ontologické substance. Pokud to mohu rekonstruovat, úvaha byla následovná : Nirvána je možná toliko bez Boha jen není-li Boha. Tedy ani pro tento svět nemůže platit, že by byl Bůh, stejně však byli-li by v tomto samsaró nepomíjivou podstatou světa hmota, nemohlo by tu být rovnítko s nirvánou v níž evidentně žádná živá hmota nemůže mít místo. Jestliže nirvána není stavem odtrženosti od světa, něčím vůči světu transcendentním, ale v plném rozsahu i tímto samým, jak říká Nagárdžuna, pak jelikož v nirváně nemá žádná věčná neměnná substance místo, nemá žádnou takovou substanci ani tento svět.

Snad to nebyl výklad zcela přesně takový, jaký chtěl Nádárdžuna, ale to je filosofii, v jejím vývoji není důležité. Nejednalo se přeci o šánjábada, ale o něco nového. Zjištěním, že nesubstančnost vylučuje jak teistické systémy tak i mechanický materialismus, jsem se naráz dostal do nového prostoru. Jako bych objevil kámen úrazu vší dosavadní filosofie. A současně mi to umožnilo najít ztracenou dialektiku materialismu, protože jen bez ontologické substance může být materialismus skutečně dialektický, s předpokladem věčné, nepovstale, nepomíjivé a v podstatě neproměnné hmoty je materialismus vždy jen mechanický.“ (Bondy, 1980, 17-18)

¹⁴ „Jedna taková situace mne asi v únoru 1962 přivedla znovu po letech k lásce mého mládí – Honze Krejcarové. Co jsme si navzájem na sobě nejvíce cenili, byl hluboký smysl pro srandu. Hodně jsme se v tomto smyslu spolu vydováděli. Přišel jsem dvakrát, přišel jsem potřetí, svlíkli jsme se a já chtěl začít. Když tu Honza začala meditovat o nesmyslnosti života. No to bylo něco pro mne! Zprvu jsem jí chtěl jen zacpat hubu, abychom se dostali na věc, ale za chvíli mě to chytlo a začal jsem jít to vykládat. Honza v tom byla diletant, ale já profesionál a tak jsem podrobně probíral jednu eventualitu za druhou a zase hned jsem negoval protiargumenty a dostal jsem se do toho stavu, kdy to ze mne mluvilo samo. Celou tu dobu jsem jí to chtěl udělat a pořád jsem se jí válel na kozách, ale Honza zase něco prohodila, já zase všechno rozebral a negoval, přitom jsem si byl neustále vědom té ohromné směšnosti, že hovořím se zanícením o tom, že nic nemá smysl a jediná rozumná věc je okamžitá sebevražda a přitom chci neustále jen souložit. A tu jsem si řekl, že už kvůli tomu to musím napsat, aby bylo vidět, jak je člověk slabý v kramflících. A vyřikal jsem tam doslova na jejích řadrech celou první polovinu *Útěchy z ontologie*. Kdybych byl měl magnetofon, mohlo se to z něho hned opisovat, takhle jsem to jen o málo učeněji reprodukoval po pár týdnech v kozím chlívku p. Zdeňka v Ruzyni.“ (Bondy, 1980, 26-27)

Ve stejné době vyprchává Bondyho dřívější trockistický étos, trockistickou variantu revolučního marxismu již považuje za bezperspektivní a spíše než světovou revoluci vedenou IV. Internacionálou vidí nadějněji „*místo hlídače majáku ve Švédsku*“ (Bondy, 2002, 76).¹⁵

V roce 1955, jak uvádí v *Prvních deseti letech*, viděl Bondy francouzský film *Ten, který musí zemřít* na motivy románu *Kristus znovu ukřižovaný*, v němž na něj udělaly silný dojem postavy orientálního kvietistického, fatalistického tureckého mocipána Agy a němého pastýře Manoliose, prosazujícího aktivitu nikoli z racionálního, ale etického hlediska. Bondy o tom píše : „*Proti té dokonalé všechápající a všeobjímající orientální pasivitě tu stál princip v podstatě nerozumného aktivismu, který však byl evidentně eticky správnější. Uvědomil jsem si náhle, že přináležím i já k této evropské myšlenkové tradici, že musím říci, že ontologicky je třeba jakákoli aktivita cennější než nejrozumnější non-aktivita. To byl velký zlom v mém přístupu k Východu. . . Film, který nikterak nepatří mezi špičky filmového umění, zapůsobil na mě víc, než by byla svedla jakákoli filosofická četba*“ (Bondy, 2002, 82-83).

Nadále však zůstává radikálním nepřítelem třídního panství byrokracie, nástroj jejíhož svržení už dávno nevidí v trockismu a surrealismu, přesto ale chová naděje na svržení režimu SSSR a dokonce i na reformu jeho dosavadní podoby, zejména po XX. sjezdu KSSS v roce 1956.

Po roce 1956 v souvislosti s reformami v SSSR a jeho novou světovou strategií mírového soužití s táborem USA, s kritikou Stalina, roztržkou SSSR a Číny a pokusem Velkého skoku vpřed v Číně od roku 1958 začíná na mezinárodní scéně vstupovat nový politický a ideologický faktor, který pro další období nasměroval také Bondyho – učení Mao Ce-tunga neboli maoismus.

V letech 1955 až 1958, kdy se Bondy již definitivně rozešel s trockismem a ještě předtím se surrealismem, tedy končí jeho prvních deset let, jak jsem po jeho knize nazval tuto část mé práce, a začíná jeho druhých deset let, která se již značí pod praporem maoismu, jsou

---

¹⁵ Tou dobou už ale Bondy v roce 1955 přerušil styky se svými přáteli z pražské galerky a z pražského uměleckého undergroundu a pod vlivem MUDr. Černé a Ing. Gottlieba obnovuje své středoškolské studium zakončené 15. června 1957 maturitou, díky níž se mohl přihlásit na Filosofickou fakultu

zakončena událostmi z roku 1968 a v jejichž prvních letech, ještě na univerzitních studiích, je ve spánku pronásledován děsivými sny o tom, že „se stal něčím jako falešným prorokem“ (Bondy, 2002, 81).

1.2. Druhých deset let (1958-1968)

V roce 1963, kdy čínské vedení posílá dopis do SSSR, ve kterém se od něj distancuje a definitivně tak dochází k roztržce a o SSSR se v něm hovoří jako o státním kapitalismu, zpracovává Egon Bondy své základní filosofické dílo – *Útěchu z ontologie*, která se stala východiskem nejen jeho dalšího filosofického, ale také politického myšlení a která je výsledkem již výše rozebíraného intelektuálního vývoje.

Proto bude alespoň ve stručnosti třeba vysvětlit její hlavní ideje. Pomineme-li, že její název je parafrází na Boëtiovy *Útěchy z filosofie*, Bondy se metodou tzv. filosofické detektivy snaží kritikou substančních a filosoficko-teistických ontologických modelů, které si tehdy spojoval v jedno, dopátrat ontologického modelu osvobozeného od substance. Výsledkem jeho práce je zrušení věčné, neměnné a inertní substance (Bůh, duch, hmota, nutnost atd.) a tedy i nerovného vztahu substance a jejího akcidentu, kterým je jakožto pouhý přídavek substance tento svět. Zrušením vztahu substance a jejího přídavku tedy odpadá i rozdělení světa na tento svět a onen svět, rozštěpení skutečnosti na skutečnost jedinou, skutečnou a neměnnou a na skutečnosti, která je jejím pouhým přídavkem nebo odrazem, jak to vypracoval Platon a jehož ideje dovedl vypracováním právě kategorií substance a akcidentu do logických důsledků Aristoteles.

Zrušením pojetí tohoto světa jakožto pouhého přídavku Bondy vlastně ospravedlňuje tento svět a jeho bytí, ontologicky jej emancipuje a namísto nerovného vztahu ontologických jednotlivin (substance a akcident) mezi nimi nastoluje rovnost. Škrtnutím substance, která je podle Bondyho věčná a neměnná a tedy nikdy nevznikla a nemůže nebýt a musí být, tedy ani ona sama o sobě není svrchovaná a protože její existence je v substančních modelech nutná, výš nad ní stojí nutnost jakožto vyšší substance, vůči níž je substance pouhým akcidentem a která má stejnou povahu, čili podléhá ještě zažší nutnosti a takto bychom mohli pokračovat v nekonečném hierarchickém vztahu. Jestliže tedy substanční ontologie znamená nutnost a nerovnost, pak nesubstanční

ontologie představuje volnost a rovnost, kterou Bondy v ontologii nastolil, čímž se domníval uvést v soulad ontologii s marxismem a překonat jeho, podle vlastních slov, přinejmenším sporný engelsovský výklad (Bondy, 2007, 91-92).

Tam, kde je svoboda, existuje i možnost volby, tedy i v ontologii. Podle Bondyho bytí ontologických jednotlivin není nutné, ale možné a může i zaniknout. Odtud dospívá k závěru o možnosti aktivního samovzniku bytí z nebytí a aktivního samozániku, což se podle mého názoru zdá být z hlediska evropského racionalismu těžko pochopitelné. Protože si tehdy Bondy spojoval substanci s bohem a tedy s teismem, absence boha a substance znamená i absenci vůči bytí tohoto světa jeho transcendentního smyslu a ateismus podle něj znamená pro člověka a vlastně i pro bytí vůbec možnost aktivního ospravedlnění či neospravedlnění bytí, což by v druhém případě mohlo být řešeno právě aktivním samozánikem.¹⁶

Hypotézou nesubstanční ontologie, kterou se snažil jednak sladit ontologii a marxistickou filosofii a jednak překonat platonské (eventuelně pythagorejské či dokonce ferekýdésovské) rozdělení skutečnosti, byl inspirován thérévádovou buddhistickou filosofií a její ontologickou kategorií prázdnoty a taoismem. Tyto filosofie, které jsou podle Bondyho v zásadě ateistické, tedy kromě filosofického taoismu thérévádový, hinájánový a meditativní buddhismus, považoval za filosofie nesubstanční díky již zmíněné buddhistické kategorii prázdnoty (prázdnoty od substance) a taoistické kategorii Tao – proměnlivé, živé a nedokonalé.

---

¹⁶ Ideu aktivního samozániku později Bondy označil za svůj filosofický omyl, způsobený nedostatkem endorfinů kvůli špatnému fungování hypofýzy : „Aktivní samozánik je jeden z mála mých omylů, který je ale vysvětlitelný tím, že v té době nebyly vědy tak vyvinuté. Teprve v polovině 90. let se např. zjistilo, že není potřeba uvažovat o teorii „velkého třesku“, o tom, že tam jsou všechny parametry rovné nule (prapůvodní verze), což by skutečně bylo *creatio ex nihilo*. U mě logicky po škrtnutí substance nastoupil samovznik a ten zase implikuje možnost samozániku. Dnešní fyzika dokazuje, že v momentě velkého třesku jsou zachovány Planckovy konstanty, fyzikálně prakticky neměřitelné, ale jsou. Taktéž se zjistilo, že proton se v čase 1033 nebo 1038 rozpadá. Takže ve velkém třesku je – podle dnešní fyzikální teorie – zbytek předcházejícího vesmíru. Tím je zaručená nepřetržitost, samovznik strigo sensu odpadá, ačkoli funguje, ale jenom jako jeden z projevů chování ontologického pole, a teď jde, podle mého názoru, o ontologický status informace. Sebevraždu nelze považovat za ontologické řešení, z tohoto pohledu je to zbytečnost, máte to tak jako tak jisté (smích). Já jsem o sebevraždě bohužel nebo bohudík, to nevím, neuvažoval pouze teoreticky, to přiznávám, ale to je z jiných důvodů než filosofických. Nefunguje mi dobře hypofýza, mám sníženou hladinu endorfinů, takže jsem nikdy neměl ze života žádný potěšení, neměl jsem se rád. Ale to je vedlejší. Z filosofického hlediska je jen teď. Pak má pravdu Buddha : bytí je teď a tady. Psychologicky řešením je : zbavíte se hrozného břemene individuálního subjektu, které může citlivého člověka strašně srát. Na druhé straně je tu zkušenost nabytá věkem – zkušenost zodpovědnosti. Žít je v jistém smyslu obět.“ (Bondy, 2000)

Tolik ontologie, která není hlavním předmětem této práce, a nyní vidíme, že mezi základní, výchozí hodnoty Bondyho myšlení, které se logicky promítá do jeho myšlení politického, můžeme zdůraznit především etiku, aktivitu, svobodu, rovnost a také soucit či milost, jak se v souvislosti s Bondyho adorací Buddhova učení domnívá Augustín Fischer.¹⁷

Ve druhé polovině šedesátých let, když se již Bondy podrobněji seznámil s idejemi Mao Ce-tunga a jako mnoho levicových intelektuálů na Západě se nechal ovlivnit tzv. Velkou proletářskou kulturní revolucí, se již jednoznačně staví na pozice maoismu.

Tak jako se po roce 1948 stal trockistou, což tehdy znamenalo být v radikální opozici proti režimu, který on sám nazval fašistickým, tak se v šedesátých letech stal maoistou, což za podmínek vedoucí úlohy v zásadě prosovětské a tedy protičínské a protimaoistické KSČ znamenalo být nadále v radikální opozici, ať už to bylo v podmínkách osobní moci Antonína Novotného, krátké vlády reformních komunistů v letech 1968-1969 nebo de facto loutkového normalizačního režimu 1969-1989.

V roce 1967, kdy publikoval své doktorské práce *Otázky bytí a existence* a již zmiňovanou *Útěchu z ontologie*, uveřejnil na VIII. orientalistické konferenci článek *Marxismus u Mao Ce-tunga* vydaný ve Zprávách Československé společnosti orientalistické při ČSAV, a v roce 1968 spolu s trockistou Petrem Uhlem a dalšími československými levicovými intelektuály zakládá v Praze Názorové sdružení levice, jehož existence trvala až do roku 1969 a které se z revolučně levicových pozic stavělo kriticky k obrodnému procesu a jeho představitelům.

3.2. Od maoismu k postmarxismu. (1969 - 1989)

1.1. „Pracovní analýza“ (r. 1969)

V roce 1969, tedy již jako přesvědčený maoista, napsal Bondy tzv. „*Pracovní analýzu*“ (dále bez uvozovek), která je historickým rozborem

---

¹⁷ „Možno sa to môžete dozvedieť od niekoho iného, kto s ním ešte bol v styku, ale moje presvedčenie je, že v Bondym bolo niečo, čo bolo jeho súčasťou . . . taký veľký súcit. Súcit možno podobný, o akom hovoril Buddha, ale nerozprával som s ním o tom, že či z toho pramení... čo si on myslí, že to pramení v tomto, ale som presvedčený, že jeho sociálne a aj z toho vyplývajúce názory pramenili práve z tohto. On keď videl, že ľudia trpia alebo sú okrádani ale sú utláčani, on z toho fyzicky trpel. A potom, potom z toho vyplávali aj jeho postoje. Súvisiace s postojom politickým. Aspoň v niečom tak blízko aj k Buddhovi, k buddhismu...“ (Fischer, 2010)

vývoje a stavu SSSR a politickým apelem k nejen československé, ale i k evropské revoluční levici s cílem jejího sjednocení a pokračování ve světové socialistické revoluci jak na Západě, tak na Východě. Myslím, že v situaci, kdy bylo Československo čerstvě vojensky okupováno Varšavskou smlouvou, to je naprosto pochopitelné.

Některé teze, které postuloval v *Pracovní analýze*, Bondy v osmdesátých letech revidoval v *Neuspořádané samomluvě*, která byla na rozdíl *Pracovní analýzy* vydána knižně. Podívejme se nyní blíže na myšlenky, které v tomto díle vyjadřuje.

Pracovní analýza je rozdělena do čtyř kapitol a ty dále na jednotlivé části. V první kapitole autor stručně nastiňuje vývoj kapitalismu od Pařížské komuny z roku 1870 až do jeho tehdejší současnosti. Čili vývoj kapitalismu od volné soutěže k monopolnímu kapitalismu neboli imperialismu, státně monopolnímu a státnímu kapitalismu a k imperialistické integraci.

V druhé kapitole analyzuje vývoj SSSR od socialistické revoluce až do sklonku šedesátých let, v třetí kapitole se zabývá otázkami státního kapitalismu, socialistické společenské politické a ekonomické samosprávy a revoluční organizace. Poslední kapitola je pak o problémech levice a revoluce.

Ještě než přejdu přímo k rozboru Bondyho variantě učení Mao Ce-tunga, považuji za důležité upozornit na zajímavost toho, že Bondy tím, že přešel od trockismu k maoismu, který je podle mého názoru ideologickou eklektickou směsicí stalinismu a trockismu, Bondy v podstatě adorací maoismu adoruje také prvky stalinismu v něm obsažené, proti kterému stál původně v opozici a který označil za formu fašismu. Politolog Ondřej Slačálek se domnívá, že Egon Bondy „z toho stalinismu přejal zcela jiné předpoklady, než které on kritizoval.“¹⁸ Ukážeme si zde, zda tomu tak je či není.

---

¹⁸ „Tomáš Schejbal : Tak pak by mě zajímalo Bondyho maoismus, že vlastně když vychází z myšlenek Maa, to byl vlastně v podstatě takovej stalinista, že přijímal, podle mého názoru, stalinistický předpoklady Stalina, jako že k vytvoření vládnoucí třídy nedošlo už za Lenina nebo Stalina, ale až za Chruščova, že ačkoli on Stalina označil za fašistu, že částečně jako přijímá některý jeho předpoklady. Ondřej Slačálek : No to je, to je vtipnej paradox, kterej v tom vidíte. Možná bude zajímavý, když to rozvedete. Je to samozřejmě malilinko složitější, protože . . . jo samozřejmě ten Mao Ce-tung v těch šedesátých letech fungoval jako mýtus. Jo to to, jako tam je taky složitější historicky, žejo, sice, vlastně vůči Chruščovovi se vymezil vlastně stalinismem, ve skutečnosti byl se Stalinem mnohokrát na kordy, ale . . . vlastně to je, no to je dobrej postřeh no. Přesně, to von jako formuloval stalinismus jako formu fašismu

Bondy přijímá jednu ze základních tezí maoismu, že „*hlavní fronta třídního boje není dnes už zcela zřejmě fronta mezi státně-monopolistickým kapitálem metropolitních zemí imperialismu a jejich vlastními pracujícími, nýbrž mezi imperialistickými zeměmi jako celkem a nevyvinutými zeměmi světa jako celkem.*“ (Bondy, 1969,7)

Jen upozorňuji, že tento konflikt zde není vnímán jako konflikt nacionalistický nebo dokonce rasistický, ale jako konflikt třídní, kdy jeho revolučním subjektem v nevyvinutých zemích nemá být vládnoucí třída či vrstva, ale pracující a vykořisťované masy.

Tak jako je integrující se monopolní státní kapitalismus dosavadní nejvyšší formou třídní společnosti, je konflikt vyspělých a rozvojových zemí dosavadní nejvyšší formou třídního boje, v kterém vykořisťování Třetího světa jsou vykořisťování nejvíce a jsou jakýmsi těžištěm světového proletariátu.

Třídní boj vykořisťovatelských a vykořisťovaných zemí neruší třídní rozpory a boje uvnitř těchto zemí, ale naopak je, abych tak řekl, korunují, přičemž ovšem ta fronta, která je maoisty považována za hlavní, slouží imperialismu jako nástroj k zastření fronty základní, tedy třídního boje uvnitř jednotlivých zemí, právě pod různými rouškami šovinismu, a nakonec k potlačení této fronty.

Tím se dostáváme k další otázce, kterou je mezinárodní imperialistická integrace a mírové soužití dvou imperialistických táborů.

Egon Bondy chápal mezinárodní integraci, založenou na mírovém soužití táborů SSSR a USA, jako *program*, který je předem naplánovaný a shora uskutečňovaný. Jistě lze těžko popřít, že by zakládání Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), Evropského hospodářského společenství (EHS), Evropských společenství (ES) a Evropské unie (EU)

a neuvědomil si, že to co adoroval je vlastně jako jiná varianta stalinismu. Což je jako problém, kterej je pro něj do jistý míry charakteristickej.

Tomáš Schejbal : *Tak jako by sme do jistý míry mohli říct, že když Stalina označil za fašistu, a přijmul některý jeho předpoklady, tak vlastně přistoupil na některý (podle něj) předpoklady fašismu paradoxně. . . .*

Ondřej Slačálek : *No tak jako mohl byste to říct kdybyste bral jako z kožený rétoriku jo, ale . . .*

Tomáš Schejbal : *Já jako neříkam, že je to fašista jo, ale . . .*

Ondřej Slačálek : *No ale, to ste si vytvořil takovej vtipnej paradox, kterej není už moc zajímavěj, fašismus je taková rétorická vata . . . von jako z toho stalinismu přijal zcela jiný předpoklady než který von kritizoval. Nevim, já, jako to už je spíš taková kvazihra s paradoxama, ale von jako ten postřeh minulej, ten byl zajímavější, jako von skrze Mao Ce-tunga přejal některý ty rysy jako toho, co je mi hrozně líto. No.“ (Slačálek, 2010)*

jako dosud nejvyššího stupně integrace západo- a dnes prostě evropských kapitalistických států, a také Varšavské smlouvy a NATO jako dvou hlavních proti sobě stojících vojenských paktů obou táborů, nebylo cílevědomě prováděným programem. Tyto programy jsou však podle mého názoru reakcí na objektivní ekonomické procesy kapitalistické ekonomiky, jako vývoz kapitálu a jeho inter- trans- a supranacionalizace a dnes globalizace, které nejsou ovládány a řízeny nikým. Z marxistického hlediska jde o objektivní vztahy, do kterých lidé při své činnosti vstupují nezávisle na své vůli, ale a zároveň právě proto jim nevládnou, vznikají neuvědoměle a živelně a proto jsou lidé nuceni se těmto vztahům podřizovat, takže se lidé klaní výtvorům své vlastní činnosti, řečeno s Marxem, který tento problém nazývá v *Kapitálu* jako zbožní fetišismus, kdy lidé fetišizují zboží, včetně peněz, jakožto symboly směnných a zejména kapitalistických vztahů, které nejsou ovládány lidmi, ale naopak. Proto peníze, existující ve své akumulované podobě jako kapitál, jakožto symboly kapitalistických vztahů, obrazně řečeno nemají pána. Proto pokud se Bondy jakožto stoupenec marxistické teorie domnívá, že procesy jako mezinárodní kapitalistická integrace jsou důsledkem subjektivně připravených programů vládnoucí třídy a nikoli krokem, ke kterému je sama vládnoucí třída nucena svými vlastními poměry, které neovládá a které stojí nad ní, dostává se zde s marxistickou teorií do sporu.

Jako jedna z možností, proč mohl Bondy vidět mezinárodní integraci jako program imperialismu, byla jednou z jejích povahových vlastností a zároveň přední podmínkou neorganická likvidace třídního boje ze strany vykořisťovaných. Neorganická v tom smyslu, že k jeho likvidaci by došlo nikoli zrušením jeho podmínek, tedy zrušením tříd světovou socialistickou revolucí, ale jeho potlačením všemi možnými prostředky, zabíjení a teroru nevyjímaje.

Protože Bondy jakožto marxista viděl hlavní pružinu vývoje třídní buržoazní společnosti v třídním boji, jeho potlačení mělo vést k odstranění pružiny vývoje a k postupné degeneraci kapitalistické společnosti a analogii hledá u starého císařského Říma : *„To byl např. stav antického Říma císařského období po drastické likvidaci živelného ozbrojeného hnutí otroků, jež propukalo po více než sto let ve všech oblastech imperia na sklonku republiky. Římská vládnoucí třída si těmito masakry zajistila bezpečnost. Antická společnost jako celek se tak ocitla na začátku své degenerace. Jakkoli ani nikoho nenapadá přehlížet všechny ostatní historické faktory, jež se na tomto degenerativním vývoji*

podílely je přesto jasné, že násilné potlačení třídního boje (v masovém rozsahu) je k němu klíčem.“ (Bondy, 1969, 21)

Všechny vládnoucí třídy mají přirozeně sklon k potlačení boje tříd jimi ovládaných a v potlačení třídního boje viděl jako základní nebezpečí nejen pro věc světového proletariátu, ale vůbec pro další vývoj lidské společnosti, civilizace a kultury. Dále o tomto problému píše toto :
„Jestliže se jim to (kombinací nejrůznějších prostředků) podaří, vytváří se stav jevové vnitrosociální pseudoharmonie a vzápětí se dostavuje i stav jevové pseudoharmonie v ‘‘látkové výměně’’ mezi společností a přírodou, tj vztah společnosti a přírody stagnuje a podle všech přirozených přírodních zákonů postupně degeneruje, snižuje svoji kvalitu a dochází k pozvolnému ekonomickému úpadku společnosti. Tento proces je možno v dějinách demonstrovat na celé řadě případů izolovaných společností předkapitalistických vývojových stupňů, např. mj. na řadě společností primitivních, ale i na společnostech předkolumbovské Ameriky, a v určité modifikaci např. právě i na dějinách antického Říma.

(. . .)

Společnosti, jež v dosavadních dějinách dospěly k tomuto stadiu vývoje, byly posléze vydány všanc plnému rozkladu svého sociálního organismu a hlubokému sestupu nebo byly odkázány na impuls zvenčí, jenž však je pro ně ve většině případů stejně záhubný, na impuls, který přinesli invadoři ať už to byli např. germánští nebo slovanští barbaři nebo španělští kolonizátoři. Zvláště v případě Západořímské říše můžeme zjišťovat pozoruhodný případ, kdy úlohu historického revolučního subjektu, jenž změnil sociální řád, neuvědoměle sehrál vnější invador, když imanentní historický revoluční subjekt, který by byl vnitřním třídním bojem mohl sociální řád změnit, byl před několika staletími násilně rozdrčen.“

Jak už jsme uvedli výše, v imperialistické integraci, založené na mírovém soužití dvou bloků, které zas mělo být založeno na potlačení třídního boje vykořisťovaných, tedy Bondy viděl nebezpečí pro další vývoj společnosti. V případě, že by se tato tendence prosadila, viděl Bondy analogii u římského impéria a pro poměrně blízkou budoucnost předvídal ještě toto :

„Dialektika tím, že její samopohyb je dán vztahem negace negace, vytváří v dějinách ‘‘analogické’’ situace. Přes bouřlivý vývoj kapitalistického výrobního způsobu dospívá dialektický pohyb společnosti

ke stadiu, v němž státně-kapitalistický řád je všemi objektivními a subjektivními ekonomickými i nadstavbovými trendy stále zřetelněji hnán k analogu "asijského výrobního způsobu" či tzv. hydraulické společnosti orientální despotie s její zdánlivou stabilitou, ale skutečnou stacionárností, jež je půdou k rozvinutí sestupného pohybu k celospolečenskému úpadku." (Bondy, 1969, 24-26)

Ve druhé kapitole Bondy analyzuje vývoj a stav SSSR a východoevropského bloku. Autor stručně uvádí dvě teorie zabývající se tímto problémem, a sice teorii trockistickou, analyzující SSSR jakožto zdegenerovanou diktaturu proletariátu, které se zmocnila parazitní byrokracie, a teorii maoistickou, analyzující systém SSSR jako systém státně-kapitalistický s byrokratickou vládnoucí třídou, která se sblíží s americkým imperialismem. Kloní se na stranu maoismu. Jiné teorie neuvádí. Vytýká jim ale, že více než historickou argumentaci sledují spíše argumentaci politickou.

Výchozím Bondyho předpokladem je, že v sovětském Rusku došlo k socialistické revoluci a k vytvoření beztřídní společnosti. Ponechme přitom stranou pro nás zde nepodstatnou čistě teoretickou otázku, že podle Leninových a Trockého teorií měla socialistický charakter teprve druhá fáze jimi zahájené revoluce.¹⁹

Ačkoli Bondy zkoumá problematiku SSSR nikoli jakožto politikum, ale jakožto historikum, nezkoumá ji z hlediska dějepiseckého, ale zkoumá především dialektiku vývoje SSSR a jeho společnosti (Bondy, 1969, 36).

Důležitý význam pro jeho chápání tohoto problému je to, že případ sovětské socialistické revoluce nechápe jako paradigma pro socialistickou revoluci vůbec, ale jako specificky ruskou a specificky

---

¹⁹ „Proletariát chopil se v říjnu vlády spolu s veškerým rolnictvem, praví Lenin. Tím již byla revoluce buržoazní. Je to správné? V určitém smyslu je to správné. Ale vždyť to právě značí, že ke skutečné demokratické diktatuře proletariátu a sedláctva, která opravdu zničila samoděržavno-nevolnický režim a vyrvala půdu z rukou otrokářů, došlo nikoli před Říjnem, ale po Říjnu : došlo k ní podle slov Marxových v podobě diktatury proletariátu, podporované selskou válkou a již po několika měsících počala přecházet do socialistické diktatury.“ (Trockij, 2000, 118-119)

„... náš venkov sám procházel 'říjnovou' (tj. proletářskou) 'revolucí' teprve v létě a na podzim r. 1918. Nastává přelom. Vlna kulackých povstání je vystřídána vzchopením se chudiny, růstem 'výborů venkovské chudiny' . . . Když proletariát Ruska společně s veškerým rolnictvem dokončil buržoazně demokratickou revoluci, když se mu podařilo rozštěpit venkov, získat na svou stranu venkovské proletáře a poloproletáře, sjednotit je proti kulakům a buržoazii, tedy i proti rolnické buržoazii, přešel definitivně k revoluci socialistické.“ (Lenin, 1949, 396-397)

konkrétně historickou událost, jejíž vývoj nebyl determinovaný, ale do jisté míry nahodilý událostmi jinými.

Otázkami marxistické teorie a socialistické revoluce jsem se zabýval v první části této práce. Proto jen připomenu, že předpokladem pro vybudování průmyslově vyspělé socialistické společnosti, tj. společnosti samosprávné a bez vykořisťování, bylo vítězství socialistické revoluce ve vyspělých zemích s demokratickou tradicí, tedy především ve střední a západní Evropě.

K tomu ovšem nedošlo, což byl vnější faktor vývoje sovětské společnosti po roce 1917. Existovaly také faktory vnitřní.

Bolševická strana, která se po 7. listopadu 1917 stala předvojem společnosti, v podmínkách carismu vznikla a pracovala na tehdy pravděpodobně jediných možných principech – ilegální konspirace a demokratického centralismu, a po uchopení moci se zbavila jen první vlastnosti, zatímco druhou vlastnost si ponechala až potud, pokud zbyl už jen centralismus.

„Nezkušenost, malá teoretická uvědomělost a začasť nedostatečné vzdělání jejich členů učinilo z ní však organismus poněkud těžkopádný a zvláště ne dostatečně rozhodný, iniciativní, samostatně a uvědoměle se rozhodující“, píše Bondy o problémech bolševické avantgardy. (Bondy, 1969, 64)

Tím v sovětské společnosti vznikl rozpor, kdy uchopením moci sověty došlo k pokusu o budování přímé, samosprávné demokracie, a zároveň byla iniciativa a rozhodování přenecháváno stále více na řídicím aparátu, který měl tendenci řídit společnost, namísto aby se řídila sama, emancipovat se vůči ní jakožto řídicí skupina či vrstva až se nakonec stát novou vládnoucí třídou, vzniknuvší na zádech a za zády beztřídní samosprávné společnosti.

Přitom je ale v socialistické společnosti a ve společnosti budující socialismus existence řídicí skupiny, která používá donucovacích prostředků, nezbytná z důvodů existence nedostatkové ekonomiky, která je podle Bondyho základním problémem socialistické společnosti, nebo také, řekl bych, socializující společnosti, tedy společnosti ještě nikoli socialistické.

Vychází přitom z Marxovy klasické teze z *Kritiky gotthajského programu* o dvou fázích komunismu, z nichž první je socialismus, vzešlý

z kapitalismu a nesoucí ještě jeho mateřská znaménka, kdy existuje právě nedostatková ekonomika a lidé jsou proto odměňováni podle práce, a teprve druhou fází je komunismus v užším slova smyslu, vznikající na základě socialismu a kde je již možné rozdělovat podle potřeb. Lenin proto v této souvislosti ve *Státu a revoluci* hovoří o tom, že socialistická revoluce sice odstraňuje buržoazní stát a s ním stát jako takový, ale že i když revoluční diktatura proletariátu či socialistický stát již nebude státem ve vlastním slova smyslu, ale spíše jakýmsi polostátem, přece jen si v podmínkách nedostatkové ekonomiky bude muset zachovat donucovací mechanismy. „*Mechanismus k donucování k práci a mechanismus k distribuování společenského produktu.*“ (Bondy, 1969, 43)

V přechodném revolučním období od třídní společnosti k beztřídní tedy působí protichůdné tendence, tendence progresivní a retardační, tendence revoluční a tendence kontrarevoluční, z čehož Bondy pod vlivem nejen maoismu, ale i trockismu a vůbec klasického marxismu vyvozuje závěr, že toto přechodné revoluční období si musí udržet charakter permanentní revoluce. Tento přístup má svou logiku, chápeme-li revoluci jakožto proces.

Rozpor mezi ekonomickou a politickou samosprávou, tj. bezprostředním disponováním produkčními prostředky bezprostředními producenty v ekonomice a přímé demokratické konzultace v politice, a mezi nutností donucovacího aparátu, vidí Bondy jako základní objektivní rozpor socialistické společnosti, přičemž správným řešením tohoto rozporu je to, které je ve prospěch samosprávy mas, jejich aktivity a nepřetržité revolucionizace. Chybné řešení je pak to, které je ve prospěch pasivity a donucování, jehož nositelem je řídicí skupina, která má sklon stát se reakční vládnoucí třídou.

Dostáváme se k velice kontroverzní otázce třídního boje za socialismu. Stalin v roce 1929 v boji proti pravicové opozici v čele s Bucharinem, která hovořila o odumírání třídního boje s přibližováním se k socialismu a o jeho úplném odumření vybudováním socialismu, přišel naopak s tezí o zostřování třídního boje v období budování socialismu a po roce 1936, kdy bylo konstatováno dosažení socialismu a vyhlášena „socialistická“ ústava, hovořil o třídním boji za socialismu a jeho zostřování v souvislosti s vysvětlením teroru. Od Stalina přejal tuto tezi Mao Ce-tung a od Mao Ce-tunga Egon Bondy.

Bondy však tento problém chápe v souvislosti s nutností revolučního období jako permanentní revoluce, kdy třídní boj není veden

řídící skupinou represivními prostředky shora dolů, ale naopak jako permanentní revoltou bezprostředních producentů, tj. všeho lidu proti řídící skupině, ale především proti možnosti restauraci třídních vztahů, za uhájení vlastní svobody a revolučního charakteru společnosti. Řekl bych, že problematiku třídního boje za socialismu chápe Bondy jakožto permanentní vzpuru proti možnosti návratu třídních vztahů, jako preventivní třídní boj. Socialistický charakter společnosti totiž není předem determinován pouze její materiálně-technickou a ekonomickou základnou, pořád zde existuje možnost jiné alternativy. Přitom se Bondy nevyjadřuje příliš přesně, jestli má na mysli období přechodu k socialismu anebo socialismu a přechodu ke komunismu.

Nicméně v myšlence, že v revolučním přechodném období je nezbytné jak určité donucování řídící skupiny, tak permanentní revolta pracujících mas proti němu, je možné vidět dialektický rozpor, jakousi pružinu tohoto vývoje a zpřetrhání doktrinářských okovů marxismu a anarchismu. Původně stalinskou teorii třídního boje za socialismu jakožto obhajobu mocenského teroru zde tak Bondy převrací v její opak.

Vítězství světové proletářské socialistické revoluce se tedy nedostavilo a namísto toho se prosadila jiná možnost, porážka revoluce a sovětské Rusko se v podstatě ocitlo v izolaci a se zřetelem k jeho průmyslovému a ekonomickému rozkladu po světové a občanské válce a vůbec k jeho sociální, ekonomické a politické zaostalosti s absencí demokratických tradic (pomineme-li obščiny), se začala prosazovat tendence, kdy se aparát bolševické strany, která v podstatě splýnula se státem, a který se měnil v úřad sám pro sebe, chopil jakožto představitel společnosti jejího řízení, namísto aby se řídila sama. Zpočátku se tedy podle Bondyho představitelé společnosti ujali jejího řízení v jejím zájmu, a později v zájmu vlastním, v rozporu se zájmy společnosti.

Ačkoli Bondy explicitně neuvádí ani necituje dílo *Strany a vůdcové* Roberta Michelse, domnívám se, že vychází z něj, když píše, že strana a její aparát se z prostředku proletariátu stal cíl sám pro sebe, až se nakonec proletariát stal aparátem tohoto původně aparátu.²⁰

---

²⁰ „A v případě, že výslovně není obsazen (výkonný a řídící aparát, moje poznámka – T.S.) nejzdatnějšími příslušníky organizace, může se jeho „funkční zamaskování“ i vůbec minout cílem, tj. cílem, jež původně vlastní organizace sledovala. Aparátový mechanismus buď jej prostě nedokáže plnit, nebo přímo jej zamění s cílem jiným, jehož konec konců přirozeným východiskem je snaha po udržení vlastního existování, nepřijatelnost podepsat svou vlastní abdikaci.“ (Bondy, 1969, 66)

Podle Pracovní analýzy byl vývoj sovětské společnosti následující. Na bázi samosprávné a podle Bondyho beztřídní společnosti (hovořit o beztřídní společnosti je zde sporné, protože ačkoli byla Dekretem o půdě z 8. listopadu 1917 zrušena třída statkářů, v podstatě až do druhé pětiletky objektivně existovala třída buržoazie, včetně kulaků), respektive na bázi diktatury proletariátu, se bolševická strana a její aparát chopili řízení společnosti. Jako přechodné opatření po vojenském vítězství v občanské válce a za situace, kdy se světová revoluce „opozdila“, byla přijata Nová ekonomická politika (NEP), která měla oživit sovětskou ekonomiku a stále se počítalo se světovou revolucí.

Po Leninově smrti v roce 1924 se naplno rozpoutal boj mezi frakcemi vládnoucí vrstvy, mezi frakcí Stalina a Trockého, přičemž lid byl v této situaci v pasivním postavení. Bondy tvrdí, že rozdíl mezi Stalinem a Trockým byl především rozdíl osobností a povah, nikoli jejich programů ve dvacátých letech, kdy v podstatě oba prosazovali vojenský způsob řízení společnosti. Na rozdíl od Trockého však Stalin byl, jak píše Bondy, „lidovější“ politik, schopnější manipulátor, a teprve po své porážce ve vyhnanství ve třicátých letech dospěl Trockij k opačnému programu a opačným tezím, než Stalin. *„Avšak v druhé polovině dvacátých let, by se bylo jen málo změnilo, kdyby místo Stalina zvítězil Trockij.“* (Bondy, 1969, 72)

Vůdci bolševické strany vycházeli z předpokladu, že zůstává-li SSSR na cestě k socialismu osamocen, předpokladem vybudování socialismu v tehdy malorolnickém SSSR je jeho industrializace, a to co nejrychlejší a z vlastních zdrojů. Industrializace předpokládala uvolnění pracovních sil ze zemědělství do průmyslu, což zase předpokládalo kolektivizaci zemědělství, která měla zároveň umožnit jeho industrializaci a pak další uvolnění pracovních sil pro průmysl.

Od Leninovy smrti byla perspektiva řízené sovětské ekonomiky v podstatě bez koncepce a teprve po vítězství Stalina a jeho frakce

---

„... v každém orgánu celku, vzniklém dělením práce, jakmile se konsoliduje, utvoří vlastní zájem, zájem o sebe a pro sebe sama... Koncem třídních bojů jest vznik nové oligarchie, která se amalgamuje se starou... Strana má býti toliko prostředkem k vyššímu cíli. Stane-li se cílem pro sebe, s vlastními samostatnými cíly a zájmy, odlišuje se teleologicky od třídy, kterou zastupuje. Ve straně nemusejí zájmy mas, které jsou v ní organizovány nikterak býti identické se zájmy úřednického tělesa, jež zastupuje organismus strany.“(Michels, 1931, 346)

v bojích o moc se prosadila tato koncepce urychlené industrializace a kolektivizace.

Pro uskutečnění těchto cílů se však ústřední vedení v čele se Stalinem rozhodlo vytvořit novou sociální skupinu – ekonomicko-technický management, jehož úlohou mělo být řídit ekonomiku a jenž disponoval kvalifikací, která tzv. staré bolševické gardě prostě chyběla. Tato řídicí sociální skupina vznikla podle Bondyho na počátku druhé pětiletky, a z ekonomicko-technického managementu se měnila v ekonomicko-technokratický management.

Ve vládnoucí vrstvě sovětské společnosti, která byla dosud tvořena politickým či byrokratickým aparátem, nad nímž stálo ústřední vedení v čele se Stalinem, tak vznikla nová skupina – ekonomicko-technokratický management. Tím se ústřední vedení, vázané dosud na byrokratický aparát, od něj mohlo emancipovat, a stejně jako absolutistická monarchie ve Francii, která svou moc opírala o rovnováhu a soupeření buržoazie a aristokracie, se i sovětské ústřední vedení podle Bondyho opíralo o rovnováhu a soutěžení mezi byrokratickým aparátem a ekonomicko-technokratickým managementem.

Bondy tak kritizuje Trockého analýzu, a podle něj Trockij přehlídl tyto rozpory uvnitř sovětské vládnoucí vrstvy a jednoduše ji označil za byrokratickou kastu vyrůstající z beztřídní společnosti.

Bondy k analýze SSSR přistupuje bez emocí, a Stalina označuje za „*politického génia*“ proto, že vznik managementu aktivně využil pro upevnění jak ekonomiky, tak pozice ústředního vedení, neboť „*se prostě domníval, že výstavba socialismu se nejlépe zabezpečí direktivním řízením a dovedl bezprecedentní situaci vtipně pro toto direktivní řízení z nejužšího mocenského centra vytvořit podmínky.*“ (Bondy, 1969, 94) Čili podle Bondyho stejně jak Stalin, tak Trockij a také nejrůznější revoluční skupiny ještě v roce 1969 věřili, že socialismus se nejlépe vybuduje pomocí přímého řízení z centra.

Vznik sovětské vládnoucí třídy Bondy srovnává se vznikem feudální vládnoucí třídy u barbarských kmenů, které se vytvořily z družin náčelníků těchto kmenů. Postupné oklešťování společenské a ekonomické samosprávy jejími představiteli vidí Bondy jakožto třídní boj proti pracující třídě, a to i tehdy, když ještě nová vládnoucí třída nevznikla, protože třídní boj nebyl sice veden ještě třídou, ale skupinou proti určité třídě – odtud tedy třídní boj. Stejně jako boj pracujících tříd

proti možnosti restaurace vykořisťování není či nemá být veden třídou proti třídě, ale určitou třídou či třídami, ať už za socialismus nebo proti možnosti restaurace kapitalismus, a proto je třídním bojem.

Další fází ve vývoji sovětské vládnoucí třídy byly moskevské procesy druhé poloviny třicátých let, jejichž smyslem byla podle Bondyho snaha ústředního vedení o oslabení pozice politického aparátu. Výsledkem vítězství SSSR ve druhé světové válce bylo posílení pozice ekonomicko-technokratického managementu, který během ní hrál zásadní úlohu při řízení válečné ekonomiky. To se projevilo při jednáních v Postupimi, kdy ústřední vedení v čele se Stalinem reprezentovalo zájmy managementu a důstojnické kasty, které byly zájmy imperiálními, nikoli revolučními. Pracující lid byl již chronicky pasivní a nadto ještě unaven válkou, takže namísto toho, aby opět provedl revoluci v situaci, kdy systém byl do jisté míry rozvíklán, se charakter sovětské společnosti upevnil a podle Bondyho se stal nenapravitelným (Bondy, 1969, 123).

Tím, že byla po druhé světové válce narušena rovnováha mezi skupinami vládnoucí vrstvy, zanikla podmínka pro absolutistické postavení ústředního vedení a Stalina osobně, a ekonomicko-technokratický management a politická elita, jež ovládala stranu, se spojily v jeden celek, což se projevilo na 19. sjezdu VKS(b) v roce 1952, který již byl podle Marjana Britovšeka svolán proti Stalinově vůli. Stalin byl odvolán z funkce generálního tajemníka ÚV VKS(b)²¹ a nadále zůstal jen

---

²¹ „V srpnu 1952 svolali členové politbyra z vlastního rozhodnutí proti vůli generálního tajemníka strany Stalina plénum ÚV. Na něm bylo rozhodnuto svolat XIX. sjezd strany. Tento závěr byl odrazem neshod mezi politbyrem a Stalinem.

...

Při veřejném i tajném hlasování se plénum ÚV Stalinovi vzepřelo a demonstrativně zvolilo ty, jež Stalin do politbyra nechtěl. Plénum ÚV mělo 236 členů a kandidátů, z nichž 20 až 25 vědělo o pravých Stalinových úmyslech.

...

Nato Stalin podal na plénu ÚV demisi na funkci generálního tajemníka ÚV. Byl přesvědčen, že nebude přijata, a on si bude moci prověřit vztah svých žáků k sobě. Plénum však jeho demisi přijalo! To byla Stalinova druhá porážka.

Fakta o Stalinově odstoupení lze čerpat ze dvou zdrojů : od Světlany Alilujevové a někdejšího ministra válečného námořnictva Kuzněcova. Alilujevová napsala toto : “Nejspíše z důvodu nemoci Stalin po XIX. sjezdu (v říjnu 1952) dvakrát oznámil ÚV své přání odejít na odpočinek. O této skutečnosti členové shromáždění na XX. sjezdu věděli.”

... Přijetím Stalinovy částečné demise je plénum ÚV zbavilo funkce generálního tajemníka, ponechalo jej však ve funkci jednoho z tajemníků ÚV i jako předsedu rady ministrů. V encyklopedickém slovníku vydaném po Stalinově smrti v období “kolektivního vedení” je napsáno : Po XI. sjezdu strany byl 3. dubna 1922 na Leninův návrh Stalin zvolen generálním tajemníkem ÚV strany. V této funkci Stalin pracoval do října roku 1952 a poté byl do konce života tajemníkem ÚV.” Stejný údaj byl uveden rovněž v informativních poznámkách k Leninovým Sebraným spisům, vydaným v brežněvovském období : “Stalin : Od roku 1922 do roku 1952 generální tajemník ÚV strany, nato tajemník ÚV.” Stalin tedy po říjnovém

jedním z tajemníků ÚV a předsedou sovětské vlády, strana se přejmenovala na KSSS, ale především byl rozšířen počet členů ÚV a politbyra, do nichž masově nastoupil právě management. Po Stalinově smrti byla zlikvidována skupina Beriji a Malenkova a v roce 1956 se sešel 20. sjezd KSSS, kde byla podle maoistů a tedy i Bondyho nepřímo vyhlášena nová vládnoucí třída státního kapitalismu.

Pokud odhlédneme od absence vítězství světové revoluce na Západě, pak zásadní chybu vidí Bondy v tom, že bolševičtí vůdci viděli samospasitelnou úlohu v industrializaci Ruska, tedy v ekonomické základně, namísto toho, aby dbali především na zachování a upevňování samosprávného charakteru řízení ekonomiky a politiky bezprostředními producenty. Bolševičtí vůdci, nevěřící v samostatnou aktivitu lidí, vycházeli přitom z Leninovy koncepce, která zase vychází z koncepce Kautského, že pracující nemohou sami vytvořit vlastní třídně-politické uvědomění a musí jim být vštípeno uvědomělymi revolucionáři, kterým musí být vedeni, což je v rozporu s Marxovou tezí, že „*osvobození dělnické třídy musí být jen dílem dělnické třídy samé*“ (Marx, 1950, 395).

„Jedinou možnou metodou řízení socialistické společnosti je metoda formulovaná Mao Ce-tungem jako tzv. linie mas, kdy řídicí centrum plní svoji úlohu právě tím, že vychází ze zkušeností iniciativní aktivity lidí, analyzuje je, dokáže se chopit jejích progresivních momentů a v teoreticky zobecněné podobě je znovu předává lidem, ne jako diktát, ale jako návod k jednání, jenž má být definitivně prověřen opět teprve společenskou praxí lidí.“ (Bondy, 1969, 70)

Platí tedy maoistické heslo, že politika má přednost před ekonomikou.

Bondy, ačkoli sovětskou industrializaci a kolektivizaci označil jako socialistickou²², v souladu s maoismem tedy tvrdí, že na 20. sjezdu KSSS

plénu ÚV roku 1952 přestal být generálním tajemníkem ÚV ; poté byl pouze jedním z deseti tajemníků.“(Britovšek, 1991, 283-290)

²² Názory, že změny v SSSR od druhé poloviny dvacátých let a v jeho satelitních zemích od druhé poloviny čtyřicátých let měly socialistický charakter odmítám. Za prvé proto, že tento názor vychází z maoismu, který sice systém SSSR od nástupu Chruščova kritizuje z trockistických pozic, tuto kritiku však vztahuje teprve na Chruščova a jeho nástupce, nikoli už na období vlády Stalina, kterého chápe jako představitele revoluční diktatury proletariátu a budovatele socialismu a pro tuto určitou tabuizaci radikální kritiky stalinismu dochází maoistická ideologie k pokřivenému závěru, který nekriticky přejímá i Bondy, že byrokracie jakožto vládnoucí třída se začala vytvářet teprve ve 30. letech, nikoli snad už od roku 1918 v podmínkách válečného komunismu, centralizace, byrokratizace a nahrazování dělnické samosprávy v závodech diktaturou byrokratických ředitelů, a že ke kontrarevoluci k nepřímému

došlo ke konstituování vládnoucí třídy státního kapitalismu – a nikoli dříve. Tvrdí také, že ekonomickým principem státního kapitalismu jakožto kapitalismu je zisk, ačkoli Marx v *Kapitálu* píše, že „výroba nadhodnoty čili vytloukání zisku je absolutní zákon tohoto výrobního způsobu.“ (Marx, 1953, 652) Jde o to, že zisk se vytváří později než nadhodnota a je jinou ekonomickou kategorií (Marx, 1955, 36-156).

O vztazích SSSR a jeho vládnoucí třídy k zemím sféry jeho vlivu píše Bondy, že po druhé světové válce došlo v těchto zemích k revolucím socialistického charakteru a k budování vztahů socialistické společnosti. Tyto země, s výjimkou Číny, Albánie a KLR, se však vůči SSSR dostaly do polokoloniálního postavení podobnému postavení rozvojovým zemím Třetího světa, procesy socialistické přestavby byly vlivem SSSR zmrazeny a došlo ke karikaci sovětského vývoje, s tím rozdílem, že sovětská vládnoucí třída zároveň bránila tomu, aby se v polokoloniálních zemích vytvořila samostatná vládnoucí třída po vzoru SSSR, ale pouze, řekl bych, jakýsi kompradoriát.²³

Domnívám se, že pokud tedy Bondy kritizuje Stalina jako představitele vykořisťovatelské třídy, její systém za státně kapitalistický a sovětskou státní ideologii za fašistickou a současně se s touto ideologií shoduje v tom, že léta 1917 až 1936 byla léty budování beztřídní socialistické společnosti, má pravdu Slačálek, když tvrdí, že Bondy přijímá ze stalinismu jiné prvky než ty, které odmítá. Přesto považuji za menší chybu považovat rozporné a složité období 20. a 30. let v SSSR za období skutečné socialistické výstavby, než považovat sovětský systém,

vyhlášení nové vládnoucí byrokratické třídy došlo teprve na 20. sjezdu KSSS v roce 1956, a nikoli snad například potlačením povstání v Kronstadtu Leninem a Trockým v roce 1921. V těchto otázkách tedy podle mého názoru Bondy přejímá stalinistické postuláty o socialistickém a tedy i revolučním a proletářském charakteru vývoje SSSR ve 20. letech, v kterých se se stalinskou ideologií shoduje nejen Egon Bondy, ale i Mao Ce-tung a dokonce Trocký s Leninem, když o vývoji po roce 1921 (potlačení povstání v Kronstadtu a zavedení NEP) hovoří jako o socialistickém, revolučním, proletářském.

²³ Termín kompradoriát jsem odvodil z původem portugalského slova komprador (či comprador), což je označení používané pro sociální skupinu obchodníků a překupníků, kteří působili hlavně při zakládání evropských obchodních osad a kolonií v Asii, Africe a Jižní Americe, zprostředkovávali obchodní styk mezi hostitelskými zeměmi a evropským trhem, přičemž měli výnos především z této činnosti. Komprador či kompradorská buržoazie je například i v marxistické literatuře, týkající se kolonialismu a imperialismu, vrstva kapitalistické třídy koloniální či polokoloniální země, která se spolu se zahraničním kapitálem kolonizátorské země podílí na jejím vykořisťování. Termín kompradoriát jsem tak použil jako označení pro všechny vrstvy vládnoucí třídy, ať už kapitalistické, byrokratické či jiné, která se podílí spolu s vládnoucí třídou cizí země na vykořisťování či útisku lidu vlastní země. V tomto případě jsem jako kompradoriát nazval ty vládnoucí vrstvy či skupiny satelitů SSSR, které Bondy označil jako pouhé vládnoucí vrstvy, utiskující lid svých zemí a zároveň ovládané vládnoucí třídou SSSR.

nastolený r. 1936, za systém socialistický, jak to činí shodně stalinisté i konzervativní kritici socialismu a levice.

Pokud jde o třetí kapitolu, státní kapitalismus jakožto podle Bondyho nejzažší stupeň třídní a zejména kapitalistické společnosti prostě vyrůstá z logiky kapitalismu, kdy za liberálního kapitalismu volné soutěže nakonec zbudou nejsilnější, tj. monopoly, a návrat zpět k liberalismu v podmínkách monopolního kapitalismu, liberalismu, který vedl ke krizi třicátých let, by vedl ke krizi dalekosáhle horší. Jediný způsob, jak se dá státnímu kapitalismu a vůbec kapitalismu čelit, vidí Bondy ve světové socialistické revoluci.

Pracovní analýzu Bondy uvádí Pařížskou komunou, jež byla strukturou ekonomické a politické přímé demokracie, tj. samosprávy bezprostředních výrobců. Tuto strukturu vidí jako základní ekonomickou a politickou strukturu socialistické společnosti. Pařížská komuna nebo systém sovětů jsou samozřejmě příklady, které vznikly historicky v konkrétních revolučních situacích v konkrétních zemích, nicméně mají určité společné rysy pro revoluční diktaturu proletariátu a socialistickou společnost – aktivní samosprávu pracujících. Komuny či sověty neboli česky rady jakožto základní buňky samosprávy, pak mají vytvářet soustavu sítí těchto rad, v různé zemi či části světa různou v konkrétní podobě.

Zárukou samosprávy je pak ozbrojení lidu a disponování sdělovacími prostředky v rukou lidu. To samo o sobě ovšem nestačí. Aktivní samospráva lidí má podle Bondyho zaručovat to, že svojí účastí v sebeorganizaci neupadnou do shora manipulované pasivity, ale naopak že oni sami budou manipulovat svými orgány, a aktivní sebeorganizace je pak předpokladem udržování revolučního uvědomění, která je nejzákladnější zárukou udržení samosprávy a přechodu ke komunismu. Převrací se tedy vztah nadstavby a základny.

Bondy odmítá buržoazní parlamentní, tedy nepřímou demokracii s jejím systémem plurality politických stran, jehož součástí se během dvacátého století stala sociální demokracie a po ní i západní promoskevské komunistické strany. Proti těm, kteří by chtěli Bondyho obvinít z totalitářství, lze namítnout, že za prvé odmítá vedoucí úlohu revolučního hnutí či organizace jakožto nějaké privilegium nebo mocenský monopol, ale chápe ji prostě jako politického vůdce pracujících v podmínkách diktatury proletariátu a socialismu. Za druhé ačkoli odmítá soutěž politických stran, je stoupencem soutěže politických názorů.

Namísto buržoazního parlamentu vidí jako celospolečenské fórum demokratické konzultace sdělovací prostředky v rukou pracujících, tak jako byla konzultačním orgánem vedení bolševické strany Jiskra, než se bolševici chopili moci, anebo tac'-pao, veřejná fóra v Číně, například zdi s plakáty.²⁴

Bondy kritizuje syndalistickou koncepci ekonomické samosprávy, jejíž úlohu mají mít rady pracujících, zatímco odbory mají hájit sociální zájmy pracujících. Odmítá tedy srůstání samosprávy a odborů, které mají mít samostatnou funkci, v čemž se například shoduje s ekonomem Otou Šikem²⁵, kterého jinak kritizuje za reformismus a snahu o parcelaci společenského vlastnictví, které by podle Bondyho vedlo k obnově kapitalistického trhu.

Další otázkou, kterou se ve třetí kapitole Bondy zabývá, je otázka revoluční organizace, její organizační struktury, způsobu práce, taktiky a strategie.

Politická strana je sice možná forma, ale nikoli nutná a výlučná forma revolučního hnutí, které jako nástroj používal či používá proletariát k revolučnímu politickému boji v podmínkách buržoazní parlamentní demokracie, zejména pro účast ve volebním boji a boji parlamentním, což, pokud se na volbách a parlamentu ulpívalo na úkor jiných forem a prostředků, ústilo podle Lenina v tzv. parlamentní kretenismus sociální demokracie a II. Internacionály, ale podle Bondyho i západoevropských eurokomunistických stran. Pro účely samosprávy je forma politické strany revoluční organizace nevhodná.

Stejně tak ale i ty proletářské strany, jako například ruští bolševici, kteří bojovali v nedemokratických podmínkách a byli spíše avantgradou profesionálních revolucionářů reprezentujících spící masy, vytvořili politickou stranu se všemi důsledky.

---

²⁴ V roce 1969, kdy psal Bondy svou Pracovní analýzu, byla počítačová síť, která dnes umožňuje lidem vytvářet elektronická komunikační fóra a dokonce také elektronické hlasování, videokonference aj., teprve ve svých zárodcích v podobě sítě ARPANET armády USA.

²⁵ Ota Šik (1919-2004) byl původně v 50. letech stalinisticky orientovaný československý ekonom, který od roku 1964 stál v čele komise KSČ pro ekonomickou reformu a v dubnu 1969 byl jmenován místopředsedou vlády ČSR pro ekonomickou reformu, která měla podle jeho koncepce převést centrálně-přímo řízenou ekonomiku na tzv. socialistickou tržní ekonomiku, tj. připouštějící „neviditelnou ruku trhu“, avšak regulovanou plánem jako základním ekonomickým nástrojem řízení, se systémem samosprávy rad pracujících v podnicích. Mezi jeho zásadní díla patří *Ekonomika. Zájmy. Politika* (1962), *Plán a trh za socialismu* (1967) a *Třetí cesta : marxisticko-leninská teorie a moderní průmyslová společnost* (1972)

Bondy zdůrazňuje, že revolučním subjektem je revoluční třída, nikoli její organizace, která je jejím pouhým nástrojem, používaným takovými prostředky a v takové formě, ve které to odpovídá potřebám a zájmům této třídy. V situaci, kdy roli subjektu stále více přebírá organizace, tato organizace také přebírá moc namísto revoluční třídy, a tím i moc nad ní.

Bondy se v podstatě snaží vypracovat novou teorii strany, jak sám píše. Revoluční organizace by neměla podle něj mít charakter politické strany se všemi důsledky z toho vyplývajícími, ale spíše charakter hnutí. Revoluční hnutí pak nemá mít vertikální, tedy v podstatě centralistickou strukturu, ať už jde o jakoukoli formu centralismu, třeba demokratického, ale strukturu horizontální.

Tak jako se samosprávně organizuje společnost, organizuje se tak i revoluční hnutí. Horizontální struktura je dvoustupňová, tj. základní organizace a ústřední vedení, všechny organizace jsou si rovný.

Funkcí revoluční organizace je „*být organizační základnou a páteří boje proletariátu a být centrem a zdrojem ideologické práce a ideologického boje ve společnosti*“ (Bondy, 1969, 228), přičemž druhá z funkcí je funkcí ústřední, jejím *raison d'être*.

Bondy na tomto kritizuje koncepci „Che“ Guevary (*Partyzánská válka*) a Régise Debraye (*Revoluce v revoluci*). Revoluční organizace pro Bondyho není totéž co revoluční armáda a při jejich kritice vychází z maoistické teorie o linii mas, podle které lidé nemohou být pasivně osvobozeni shora, ale musí se aktivně osvobodit sami.

Ačkoli Bondy ještě trvá na tom, že revoluční hnutí vychází z idejí tzv. marxismu-leninismu, připouští i třídní spolupráci křesťanské, buddhistické nebo jiné levice.

V poslední, čtvrté kapitole se zabývá problematikou evropské revoluční levice a jejího sjednocení v boji jak proti vládnoucí třídě SSSR na Východě, tak proti vládnoucí třídě na Západě. Československou revoluci vidí jako integrální součást revoluce evropské a tu zase jako revoluce světové.

Zatímco však v západní Evropě je možné revoluční hnutí organizovat legálně, ale neexistují reálné podmínky pro jeho masové rozšíření, ve východní Evropě je tomu naopak. Zabývá se především možnostmi odporu na Východě a v Československu a jako možnost vidí

lidovou válku, která nemusí mít nutně formu ozbrojeného boje, ale například aktivní občanské neposlušnosti, ačkoli v případě nutnosti ozbrojený boj neodmítá.

Přitom lidová válka nejširších vrstev lidu musí být uvědoměle sebeorganizovaná a vycházet z lidové iniciativy, leninský koncept konspirativní centralizované organizace je pro podmínky policejního státu nepoužitelný, vyjma ústředního vedení této války, které musí být dokonce organizováno vojenskou disciplínou jakožto revoluční štáb, pro vlastní lidovou válku mas jsou ale tyto metody boje revolučního štábu nepoužitelné.

Jako impuls vidí Velkou proletářskou kulturní revoluci v Číně, jejíž hlavní smysl vidí v pěstování revolučního uvědomění mas a kterou se podle Bondyho pokusil Mao Ce-tung zabránit nastolení státně-kapitalistické vládnoucí třídy (skládající se v Číně kromě z politické elity a technokratů také z vrstvy intelektuálů) jako v SSSR, k čemuž prý směřoval vývoj.

Již tehdy píše o nebezpečí genocidy, pokud by SSSR použil obyvatelstvo satelitních zemí jako „kannonenfutr“ pro válku s ČLR nebo jinými státy, například USA.

Ještě se zabývá „Che“ Guevarovou a Débrayovou teorií ohnisek ozbrojeného partyzánského boje, tzv. focismu, který je podle Bondyho pro podmínky východní Evropy vzhledem k zeměpisným, infrastrukturním a demografickým podmínkám nevhodný, leč shodné rysy jsou prý v taktice „sebeorganizování lidí ‘‘zdola’’ bez centralisticky zřízované organizace.“

Revoluční osvobozené hnutí nemá usilovat souhlas tzv. „většiny“, jako to dělají jím kritizované západoevropské sociálně demokratické a komunistické strany respektující „parlamentní kretenismus“, ale zastupovat zájmy pracujících a vykořisťovaných, tj. podle Bondyho proletariátu a mladé generace.

Bondy se zde zabývá sociologickým problémem, že dříve, tj. v industriálním věku, byl vůdčí skupinou proletariátu proletariát průmyslový, tedy manuální dělnická třída, zatímco s nástupem postindustriálního věku, kdy se od 50. let stala průmyslová dělnická třída menšinou, proletariát jakožto nemajetná třída prodávající pracovní sílu nezaniká, ale zpestřuje se jeho sociální skladba a stratifikace od

průmyslových dělníků přes různé zaměstnance až po intelektuály – ti všichni jsou součástí proletariátu, takže zatímco „*za doby Marxovy byla proletářů menšina, ale bylo je pořádně vidět a slyšet – vzpomeňme na Komunu!* – dnes jich je drtivá většina, ale nikdo se k tomu nehlásí“ (Bondy, 1969, 302), což je výhodné pro vládnoucí třídu, protože to podporuje oslabování třídní solidarity a třídního vědomí třídy ovládané.

Proto je podle něj klíčovou otázkou, která část by mohla nebo měla vystoupit jako hlavní tvůrce třídního vědomí, část, kterou byl kdysi městský průmyslový proletariát, ale který v roce 1969 zdá se nevystoupil, a tuto otázku nechává nerozřešenou a ponechává ji praxi.

Dále se zabývá mýtem tzv. střední třídy, kterou podle Bondyho buržoazní a revizionističtí sociologové analyzují podle jejího vlastního vědomí o sobě samé, zatímco tato „třída“ je ve skutečnosti součástí vykořisťovaného proletariátu. Namísto toho je ale ve vládnoucí ideologii a propagandě maloměšťák představován jako „*hrdina naší doby*“ (Bondy, 1969, 309).

Podle Bondyho stejně jako kdysi hnutí revoluční buržoazie svými hesly rovnosti před zákonem a osobní svobody hájila současně zájmy většiny tehdejší neprivilegované společnosti, stejně tak roku 1969 hnutí revolučního proletariátu požadavky nejen právní, ale i sociální, ekonomické a politické rovnosti, svobody a spravedlnosti zastupuje zájmy nejen své třídy, ale rovněž celé tehdejší společnosti. Zároveň vedle kladných vlastností proletariátu kritizuje jeho vlastnosti záporné – uniformní, tovární stejnost vylučující jinakost.

1.2. 70. léta 20. století

Pracovní analýzou jsem se zabýval obšírněji, protože je ze všech Bondyho politologických prací nejrozsáhlejší (340 stránek) a stejně, jako *Útěcha z ontologie* východiskem jeho dalšího filosofického myšlení, *Pracovní analýza* je východiskem jeho myšlení politologického, které nás v této práci zajímá především.

Vedle *Pracovní analýzy* je na přelomu šedesátých a sedmdesátých let dalším mezníkem ve vývoji Bondyho myšlení filosofická *Esej o po posledních věcech člověka aneb Juliiny otázky* (1970), jejíž název je opět ironií, tentokrát na Lutherovy *Poslední věci člověka*, a o které se musím alespoň stručně zmínit, protože dále hraje důležitou úlohu v jeho dalším myšlení.

Vycházejí s nesubstanční ontologie, podané v *Útěše*, odmítá tedy deterministický a teleologický výklad bytí, které není mrtvé, věčné a neměnné, ale právě naopak.

Domnívám se, že hlavní Bondyho ideovou inspirací je zde taoismus, Buddha, Marx, Engels, Nietzsche, Mao a Erich Fromm. Marx napsal, že *„komunismus je pozice jako negace negace, proto skutečný, pro příští dějinný vývoj nutný moment emancipace a znovuzískání člověka. Komunismus je nutný tvar a energický princip nejbližší budoucnosti, ale komunismus jako takový není cílem lidského vývoje – je to tvar lidské společnosti.“* (Marx, 1978, 88) Není tedy konečným cílem dějin, naopak podle Marxe spíše počátkem skutečně lidských dějin lidstva, dějiny a vývoj pak nemají předem daný (determinismus) ani konečný cíl (teleologie), vývoj je Cesta Tao, proměna. V tomto případě ani biologický člověk, Homo sapiens sapiens, není cílem a smyslem vývoje, dokonce ani biologická či organická hmota. Erich Fromm ve svém díle *Člověk a psychoanalýza* z roku 1947 píše, že je člověk na rozdíl od všech živočichů determinován instinkty nejméně, nejvíce pak především výchovou, učením, intelektem. Bondy z této myšlenky vyvozuje závěr, že dnešní člověk je dalším přechodným článkem mezi biotem, tj. mezi tím, co překonává, a mezi další postorganickou, podle něj pravděpodobně uměle vytvořenou, intelektuální instancí. Aniž by se k tomu muselo nutně dospět, člověku, respektive jeho duši (intelekt, city atd.), je již příliš těsná biologická báze, z které se vyvinul, a pro svůj další vývoj, život potřebuje tuto bázi překonat a vyvinout jinou, jím vytvořenou a v jejím rámci žít, dokud ta bude vyhovovat. Tak jako se z neživé hmoty vyvinula hmota živá ve své organické formě, tak živá hmota překoná tuto svou organickou formu ve formu jinou. Aby však mohlo být toto uskutečnitelné, je nutné, aby se nejdříve lidé zbavili vykořisťovatelských a manipulátorských vztahů – provedli světovou komunistickou revoluci. Komunistická revoluce je nezbytný předpoklad pro postbiologickou revoluci, ta zase teprve zajišťuje existenci komunistické společnosti, protože lidé se svými pudy a se svou biomocí nejsou s to žít trvale ve svobodě, to dokáží jen zbavení biologických pout. Jde tedy vlastně v duchu maoismu o permanentní revoluci, jen navíc v rovině ontologické. Komunismus tedy není pro biologického člověka, komunismus tento člověk vytváří pro bytost, která přijde po něm a v kterém jediném tato bytost dokáže žít, na rozdíl od biočlověka, a která je teprve naplněním smyslu biočlověka. V tomto je prvek buddhistické morálky. *„Sebeuskutečňování člověka jako člověka je současně zákonitě překročením a sebenegováním člověka jako součásti biologična, a tím i*

překročením, dialektickým negováním biologična vůbec.“ (Bondy, 2007, 54-55) Čili, člověk se může stát člověkem, teprve přestane-li být člověkem, což znamená, že biologický člověk, tedy napůj ještě zvíře, se může stát celistvým člověkem, přestane-li být definitivně zvířetem. Tím celistvým člověkem ve vlastním smyslu je pak Nietzscheův nadčlověk, Frommův člověk, který se stal bohem nebo Marxův a Engelsův člověk, který se stal pánem svého osudu a vstupuje do říše svobody. Bondy překonává jak antropocentrismus, tak biocentrismus. Namísto staví ontocentrismus či ontodiceu.²⁶

V sedmdesátých letech se Bondy politicky veřejně vyjadřoval v podstatě pouze v samizdatové próze a poezii – *Sklepní práce a 677*, kde se již jeho názory podstatně liší od Pracovní analýzy z roku 1969.

V roce 1971 ve *Sklepní práci* píše, že „Sovětský svaz je už historicky definitivně vyřízen a je jen každodenním divem (který aspoň trochu vytváří legrační pozadí našeho života), že vůbec ještě existuje.“ (Bondy, 1988, 22)

Marxova teze o Feuerbachovi, že jde o to změnit svět je nedostatečná v tom smyslu, že podle Bondyho jde také o to, změnit svět „ve vědomí lidí“ (zde je patrný vliv psychoanalýzy a surrealismu na Bondyho myšlení), nikoli jen ekonomiku a politiku, což je problém zdá se nejpálčivější, protože přese všechny revoluce ve výrobních prostředcích a způsobech nedošlo ke kvalitativní změně v jednání lidí, zejména v SSSR a v ČLR, kde po porážce kulturní revoluce a v úplně novém ekonomickém a politickém systému se objevily nejkonzervativnější postoje a způsoby jednání.

Z New Left šedesátých let, poté, co si její příslušníci, hippies a yippies zařídili „pevněj flek a náročnou famílii“ (Bondy, 1988, 23), jich zbylo podle Bondyho asi pět. Z nich sebevědomě jmenuje sebe, Jerryho Rubina a Cohna-Bendita. Zrada kulturní revoluce je vražení kudly do zad, výsledkem čehož je ve dvacátém století vítězství manipulátorského etatismu, proti kterému by se chtěl Bondy a jeho „duchovní potomci spojovat třeba s Džingischánem.“ (Bondy, 1988, 24)

V situaci počátku sedmdesátých let a v právě znormalizovaném Československu, ale vůbec v lidské situaci „je moudrostí člověka (...) : bouřit se, bouřit se a bouřit se, protože jedině tento postoj je za všech okolností oprávněný.

---

²⁶ Ontocentrismem staví Bondy do středu smyslu bytí samotné bytí, tedy bytí pro bytí samo, jež je svým vlastním smyslem a má opodstatnění v sobě samém, a ontodicea je pak pojem, která má znamenat

*Je sranda, že nám v Evropě to muselo trvat dva a půl tisíce let naší zázračné anticko-křesťansko-árijské kultury, než to nakousl aspoň André Breton po druhé válce, a že v Číně zmlitký předseda Mao to dokázal říct rovnou a na plnou hubu.*²⁷(Bondy, 1988, 30)

V roce 1974 v eseji *Ontologie a naše současnost* se dále zabývá ideou inspirovanou Karlem Jaspersem a kterou se zabýval již v Juliiných otázkách, „*zda nežijeme nevědomky v nové ‘‘osové době’’ (Jaspers), podobné, jakou lidstvo prodělalo v období neolitické revoluce, a pak v té zmatené, ale zřetelné době přechodu od starověku k moderním časům, tj. cca v 6. století př. n. l.*“ (Bondy, 2007, 166) Ačkoli Bondy autory, z kterých vychází nebo kterými se nechává inspirovat, uvádí a cituje zřídka, domnívám se, že kromě Jasperse je zde ovlivněn teorií postindustriální společnosti Daniela Bella a teorií třetí civilizační vlny neboli informační revoluce Alvina Tofflera.

Dále uvádí, že „*Raymond Aron zajisté správně smutně konstatoval, že ta revoluce, kterou měl na mysli Marx, se právě dokonala před našima očima.*“ (Bondy, 2007, 168)

Podle mě jde o to, že Marx předpokládal, že proletariát svou revolucí dobude moc a její pomocí uskuteční revoluci v základně, která vytvoří podmínky pro zrušení tříd a tedy i proletariátu. K této revoluci, nazývané vědecko-technická nebo informační, došlo v období po druhé světové válce v podmínkách kapitalismu, aniž by ovšem došlo k vítězné proletářské revoluci. Tedy jaksí „předčasně“, ještě během kapitalismu,

ospravedlnění či obhajobu bytí. Pojem ontocentrismus Bondy také používá jako ontologický pojem příbuzný k Tao, nesubstančnímu Bohu, univerzu nebo také ontologické realitě.

²⁷ Egon Bondy v rozhovoru s Lubošem Drozdem alias Homeless & Hungry pro časopis Živel v roce 1995 říká o této myšlence : „*Já jsem byl velký bretonovec, když mi bylo 15 až 18 let. Potom jsem, pod impaktem společenských změn, ke kterým došlo, viděl, že toto stanovisko je esteticky dál neudržitelné. A co se týče té vzpoury, permanentní vzpoura je můj program. Proto jsem se přidal k maoismu. Má to nepochybně kořeny v surrealismu. Uvědomme si, že jestliže Mao říká, ‘‘bouřit se, bouřit se, bouřit se’’, a André Breton v Arkánu 17 říká, ‘‘jediné, co člověka činí důstojným, je bouřit se’’, jsou to dva stejné výroky ; s tím rozdílem, že k tomu čínskému došel Mao zcela plynule z taoistické tradice, zatímco Breton po dvou a půl tisíciletí evropské tradice, samozřejmě podnícen Markýzem de Sade a Marxem.*“ (Bondy, 1995) Bondy se tedy odvolává na Bretonův esej Arkán 17. Pro srovnání si uveďme, co přesně píše Breton v českém vydání k věci, která se týká revolty : „*Žádná lež není ve skutečnosti hanebnější než ta, která v přítomnosti něčeho nenapravitelného, a zvláště, tehdy, trvá na tom, že vzpoura nevede k ničemu. Vzpoura nalézá své opodstatnění sama v sobě, zcela nezávisle na možnostech, které má, aby pozměnila anebo nechala neměnným stav věcí, jímž je determinována. Je jiskrou ve větru, nicméně jiskrou hledající prachárnu.*“ (Breton, 1996, 90)

„*Žádná epocha se nehodí, žel, tak dobře jako naše k demonstraci toho, co zde předkládám. Opravdu, žádné epoše se nepodařilo dosáhnout větší velikosti, dovést k vyšším polohám obsah slova Odpor.*“ (Breton, 1996, 91)

„*...vlastním tvůrcem světla je revolta, revolta sama. A ono světlo může mít jen trojí cestu : poesii, svobodu a lásku*“ (Breton, 1996, 100)

mělo dojít k zániku proletariátu a tedy dosavadní podoby třídní společnosti.

Je však otázkou, zda je myšlen zánik průmyslového manuálního dělnictva, ke kterému skutečně v USA od padesátých let začalo docházet, anebo k zániku proletariátu jako nemajetné třídy prodávající pracovní sílu tak, jak to chápal Marx, tedy z technologických a ekonomických důvodů jako třídy o sobě, anebo také (nebo jen) jako třídy pro sebe, s třídním vědomím, jak to vysvětlil E. P. Thompson v díle *The making of the working class in the England*.

Ty změny pak, jako v dosavadních osových dobách, vedou také, včetně změny sexuálních vzorců, k překonání dosavadních doktrín, které sahá za Buddhu, Platóna a předsokratiky. „*Whiteheadovské 'psaní komentářů k Platónovi' skončilo.*“ (Bondy, 2007, 169)

V roce 1977, kdy jednak v souvislosti s ratifikací ČSSR Helsinského protokolu (1976) a jednak v souvislosti se státními represemi proti druhé kultuře kolem Plastic People of the Universe, jejíž významnou, ne-li nejvýznamnější, postavou byl právě Egon Bondy, dochází k vzniku Charty 77, díky které se vytváří spojení kulturní a politické opozice.

Tento dokument a jeho některé představitelé z řad nesocialistické opozice (Václav Havel, Václav Benda, Alexandr Vondra a další) však Bondy v próze 677 a v některých básních kritizuje za to, že příliš ulpívají na liberalistické, historicky relativní ideologii lidských práv a naopak jasně nekritizují nebo dokonce zamlčují třídní, vykořisťovatelský charakter režimu.²⁸ Vadí mu také, že mezi signatáři Charty 77 jsou bývalí stalinisté a příslušníci elity politického a kulturního establishmentu, kteří byli po roce 1968 odmítnuti, cítí se uraženi a jde jim především o podíl na moci a

---

²⁸ „Je dále nutno říci, že Charta 77 se ani jedinkrát a ani slůvkem nezminila o skutečném třídním a vykořisťovatelském charakteru sovětské moci a o našem postavení jako koloniální země vedené kompradorskými přísluhovači kolonialistů, ochotnými za svoje privilegia svléknout z nás poslední košili, opakují kompradorskými přísluhovači okupantů, kteří ani sami nejsou naší vlastní vládnoucí třídou a dobře to vědí a moc je to sere.

... co i s eurokomunisty, kteří se neodvážejí říci, že Sovětský svaz není žádnou socialistickou zemí, ale blekotají jen, že je to taky jedna z cest k socialismu – místo aby odhalili nepokrytě fašistický charakter nové sovětské vládnoucí třídy.“ (Bondy, 2001, 90-92)

„... rádo by mluvčí, Charta 77, o tom mlčí a žvaní cosi o abstrakcích, které, bohužel, patří na nějakou tu dobu spíš minulosti než budoucnosti, a nadto maluje I. svět jako svět svobod, lidských práv a budoucnosti humanismu a volnosti všech lidí. Není naší vinou, že nám vládne nová vládnoucí třída, stejně vykořisťovatelská jako kterákoli jiná, jen s jiným systémem jak na to, ale je naší vinou, jestliže se necháme klamat o tom, že v I. světě, ve „svobodném světě“, neexistuje stará, zkušená a všeho schopná vykořisťovatelská vládnoucí třída, která má efektivně největší zdroje bohatství a největší kvantum síly na světě a hnusně jich zneužívá, i když si nedokážeme uvědomit nutnost přirozené solidarity s vykořisťovanými, a mezi nimi v první řadě s vykořisťovanými III. světa proti jejich vládnoucím třídám a stavíme se na stanovisko opačné.“ (Bondy, 2001, 62)

že tato tzv. elita Charty 77, tvořená pravicovým křídlem okolo Havla a některými tzv. osmašedesátníky z řad bývalých stalinistů, vytvářejí již v rámci Charty 77 stínový establishment, který se odcizuje ostatním signatářům a potlačuje svobodu slova některých z nich, např. právě Bondyho, čímž se dostává do rozporu se smyslem vlastní existence.²⁹

1.3. Neuspořádaná samomluva (r. 1984)

Dalším mezníkem ve vývoji politického myšlení Egona Bondyho je *Neuspořádaná samomluva* z roku 1984, která „plynně navazuje na *Pracovní analýzu*“ z roku 1969 a opět plynule pokračuje v *textech z let devadesátých*.“ (Bondy, 2002, 142)

V roce 1984, po ztroskotání kulturní revoluce, smrti Mao Ce-tunga a nástupu politiky čtyř modernizací v Číně pod vedením Teng Siao-pchenga, je již Bondy zbaven maoistických iluzí, ale podle mého názoru nikoli zcela. Ukážeme si, v čem stále ještě zůstává pod vlivem maoismu a tedy v jistém smyslu i stalinismu.

Pracovní analýza zůstává pořád východiskem, Bondy jen reviduje některé teze, zejména, že v roce 1969 chápal systém SSSR jako státní kapitalismus a pak, že tehdy věřil ve vítězství kulturní revoluce a v možnost nápravy.

Bondy se domnívá, že v důsledku porážky kulturní revoluce „*můžeme nyní považovat historický vývoj, který proběhl a probíhá v zemích, které provedly socialistickou revoluci, za zákonitý – za zákonitě vedoucí k obnovení třídní společnosti s vládnoucí třídou nového typu.*“ (Bondy, 2002, 7)

---

²⁹ „*Mladí lidé si u nás odvykli, velká gesta a spásonosné řeči berou s apriorní nedůvěrou. Ještě nemají dost životních zkušeností, aby měli odvahu se jim přímo vysmát. Ale brzo udělají už i to. S problémy a tužbami pamětníků nemají společného nic. S moralizováním emigrace nemají společného nic. S gesty našich disidentů, o nichž pozvolna začínáme poznávat, že si vytvářejí jen svůj vlastní, ghettový, stínový establishment, nemají společného nic.*“ (Bondy, 2001, 68)

V roce 1999 v poznámce k vydání *Bezejmenné*, kterou sepsal v srpnu 1986, píše o svých vztazích s pravicí Charty 77 v čele s Václavem Havlem toto : „*Nemohu posloužit přesnými daty, protože tyhle věci si tehdy niko nikam z bezpečnostních důvodů nezapisoval, ale někdy během podzimu či zimy mělo vyjít nové číslo Vokna, v němž už měla být Bezejmenná na dvě pokračování otiskována. (Byla tehdy k dispozici jen její tzv. první část, a ta je krátká) Nevím, kdo se postaral o to, že text byl v prvním samizdatovém vydání (tj. v 10ti strojopisných kopiích) už předtím čten na Hrádečku, tj. v rukou Václava Havla a spol. S největší pravděpodobností jsem jeden exemplář zcela jako obvykle poslal tímto směrem sám, protože v té vsuvce jsem neviděl vůbec nic „závadného“. Redakce Vokna také s klidem splnila slib a Bezejmennou do nového čísla zařadila. Číslo bylo již skoro připraveno k expedici, když – podle výpovědi vydavatele – se doslova přihlítil Magor s tím, že knížka nesmí být v časopise otištěna, ať místo ní zařadí „Bratry Ramazovy“. To bylo trochu silné kafe i pro mne, ale řekl jsem si jen, jak se, ejhle, tak brzy potvrzují moje slova o novém stínovém establishmentu, který už teď praktikuje tytéž metody, jako by byl už skutečný, tj. cenzuru a potlačování svobody slova.*“ (Bondy, 2001, 134-135)

Nebudeme se zde zabývat otázkou, zda revoluce v zemích východní Evropy a Asie byly skutečně socialistické a byly-li to vůbec revoluce, a zdůrazněme, že Bondy historický vývoj těchto zemí považuje za zákonitý podmíněně, jak je to v souladu s jeho filosofií, za předpokladu, že došlo k chybě, kvůli které se již vývoj musel ubírat takto.

Díky tomu, že kapitalismus ve svém monopolním stadiu – imperialismu – pomocí vykořisťování rozvojových zemí zeměmi vyspělými (v období klasického kolonialismu vykořisťování kolonií metropolemi) a po druhé světové válce navíc díky automatizaci produkce dokáže část nadhodnoty poskytnout privilegovaným vrstvám pracujících – po druhé světové válce jsou těmito privilegovanými pracující vyspělých zemí – a tím je integrovat, z kdysi revoluční složky společnosti učinit její konzervativní oporu, jak píše Herbert Marcuse v díle *Jednorozměrný člověk* (Marcuse, česky 1991). Tím se projevy vykořisťování z vyspělých zemí, kde tudíž proletariát přestává být aktérem socialistické revoluce, přesouvají do zemí méně vyvinutých, kam se také přesouvají socialistické revoluce. Dalším činitelem je podle Bondyho také selhání II. Internacionály ve vyspělých zemí Evropy, což s tímto problémem souvisí, protože podle Lenina, jak píše v *Imperialismu jako nejvyšším stadiu kapitalismu*, byla nositelem tzv. pravicového oportunistu, reformismu atd. ve II. Internacionále a jejich stranách dělnická aristokracie (lépe placení dělníci, úředníci a poslanci dělnických stran, odborů atd.), která existovala právě díky uvedeným podmínkám a jejíž představitelé historicky odmítli podpořit socialistickou revoluci v Evropě.

Protože tedy k socialistickým revolucím došlo v zemích nepřipravených pro socialismus a protože úspěch socialistické revoluce v těchto zemích byl podmíněn vítězstvím světové revoluce, vývoj se poté ubíral takovým směrem, jakým se ubíral – k vytvoření nové vládnoucí třídy v sovětském bloku.

Poté, co se v SSSR stala situace po druhé světové válce podle Bondyho již nenapravitelná, se o nápravu pokusili lidé v zemích jeho bloku. V Maďarsku podle Bondyho povstání roku 1956 vyústilo v kontrarevoluci, v ČSSR šlo v roce 1968 o změnu shora, v Polsku bylo v osmdesátých letech masové dělnické odborové hnutí vedené katolickou církví poražené generálským pučem. Jako nejvýznamější však vidí čínský pokus za kulturní revoluce.

Již v padesátých letech se vytvořila v Číně vládnoucí vrstva z řad byrokratů a intelektuálů, kteří měli vždy v Číně významné postavení na rozdíl od Ruska, proti čemuž se pokusil postavit Mao Ce-tung nejprve Velkým skokem vpřed a po jeho selhání kulturní revolucí, jejíž sociálním

nositelem se stala mládež, avšak momenty této revoluce „byly dosti podivným způsobem kopulovány s kultem Mao Ce-tunga a se značnou mírou manipulace celého hnutí skupinou kolem Maa. Tato skupina – a patrně nejvíce Mao sám – nesledovala ty nejzažší cíle a poměrně brzo se zalekla radikálních důsledků a nakonec volila alianci s generalitou, aby ‘‘byl obnoven pořádek’’.“ (Bondy, 2002, 10)

Bondy tedy na rozdíl od *Pracovní analýzy* odmítá tezi, že systém SSSR a Číny by byl státní kapitalismus, kde je produkce orientována na zisk a kde by bezprostřední producenti prodávali svou pracovní sílu jako zboží. Jako analýzu a řešení problému však hájí marxismus, alespoň jeho základní kategorie, jako marxistická sociologická teorie a marxistická dialektika.

Ačkoli Bondy přijímá Marcuseho tezi, že proletariát je ve vyspělých industriálních zemích integrován do kapitalistické společnosti, odmítá myšlenku, že by se revolučním subjektem v těchto zemích stal lumpenproletariát, utiskované menšiny, radikální studenti nebo psychedelická mládež, zkrátka underclass, které krom nespokojenosti nemají nic. Namísto toho se stále drží maoistického stanoviska, že „*hlavní fronta třídního boje se dnes přesunula na linii dělící země I. (+ event. II.) světa a země III. světa, tedy na linii dělící tzv. bohaté a chudé země.*“ (Bondy, 2002, 35)

Dosavadní formy třídního politického boje proletariátu – politické strany – má stejně jako Marcuse za překonané, za „*svědky minulých dějin*“. Volná soutěž politických stran v parlamentní demokracii, jednou z nichž byla i strana proletariátu, odpovídala kapitalismu volné soutěže, tedy jeho liberalistickému období. S nástupem monopolního kapitalismu zanikají předpoklady jak pro volnou soutěž ekonomickou, tak politickou a parlamentarismus nutně degeneruje jen v „parlamentní kretenismus.“ (jako v případě II. Internacionály). Dále se zabývá problematikou politického boje v podmínkách illegality, který prováděli ruští marxisté, odkazuje ale na *Pracovní analýzu*, kde se problémem avantgardy a demokratického centralismu zabýval podrobněji. Jen dodává, že model demokratického centralismu byl více pragmatický než marxistický, a bolševici odmítali názor menševiků, že je nezbytná nutná dlouhá etapa parlamentně demokratické výchovy mas s argumentem, že se musí se socialistickou revolucí spěchat, načež využili příležitosti v listopadu 1917, kdy podle Bondyho provedli puč, při kterém Lenin sázel vše na dvě karty : za první na vítězství světové revoluce a převzetí její hegemonie západními vyspělými zeměmi a za druhé na čestnost a obětavost bolševických kádrů. Tedy „*model strany demokratického centralismu*

odpovídal určitým podmínkám v určitých zemích v určité epoše – a vůbec už neodpovídá žádným podmínkám v epoše současné.“(Bondy, 2002, 43)

Při analýze systému SSSR a Číny aplikací marxistické metody dochází Bondy k závěru, že kategorie historické epochy „*není totožná s tzv. „společensko-ekonomickou formací“*, což je termín zaužívaný v akademickém, resp. přímo katedrovém marxismu. *Není totožná ani s „politickým zřízením“ ani s „výrobním způsobem“*“(Bondy, 2002, 46)

Bondy závažně poukazuje na to, že „*Marx ukazoval na elektřinou poháněný vláček za výkladem londýnského hračkářství jako na to, co zahubí kapitalistickou společnost!!*“(Bondy, 2002, 54) V tomto se s ním rozchází s poukazem na skutečnost, že v osmdesátých letech dvacátého století jsou produkční síly nesrovnatelné, a přesto socialismu natož pak zániku kapitalismu nebylo dosaženo, protože zjevně kapitalismus dosud nevyčerpal všechny možnosti, což je podle Marxe nezbytné, aby odešel na smetiště dějin. Marxovo pojetí historického materialismu je v tomto smyslu tedy dosti mechanické a dogmatické.

Jaký je tedy systém SSSR a Číny, který se Bondy nebrání nazvat „*reálným socialismem*“? I když jej samozřejmě za socialistický nepovažuje? Není to tedy státní kapitalismus, jako by se dalo uvažovat například o Jugoslávii. Nová vládnoucí třída nastolila zároveň nový produkční způsob, který není ani kapitalistický, ani socialistický, každopádně je to postkapitalistický etatismus. O kapitalismus, včetně kapitalismu státního, se nejedná z toho důvodu, že ačkoli se nepodařilo vládnoucí třídě potlačit všechny kapitalistické prvky, dva základní jsou potlačeny : hospodaření pro zisk a trh pracovní síly jakožto zboží. Tržní vztahy jsou administrativně potlačovány, neboť vládnoucí třída se z jejího pohledu zcela logicky a oprávněně obává, že jejich uvolnění by vyvolalo hnutí za demokracii.

Pokud jde o pracovní sílu, neplatí zde zákony zbožní produkce, zákon nabídky a poptávky, zákon hodnoty, nadhodnoty (jež je absolutním ekonomickým zákonem kapitalismu) atd., dokonce je pracovní síla relativně finančně zabezpečena v invaliditě, nemoci a stáří, což Bondy ve srovnání s kapitalismem považuje za humánní.

Ústřední ekonomickou kategorií, kdy stát je monopolním zaměstnavatelem potlačující tržní vztahy, kdy vládnoucí třída nevlastní, ale disponuje produkčními prostředky a pracovní silou, hlavním nástrojem panství a vykořisťování je plán. Ovšem gigantická průmyslová základna s tříčtvrtěčným zespolčenštěním práce se bez plánu jen těžko obejde, jak

v Prvním, tak v Druhém světě, čili v těchto podmínkách ekonomický a politický liberalismus ustupuje totalitarismu.

Při analýze sovětského postkapitalistického etatismu si Bondy klade otázku, zda nutně musí nová vládnoucí třída ihned přijít s novým produkčním způsobem, a příklad hledá ve formování evropského feudalismu na trokách antického otrokářství. Otrokářský produkční způsob v podstatě vyčerpал své možnosti a nově se formující vládnoucí třída „*hospodařila z podstaty : kradla a ničila.*“ (Bondy, 2002, 68)

Historický vývoj evropské civilizace vidí ve srovnání s neevropskými civilizacemi, které se vyvíjely pomalu a jaksi s nulovým růstem, jako anomálii.

Stejně tak ani nová vládnoucí třída SSSR nemusela nutně přijít s novým výrobním způsobem, ale prostě jen krást a loupit, ačkoli v souvislosti s touto třídou Bondy hovoří o novém výrobním způsobu. Protože ten ale není založen na zisku, ale monopolním vykořisťování, nadhodnotu, kterou poté realizuje na světovém trhu, „*získává tím nejobyčejnějším způsobem : lupem.*“ (Bondy, 2002, 76)

Vzestup monopolizace, manipulace a totalitarismu, k němuž mají již v těchto podmínkách tendence všechny režimy, v souvislosti s vědeckými a technickými změnami ve dvacátém století, jak v Prvním, tak v Druhém světě, již tedy nevytváří předpoklady pro liberalismus a osobní svobody, a jestliže jsou v Prvním světě stále dodržovány, je to jen díky tradici, jejíž význam marxisté podceňovali. Zároveň se v souvislosti s vědecko-technickou revolucí stala kromě vědy zásadním činitelem produkce také osobní svoboda, bez které se sofistikovaná práce nemůže obejít. Tento rozpor se nejsilněji projevuje v Druhém světě, kde kompromis mezi svobodou a totalitarismem není možný.

Tak jako srovnává Bondy systém založený na lupu s raným feudalismem, srovnává monopolistický totalitarismus dvacátého století například s hellénismem a císařským Římem nebo barokní dobou čili s absolutismem, kdy lidé, respektive určité třídy či vrstvy, ztratili svobodu a účast v politice, což kompenzovali blahobytem a konzumem.

Bondy vyvrací Marxův omyl, že buržoazie je poslední vykořisťovatelská třída v dějinách, po níž už následuje jen beztřídní společnost. Jako jedinou možnost, jak se zbavit nejen nebezpečí třetí světové války, která tehdy stále hrozila, ale daného stavu, vidí stále světovou vzpouru nebo revoluci všech ovládaných, avšak v situaci jejich depolitizace a konzumerizace v důsledku totalitarismu myslí, že „***jediné, co nyní pracuje proti každé vládnoucí třídě, je bohužel jenom čas.***“ (Bondy, 2002, 120)

Islám, který se zejména po iránské revoluci 1979 stal velmi aktivním, nevidí jako připravený řešit problémy moderní společnosti, nicméně pokud jde o marxismus, který vidí stále jako platný, i když na ústupu, tvrdí, že „*boj vykořisťovaných proti vykořisťovatelům může být veden kýmkoli, nejen marxisty. Záleží jen na tom, aby veden byl. (...) Nemusíme být marxisty, abychom se probudili. Stačí jen být přemýšlejícími lidmi.*“ (Bondy, 2002, 136)

V závěru *Neuspořádané samomluvy*, který se prý ztratil³⁰, Bondy píše něco v tom smyslu, že vládnoucí třída Druhého světa bude chtít nakradený majetek zhodnotit na světovém trhu, protože „*otevře zemi nadnárodním společností a nakonec vlastní státnost i přímo prodá (zřekne se jí, zruší ji). Tehdy to byla černá vize, jen pár let uběhlo a stalo se.*“ (Bondy, 2002, 141)

1.4. 2. polovina 80. let 20. století

V druhé polovině 80. let, ještě před listopadem 1989, kritizuje kromě režimu a Charty 77 také falešnost perestrojky neboli přestavby, která se oficiálně začala v ČSSR prosazovat na přelomu let 1987-1988.³¹

---

³⁰ Bondyho přítelkyně doktorka Marie Klečacká-Beyly píše v této souvislosti o jeho charakteru toto : „*Nepochybně velmi obtížné u jedinice vysoce nadhraničního intelektu, radikálně odmítajícího sebemenší náznak disciplíny v čemkoli, k níž nikdy nebyl veden a vychován. Téměř totální absence základní morální osy podmiňovala neobyčejně snadný skluz do impulsivního, hysterického a historionského chování. Jeho doprovodnými jevy byla patologická lhavost, kleptomanie, simulantství, citové vydírání, žebrání a somráctví. Všechny tyto permanentně zafixované složky psychiky považoval jejich nositel nejen za nonkonformní a revolučně šikézni, ale i společensky žádoucí ; proto je pečlivě a s pýchou kultivoval.*“ (Klečacká-Beyly, 2009, 220)

Na základě tohoto svědectví, které o něm ve své vzpomínkové knize podala jeho přítelkyně a doktorka medicíny Klečacká-Beyly, je možné se domnívat, že si Bondy některé věci, například tu o ztrátě závěru *Neuspořádané samomluvy*, prostě vymyslel, aby se udělal zajímavějším.

³¹ „*Zřídili si státní svátek
Jeho oslava spočívala v tom
Že se pustili do lidí vodními děly
A slzotvornými granáty
Kromě pendreků a divokých psů
První tajemník Městského výboru KSČ
Tomu velel ze střechy státní banky
Na druhý den letěl do Moskvy
Vyměňovat si zkušenosti o přestavbě
A novém myšlení.*“ (Bondy, 2009, 396)
„*Zřízení prokouk za tu dobu i debil
Establishment i Charta si přejou jen abych nebyl!*“ (Bondy, 2009, 407)
„*Proč bych měl zaklepat bačkorama
Pro radost těm oběma establishmentům?
Soudruh Štěpán a pan Havel
Ať si hudou svou
Melodii na stříkačky a na hubu
Monopol je vždycky zhoubný
Monopol na moc ještě zhoubnější*“

Na podzim roku 1989 Bondy spolu s dalšími levicově orientovanými intelektuály, marxisty, trockisty, anarchisty, například s Petrem Uhlem, Petrem Kužvartem a jinými, zakládá Levou alternativu – Hnutí za demokratický a samosprávný socialismus.

Tzv. sametovou revoluci roku 1989 zpočátku vítal, během jejího vývoje však byl stále více kritický a po etablování nového režimu, který namísto ekonomické a politické samosprávy a revolučního uvědomění širokých pracujících mas přinesl parlamentní demokracii a restauraci kapitalismu, kterou Bondy předvídal, tak jako byl v radikální opozici vůči předelému režimu, jeho vztah zůstává stejný i k tomuto, věrný zásadě - bouřit se, bouřit a bouřit se!!

3.3. Poslední léta : proti kapitalismu (1989 - 2007)

1.1. 90. léta 20. století a přelom století

V osmdesátých letech byl Bondy již víceméně prost svých maoistických iluzí let šedesátých, a jeho myšlení se v podstatě od sedmsedátých let do roku 1989 vyvíjelo od maoismu k, abych tak řekl, k postmarxismu, a i když se prohlašoval za maoistu, jeho myšlení můžeme označit za postmarxistické.

Za postmarxistické označují jeho myšlení v této době proto, že se stále více přibližuje překonávání klasických marxistických kategorií, jaké ve dvacátém století uznávali i různí neomarxisté, zejména pak pokud jde o existenci tříd a tedy třídního boje, materialistickou filosofii, dialektiku, ale i pokud jde o smysl marxismu samého (alepsoň, tak jak byl znám doposud). Ačkoli se v roce 1984 v *Neuspořádané samomluvě* k některým těmto klasickým kategoriím hlásí, je za prvé v jeho myšlení vidět zásadní odklon od maoismu směrem dál, za druhé ale již v citované eseji *Ontologie a naše současnost* z roku 1974 dává za pravdu Aronovi a jeho tvrzení o zániku proletariátu³², takže si Bondy sám odporuje, a rovněž se dovolává Jaspersovy toerie osově doby, kterou vidí Bondy i dnes a která má být osovou dobou i co se vytváření nových idejí týče. Je tedy otázkou, nakolik se jeho myšlení nadále vyvíjí ještě jako marxistické a nakolik se již pohybuje v rovině, v které jde spíše o pokračování ve stopách marxismu, v jeho nástupnictví, než o samotný marxismus.

Monopol na opozici nejzhubnější.“(Bondy, 2009, 408)

³² Těto problematice se věnuje dále v díle *O globalizaci*.

Než se však pustíme do mapování další etapy jeho politického myšlení, zastavíme se opět u dvou filosofických úvah, a sice *Další bod a Ontologie beze všech určení* z let 1990 a 1991, které se promítají do jeho úvah politických v devadesátých letech. Při úvahách o nesubstanční ontologii dojde k závěru, že absence ontologické substance znamená zároveň absenci ontologických určení (determinací, teleologie). Ontologie beze všech určení není nihili (nic), neboť to už by bylo určení. Bondy interpretuje termín mahajánového buddhismu *prázdnota*, který zde používá k označení tohoto problému. Je to základní situace prázdná všech určení a je jimi tedy plná, protože tím, že předem není dána žádná možnost, je možností plno. Používá, abych tak řekl, rovnici „*prázdnota = pleroma (plnost všeho) = zjevování se (a vice versa)*.“ (Bondy, 2007, 379) V základní situaci, kdy je možné vše, dokonce „*bůh nemusí být na začátku, ale na konci*“ (Bondy, 2007, 365) Čili může evolučně povstat. Zde vidím opět analogii s Frommovou hypotézou člověka, který se stane bohem a částečně s řeckou mytologií – bohové povstali z Chaosu.

Nyní přejdeme zpět k politickému myšlení. Ačkoli Levá alternativa byla součástí Občanského fóra, které v roce 1990 vyhrálo volby a v kterém se začaly krystalizovat různé proudy, z nichž nejsilnější byl konzervativně pravicový proud tehdejšího federálního ministra financí Václava Klause, prosazujícího přeměnu OF v parlamentní stranu a především restauraci „kapitalismu bez přívlastků“, Egon Bondy z taktických důvodů podpořil poraženou KSČ, vůči které byl od roku 1948 v opozici. Podle názorů různých lidí to neudělal proto, že by se stal jejím stoupencem, ačkoli se ve svých dokumentech KSČ zřekla negativ své minulosti, ani proto, že by věřil, že se z dosavadních stalinistů mohou stát marxističtí revolucionáři hodní své doby, ale proto, že KSČ se mu v prvních letech po roce 1989 jevila jako jediná opozice v parlamentu proti nastupujícímu kapitalismu.³³

³³ „Tomáš Schejbal : *Mě ještě napadá otázka, že Bondy vlastně po roce '89 vlastně vyjádřil podporu KSČ, ačkoli proti ní do té doby stál v opozici. Vo tom se bavíte v rozhovoru s Martinem Machovcem v tom Novém prostoru.*

Ondřej Slačálek : No von to vidí jinak než já jako. Já si v zásadě myslím . . . jako je to sporný, jakože je jasný, že ta KSČM je celkem vodporná. Jako, samozřejmě, že je jako potřeba spíš budovat a podporovat jako náhou jinou alternativou. Což von vlastně taky dělal. To von dělal primárně, defoltně, ale zároveň, jako jo, no tak to byla jeho póza, ten jeho styl, von šel s těma underground, dycky, jo bojoval na straně těch poraženech a, jako, to je takový sympatický a za druhý právě to že jako (...) jeden z mnoha směrů, mnoha teda symbolů odporu proti tomu minulému režimu establishmentu jako, řek bych jako takhle ty otázky nestojej, dneska stojej úplně jinak. Tak jako je sympatický nebo bylo. Zrovna tohleto podle mě bylo do jistý míry cenný právě pro politický zorientování. Fakt ten problém není jako v tý gerentostraně a (...), protože von přesně jako, tato strana jako jediná bude musejt v opozici, tak ať je tady ta opozice co nejsilnější...“(Slačálek, 2010)

V roce 1992, kdy se Levá alternativa rozpadla, podporoval Bondy Levý blok, sdružující levicové strany, včetně KSČM a Demokratickou levici ČSFR, a ostře kritizoval nedemokratické rozdělení Československa.

V devadesátých letech a zejména kolem roku 2000 píše články do levicového tisku (*Rudé právo*, *Právo*, *Haló noviny* aj.) a poskytuje rozhovory. Vedle toho opět prezentuje své sociální, filosofické a politické názory v poezii a v próze : *Ples upírů*, *Severin*, *Týden v tichém městě*, *Cybercomics*, *Údolí* . . .

„Tomáš Schejbal : To 'sem se vo tom bavil se Slačálkem, jak Bondy po roce '90 jako, vyjádřil podporu KSČ, tak do té doby byl v opozici a...

Pavel Bažant : No no no. Že von věděl, co se tady chystá, viděl ty lidi, který se do toho hrnou. . . .

Hynek Tippelt : Bylo mu jasné, že se musí nějak (???) systém (???) ...

Pavel Bažant : . . . že jim 'de vo koryta prostě. V tomhle ho trošku chápu, malinko jako. Levičák byl prostě. To, co dělali komouši, to bylo jasné prostě, s tím se neshodoval, ale takováhle strana, takovýhle smýšlení, mu bylo sympatický.

Hynek Tippelt : Von to, žejo, to byl takovej manipulátor jo jako. Na jedny straně organizátor, ale i manipulátor, že, jako bych neřek, že . . .

Pavel Bažant : . . . von byl charismatickej . . .

Hynek Tippelt : . . . hodně těch věcí bral hodně účelově. Jako vztahy s lidma, a stejně tak třeba i ten vztah k té straně, žejo, komunistický. Mě jako přišlo, že z hlediska toho účelu, účelu boje proti systému, možná nakonec jako monetárního, monetárnímu, žejo, jako to byla prostě ta strana, která to po revoluci zastupovala, ten boj proti tomu systému, žejo, založenému na těch penězích. Jako určitě mu to nepřišlo jako dobrá strana, žejo, ale ten účel.

Tomáš Schejbal : Jako například, von jí vyjádřil podporu jenom z taktických důvodů, že jemu přišla jako vodporná, ale to byla tenkrát jediná strana v opozici v tom parlamentu.

Hynek Tippelt : No jasně, jako myslím si, že jako platí, že ty jeho politický názory, že 'sou, že je prostě marxismus. A jako, cílem Marxovým bylo prostě zničit ten monetární systém, kterej destruuje záměry lidí vlastně. A jako, z tohohle hlediska nebyl žádnej, jakoby tím převratem se neudálo nic, a jak na to víc upozornit, než jako dát se k tim komoušům...

... Já mam jako tendenci uvažovat jako psychologicky, takže když sem přemýšlel vo těch jeho politických názorech, si to spojuju s nějakým tím psychologickým pohledem na něj, a jako myslím, že když jim pomáhal s tou pakmaní v tom devadesátým druhým tomu Levýmu bloku...

... a kdy měl ten projev vo tý globální genocidě?

Tomáš Schejbal : v devětadevadesátým asi.

Hynek Tippelt : Jo jo, tam mluvil vo tom, že je to bojovej vir, HIV, a tak.

Pavel Bažant : Tady vo tom hoši nevím.

Hynek Tippelt : Jo 'sem, chtěl říct z toho psychologického pohledu, ten jeho odpor za toho totáče, ten vodpor po tom převratu, dával do souvislosti Egon Bondy, neboli jakože chtěl bejt tim obětním beránkem.“(Tippelt a další, 2010)

Pro srovnání zde uvádím rozhovor Ondřeje Slačálka a Martina Machovce v Novém prostoru z 25. května 2010, č. 353 :

„Ondřej Slačálek : A vaše spolupráce po listopadu 1989?

Martin Machovec : Docházelo mezi námi ke sporům – a nejen kvůli jeho dílu a jeho ediční přípravě. Byl jsem zvyklý s ním mluvit otevřeně, včetně politiky, a nemohl jsem například akceptovat, že nabídl v roce 1992 pomocnou ruku i KSČM. Jako by skutečně věřil, že se z těch lidí, kteří de facto reprezentovali odporný ultrapravicový, fašistoidní establishment, skutečně stanou levičáci. Myslel jsem, že to je spíš póza a provokace.“(Machovec, 2010, 11)

Próza Severin, odehrávající se v období úpadku římského impéria, esteticky vyjadřuje analogii se současným úpadkem civilizace, jehož možnost viděl, pokud by nedošlo k revoluci, která je možností další : *„Jsme v době, kdy starý věk a jeho společnost má na kahánku, ale ještě uměle žily. Jsme koneckonců v době, které z vlastní zkušenosti můžeme rozumět, kdy nejistota všeho byla taková, že i jakákoli nabízející se spásná idea byla nejistá – alespoň pro intelektuály. Teprv úplné a naprosté zhroucení všeho vyčistí atmosféru a zahájí novou výstavbu i co se nových idejí týče.“* (Bondy, 1996, 110-111) (Podtrženo mnou, T. S.)

Na podzim 1996 pak v krátké próze *Týden v tichém městě* vedl německy literárně stylizovaný rozhovor s dívkou holandského původu Uršulou, patřící k revoluční antikapitalistické skupině navazující na maoistickou Rote Armee Fraktion (RAF). Bondy v rozhovoru vychází z předpokladu, že proletariát v globálním měřítku zmizel jako třídně uvědomělý revoluční subjekt. Také zde vychází ze své ontologie beze všech určení, kdy za prvé předem nevyklučuje žádný prostředek k účelu svržení kapitalismu a tím pádem je ochoten akceptovat všechny, spojení se s Džingischánem nevyjímaje, za druhé však, předpokládaje absenci revolučního proletariátu, abdikuje na revoluční cíl a požaduje jen svržení kapitalismu. *„Jestliže není revoluční subjekt (Marx říkal ‘třída par excellence), pak nemůžete ničím zaručit, jaký výsledek bude revoluční akce mít (...) Jediným vaším horizontem může být prostá negace : odstranění kapitalismu.“* (Bondy, 1998, 28) Protože tedy zmizel revoluční subjekt, jakým byla buržoazie nebo proletariát, se základním programem emancipace společnosti a její nové podoby, situace je nejistá, beze všech určení. V této situaci Bondy argumentuje dialektikou a postavou Šigaleva z Dostojevského *Běsů*, kdy se vše zvrací ve svůj opak, například absolutní svoboda v absolutní despotii. Proto je podle Bondyho nejrozumnější usilovat o pouhé negativní svržení kapitalismu, které se zvrátí v pozitivní krystalizaci nové společnosti, o vytvoření situace co možná nejméně determinované jakýmikoli určeními, situace co možná nejbližší chaosu, který se zvrátí ve svůj opak – v nějaký nový řád.

Bondy je ale také velmi skeptický, pokud jde o nový postkapitalistický řád, máje stále na paměti Šigaleva a předpokládá, že situace co možná nejchaotičtější, co možná nejsvobodnější ze sebe vygeneruje právě svůj opak – autoritativní, ba totalitní diktaturu, jejíž historický úkol má být bezprostřední : vykořenění kapitalismu a vyřešení základních civilizačních problémů. Teprve pak, až tato přechodná diktatura, která nemá být proletářská, splní svůj úkol a stane se tak opět brzdou dalšího vývoje, má nastat boj za svobodu, včetně osvobození od

práce. Zdůrazňuje přitom, že i během této diktatury, kterou za daných okolností považuje za nezbytnou, bude současně nezbytné klást vůči ní odpor, revoltovat a „*udržovat co nejvíce podmínky chaosu. V něm se vytváří prostor pro spontánní experiment a zkušenost.*“ (Bondy, 1998, 36)

Také zde, v myšlence vzájemně se doplňující nutnosti přechodné diktatury a permanentní revolty, můžeme opět vidět volné překonávání hranic oddělujících marxismus a anarchismus. Lze spekulovat o tom, zda se v jeho myšlence vytvoření chaotické situace nevyskytují vlivy či podobnost se situacionisty a jejich vytáření situací, tzv. détournement.

Tento bod vývoje jeho myšlení, podle mého názoru inspirovaný jak jeho nesubstanční ontologií, tak buddhismem, maoismem, anarchismem a snad také situacionismem, považuji za inspirativní a jedinečný proto, že jinde než v této próze nebyl vyjádřen.

Ačkoli i v díle *Týden v tichém městě* stejně jako v jiných pracích varuje před *plánem* globální finanční oligarchie provést globální genocidu nepotřebné většiny lidstva pro její cíl, kterým je akumulace kapitálu pro akumulaci kapitálu samu, ústředním tématem je tento problém v kyberpunkovém románu *Cybercomics* z prosince 1995, vydaném v roce 1997. Pokud by úvahu globální genocidy jakožto připravovaného spiknutí neuváděl také ve svých filosofických a politologických pracích jako vážnou věc, o které je přesvědčen, mohli bychom to považovat jen za autovoru literární licenci a nikoli jako vážně míněný politický názor.³⁴ Jako možnou obranu proti tomuto neznepečí vidí pro změnu v anarchistické přímé akci :

„*Přímá akce –*

Poslední východisko, protože po ní se rozevře jen vakuum.

Přímá akce bez připraveného programu jak jednat je nic.

Nebo snad, v nouzi nejvyšší, přece jen něco?

(...)

“*Přímá akce?*”

“*I takový úvahy byly. Ale většina to pokládá za anarchistickou techniku. Při přímé akci nevíš, co na druhý den.*”

“*Bez programu a bez hnutí to nejde.*”“ (Bondy, 1997, 204-205)

Avšak vzhledem k tomu, že v roce 1995 v jednom rozhovoru uvádí, že jelikož jde o cyberpunk, musí být poselství sděleno právě v akci, je

³⁴ „*Ale je spousta těch jeho postřehů, třeba jako ten Cybercomics jo. Kdyby to bylo v rovině náký jako nadsázky, náký literatury, no tak potom je to vlastně hrozně silný, ten Cybercomics. To bylo vlastně jako jako silný mobilizační varování před globalizací, ale v momentě kdy začal tyhle věci brát vážně, votom jako kdy tady plánujou nějakou genocidu jako, se tím vlastně dobrovolně deklasoval jako nákýho jako dvěstapadesátýho jako teoretika spiknutí a nedalo se to moc posoudit podle mě.*“ (Slačálek, 2010)

otázkou, zda je zde význam přímé akce více literárně-estetický nebo politický.³⁵

V próze *Údolí*, napsané roku 1996 a vydané 1998, píše vedle globálního spiknutí také o nových netradičních válkách prováděných globalizátory, jako válka demografická (genocida), meteorologická a seismická, přičemž poslední z jmenovaných se mi zdá přinejmenším kontroverzní.

Od roku 1998 prakticky až do své smrti pracoval na svém posledním filosofickém díle *Příběh o příběhu*, které bylo vydáno v roce 2009, a jeho poslední politologickou prací, navazující na *Pracovní analýzu a Neuspořádanou samomluvu*, je soubor esejů *O globalizaci*, vydaný v roce 2005.

Než přejdu k esejům *O globalizaci*, chci se ještě zmínit o jeho projevu na VI. sjezdu KSČM v roce 2000, v kterém již jeho teorie vyhlazovacího spiknutí globalizátorů přestává být pouhou estetickou záležitostí jeho próz, ale jím zcela vážně chápanou politickou teorií :

„V první řadě mne zajímá otázka globalizace. Vůbec používání tohoto termínu je zásadní chyba. Někde to vzbuzuje dojem, že globalizace je cosi jako jiný název pro internacionální dělbu práce, což je absolutní omyl, protože globalizace je pravým opakem internacionální dělby práce. Dochází k tomu, co Marx předvídal – jestliže zklame první pokus (což obvykle zklamává) o uskutečnění proletářské socialistické revoluce, která má vést ke komunismu, musíme si uvědomit, že to je situace do určité míry bezprecedentní ; ačkoli v historii podobné analogické situace vznikly, že na místo vládnoucí třídy nastoupila už jen úzká finanční oligarchie

(...)

Je nutno si uvědomit, že nejde jenom o otázku frazeologickou. Jde o to, že plány globalizátorů jsou dělány v jejich prospěch. Strategickým cílem je globální genocida. Lidí je příliš mnoho. Marx hovořil o tom, že demografickým zákonem kapitalismu je výroba přebytečných lidí, aby měli rezervní armádu nezaměstnaných. Dnes už nepotřebují ani nezaměstnané jako rezervní armádu, protože vůbec nechtějí pracovní síly. Dokonce ani nechtějí rozšiřovat trhy.“(Bondy, 2000)

Bondyho teorie spiknutí, která má kořeny již v *Pracovní analýze* z roku 1969, na přelomu století tedy dospěla do stadia, kdy chápe celý

---

³⁵ „S technikou cyberpunkové prózy souvisí to, že tam musím pracovat v úplně novém materiálu, naučit se úplně nové řeči, nové technice, což mě taky samozřejmě láká – to znamená, že ‘‘ideové poselství’’ tam musí být vtěleno do té akce.“(Bondy, 1995)

proces globalizace, jíž předcházela mezinárodní integrace, jako dlouhodobý připravovaný plán globalizátorů s cílem spáchat na lidstvu genocidu a tato jeho spiklenecká teorie je jednou z hlavních komponent jeho úvah o globalizaci, jak uvidíme.

1.2. Poslední léta 2005-2007

Kniha *O globalizaci* je rozdělena do osmi kapitol : Člověk a globalizace, Globalizace a současnost, Minimální program, Taktika a strategie (elementární teze), Revoluce zevnitř, Kontrola technologií a výroby, Seberozvinutí společenské struktury. Změna revolučního paradigmatu?, a Odpověď na výzvu subcommandanta Marcose.

V první krátké kapitole se Bondy zabývá situací člověka v podmínkách kapitalistické globalizace, kdy „*už člověk neprodává pouze svoji pracovní sílu, ale svou tvář, charakter, sama sebe, celou svoji osobnost*“ (Bondy, 2005, 7), kdy „*všechny soubory idejí, které máme k dispozici, jsou už v současnosti neaplikovatelné.*“ (Bondy, 2005, 7) Problémem globalizovaného člověka je najít sama sebe v sobě samém, být sám sebou, v čemž mu kapitalistická globalizace brání, a proto je třeba se jí zbavit. Bondy ovšem zdůrazňuje, že primárně „*usilujeme o revoluční teorii ve smyslu osvobození člověka. Ne o zrušení nějakého historicky vzniklého a v budoucnu zase odkráčejícího vykořisťovatelského systému.*“ (Bondy, 2005, 12) To je až na druhém místě a je jen nutnou podmínkou pro to první. Cestu, jak této teorie dosáhnout, vidí Bondy v Marxově metodě.

Pokud jde o definici globalizace, v druhé kapitole kritizuje KSČM, „*konformní parlamentní partaj s jí vlastním parlamentním kretenismem*“ (Bondy, 2005, 16), za pojetí globalizace jakožto mezinárodní dělby práce a za označování SSSR jako první historické formy socialismu, což byl podle Bondyho možná nepovedený pokus o socialismus, nikoli socialismus.

Bondy sám nepodává nějakou shrnující definici globalizace, ale otevírá řadu problémů. Tak ukazuje, že z původně národních monopolů koncentrací a centralizací kapitálu vznikly po druhé světové válce nadnárodní monopoly, jež nemají vlast ; jejich vlast je tam, kde jsou peníze. Staly se impériem tak, jak na to poukazují Antonio Negri a Michael Hardt. Podle Marxe směřuje vývoj organického složení kapitálu k převaze konstantního kapitálu (c) nad variabilním kapitálem (v), tedy akumulovaných produkčních prostředků nad akumulovanou pracovní silou. To se spolu s relativním i absolutním zbídačováním pracujících i nezaměstnaných projevuje od padesátých let procentuálním úbytkem

průmyslového proletariátu v materiální produkci a tyto činitele spolu s úbytkem třídního vědomí vlivem konzumu vedly Raymonda Arona, na kterého se Bondy odvolává, ale neuvádí dílo, ke konstatování zániku proletariátu a jeho třídního boje. Otázka, zda jde jen o zánik průmyslového manuálního proletariátu nebo proletariátu vůbec, tj. nemajetné třídy prodávající pracovní sílu, zde autor neřeší.³⁶

Se zánikem třídy proletářů vidí Bondy dialekticky i zánik třídy buržoů, protože prý globalizaci neprovádí buržoazní třída, ale finanční oligarchie, kterou Lenin v *Imperialismu* označil jako vrstvu kapitalistické třídy – představitele finančního kapitálu. Odvolává se na Marxovo tvrzení v *Rukopisech Grundrisse*, že třídy a jejich boj vznikají jen na základě průmyslové strojové výroby, nikoli předtím a potom³⁷, a tím se vzdává své teze z *Pracovní analýzy*, že by Spartakovo povstání nebo všelijaká povstání v předkapitalistických společnostech měly charakter třídního boje. V tomto případě by také Velká francouzská revoluce nebyla třídním bojem, protože v jejím průběhu nebyla ve Francii strojová výroba. Podle mého názoru je odvolávání se na tuto Marxovu tezi příliš dogmatické a může být takto zavádějící.

Od produkce emancipovaná globální finanční oligarchie, která je reprezentovaná Mezinárodní dohodou o investicích, je prý podle některých sociologů kolem 40 000 a s příbuznými do pátého kolene asi milion, ačkoli opět žádné sociologické studie necituje ani neuvádí. Jelikož v důsledku automatizace produkce (vědecko-technická revoluce - VTR)

---

³⁶ Považuji za vhodné zdůraznit, že zde autor pravděpodobně nerozlišuje rozdíl mezi dělnickou třídou a proletariátem. Dělnickou třídou se obvykle rozumí třída manuálních, většinou průmyslových dělníků, zatímco proletariátem třída nemajetných lidí, živičích se prodejem své pracovní síly. V podmínkách průmyslového kapitalismu měl proletariát převážně podobu průmyslové dělnické třídy, a autor si neklade otázku, zda by nemohl proletariát nabýt také jinou podobu v podmínkách tzv. postindustriální společnosti.

³⁷ Karl Marx, *Rukopisy Grundrisse*, I. díl :

„Buržoazní společnost je nejvyvinutější a nejrozmanitější historická organizace výroby. Kategorie, které vyjadřují její vztahy, pochopení její struktury, dovolují proto zároveň proniknout do struktury a výrobních vztahů všech zaniklých forem společnosti, z jejichž trosk a prvků je vybudována, jejichž nepřekonané zbytky částečně ještě vleče s sebou dál, přičemž pouhé náznaky se vyvinuly k plnému významu atd. Anatomie člověka je klíč k anatomii opice. Náznakům něčeho vyššího u nižších druhů živočichů lze naproti tomu porozumět jen tehdy, je-li to vyšší samo už známo. Tak buržoazní ekonomie poskytuje klíč k antické atd.“ (Marx, 1971, 59)

„Výroba založená na kapitálu a námezdní práci se vůbec od jiných výrobních způsobů liší nejen formálně, nýbrž předpokládá i totální revoluci a rozvoj materiální výroby. Ačkoli se kapitál jako obchodní kapitál může plně rozvinout (jen ne kvantitativně) i bez tohoto přeformování pozemkového vlastnictví, ne už jako průmyslový kapitál. Dokonce i vývoj manufaktur předpokládá počínající rozklad starých ekonomických vztahů v pozemkovém vlastnictví. Na druhé straně vzniká z tohoto krátkodobého rozkladu nová forma v celé své totalitě a šíří teprve tehdy, když se už do vysokého stupně dokonalosti rozvinul moderní průmysl, který sám však pokračuje vždycky tím rychleji, čím víc se rozvinulo moderní zemědělství a jemu odpovídající forma vlastnictví, odpovídající ekonomické vztahy.“ (Marx, 1971, 242)

není tedy pro tento finanční kapitál potřebná ani rezervní armáda nezaměstnaných, ba je naopak nebezpečná, je finanční oligarchie nucena sáhnout k jejich eliminaci globální genocidou podle klíče chudoby a rasy. K tomuto prostředku použijí nebo dokonce již používají různé prostředky, například právě demografickou válku (genocidu), meteorologickou válku a prý dokonce i seismickou válku, což je přinejmenším diskutabilní.

Jako alternativu ke kapitalistické globalizaci hrozící vyústit v globální genocidu lidstva vidí Bondy v minimalizaci pracovní doby a v socialismu, jenž prý nyní, kdy jsou již třídy zrušeny, má přinést především osvobození každého jednotlivého člověka, čímž se vrací k idejím utopického socialismu, komunismu a raného Marxe, jemuž šlo o emancipaci všech lidí a v marxismu o osvobození všech lidí, včetně buržoazie, už ale nikoli jako buržoazie, ale jako lidí, prostřednictvím sebeosvobození proletariátu.

V kapitole zabývající se minimálním programem jako reakce na hrozbu vyhytnutí lidstva (podle blíže nespecifikovaných prognóz) do let 2030-2050 populační explozí, ekologickým „disastrem“ a sociálními rozpory, vidí Bondy několik možností. Za prvé je to proměna vědomí, změna hodnotové škály, ke které dochází vždy v axiálních dobách, v které prý jsme, jako je změna sexuálního chování, estetického cítění atd. Jde o změnu tradičního evropského analytického poznání v holistické chápání a o překonání hradby mezi intelektuály a prostými lidmi v situaci, kdy jde právě o změny nikoli nadstavbové, ale základní výše jmenované. K tomu ovšem dochází v různých kulturních podmínkách, ať už jde o chudé země, žijící v lepším případě na úrovni 19. století zemí bohatých, nebo o třídy. Například v islámských zemích jde o boj na dvou frontách, jednak v rovině politicko-ekonomické proti místním vládnoucím třídám, jednak v rovině ideové proti fundamentalismu jakožto nástroji těchto tříd, a při zachování kulturní tradice (islámské), kterou je třeba respektovat. Dále jde o soukromé vlastnictví, které historicky vzniklo v podmínkách neolitické revoluce a v změněných podmínkách historicky zase odkrácí jakožto anachronismus.

Jako možný minimální program Bondy vidí v obnovení původního smyslu OSN a v braní liberálů za slovo, kdy v podmínkách, kdy v zásadě až na výjimky jejich sliby nebyly splněny, by byly tyto liberální požadavky *naprosto revoluční*. V případě jejich nesplnění zbývá jen vlastní akce.

Přitom ale v podmínkách postfordismu³⁸, kdy absentuje klasický průmyslový tovární proletariát uvyklý disciplíně, panuje ve společnosti nedůvěra k formám disciplinovaného sdružení, jakým je například organizace, kterou byla odborová organizace nebo politická strana, kopírující disciplinační režim továrny, vězení, školy, úřadu, nemocnice nebo i koncentračního tábora. Zároveň ale konstatuje, že „počet námezdně pracujících percentuálně stoupl.“ (Bondy, 2005, 52) Čili městský tovární proletariát mizí, ale počet lidí prodávajících pracovní sílu stoupá.

Z dějin uvádí několik příkladů alternativ k organizacím typu II. Internacionály a sociální demokracie, které vyústily v kretenismus, reformismus atd. Za prvé typ bolševické konspirativní organizace profesionálních revolucionářů s železnou disciplínou, za druhé jihoamerické revolucionáře, za třetí čínskou rolnickou partyzánskou armádu s přímo vojenskou disciplínou, kdy platila zásada, že na prvním místě je rolník a na druhém komunistické hnutí.

Jako alternativu pro současnost vidí sdružení založené na kombinaci spontaneity a uvědomělosti, neorganizovanou, spontánní a aktivní frontu. Otázku však musí rozřešit praxe spojená s teorií.

Pokud jde o otázku vyvlastnění vyvlastňovatelů, jako první možnost by v přechodném období viděl nejprve lidovou kontrolu produkce, a aniž by hned došlo k odejmutí vlastnického práva soukromým vlastníkům, přestoupilo by se poté k disponování prostředky produkce a její kontroly pracujícími, o což tu jde především – o dispoziční právo, nikoli vlastnické. To je měkká forma. V případě odporu soukromých vlastníků by se přistoupilo i k jejich právnímu vyvlastnění. To je tvrdá forma. Přitom je důležité, aby bezprostřední producenti produkcí a její kontrolou především a hlavně disponovali, přičemž jejich samospráva jakožto alternativa k centralizaci, se musí vyzkoušet v praxi experimentálně. Přitom by se zpočátku nezakazovalo drobné podnikání a dbalo by se na biologicky zakotvené psychologické vlastnosti lidí, včetně těch negativních.

V kapitole Strategie a taktika (elementární teze) se opět odvolává na Marxovu tezi z *Grundrisse*, že třídy a jejich boj existuje jen v podmínkách strojové výroby, ačkoli víme, že Marx toto explicitně nepíše a jde spíše o Bondyho vlastní převyprávění. Za těchto podmínek existovala jednak organizátorská revoluční tradice, odpovídající ukázněné

---

³⁸ Termín postfordismus zde volím namísto „postindustrialismus“ proto, že mám na mysli podmínky v továrnách a materiální produkci, v které došlo k překonání fordistického modelu produkce, a nikoli obecné podmínky tzv. postindustriální společnosti.

práci továrních dělníků, a anarchistická tradice, odpovídající drobné, samostatné práci drobných výrobců, obchodníků a intelektuálů – maloburžoazie. Bondy tedy vychází z toho, že průmyslová dělnická třída tu dnes není, aniž by řešil otázku existence jiné formy proletariátu, a činí závěr, že obě tyto tradice jsou překonané, přitom je ale třeba vyjít z jejich pozitiv a zavrhnout negativa, udělat jakousi syntézu.

Imperialismus si dnes prý sám vytváří „deset tisíc Vietnamů“, a je nutno poučit se z chyb pokusů, jakým byl SSSR, kde Dekret o půdě vedl k privatizaci na venkově, ta k vzniku třídy kulaků, to vedlo k nutnosti násilné kolektivizace a vzniku privilegovaného managementu, ten ke vzniku vládnoucí třídy a pak k zániku SSSR³⁹, je třeba se poučit z krachu kulturní revoluce, která byla zrazena v zájmu pořádku a čínského impéria, krachu Chile, Bolívie, Peru, Nikaraguy atd., krachu antiimperialistického boje islámu, který je závislý na ropných šejcích a narkomafii, krachu polské Solidarity, která se nechala vést reakční vatikánskou ideologií, krachu v Africe kvůli tribalismu, krachu Jugoslávie.

S konstatováním zániku klasických tříd Bondy konstatuje, že stále existují vykořisťovatelé a vykořisťovaní a že fronta boje se vede nejen mezi bohatými a chudými zeměmi, ale napříč jimi.

V současné situaci považuje jako nezbytnou vědeckou analýzu globalizované ekonomiky, jak to kdysi provedl Marx.

Jako další možnost ve svém brainstormingu *O globalizaci* nadhazuje Revoluci zevnitř. Za předpokladu, že postfordistická automatizace likviduje podmínky pro vznik hromadné výroby, při které by se lidé solidarizovali, ale máme tu jen atomizovaný, osamělý dav⁴⁰, který se není schopný reprezentovat a organizovat sám, ale musí být reprezentován a organizován, vidí dvě varianty : buď rozbít kapitalistickou strukturu zevnitř anebo sjednotit atomizované masy nějakým ideovým projektem k revoluční akci. Ale jak?

V případě, že by vláda globalizátorů padla a zbídačelé atomizované masy by se chopily moci, tedy nebyl by to třídní revoluční subjekt, hrozí nebezpečí chaosu a katastrofy, jako tomu bylo například ve starém Egyptě nebo i v Chile a „všechno staré svinstvo by se vrátilo znovu“,

---

³⁹ Zde můžeme vidět, že je Bondy stále v zajetí starých stalinisticko-maoistických premis o tom, že byrokratická vládnoucí třída se v SSSR začala vytvářet v důsledku násilné kolektivizace a urychlené industrializace, a nikoli dříve, například již v dobách válečného komunismu či ve 20. letech.

⁴⁰ Osamělý dav je pojem a název knihy sociologa Davida Riesmana, kterým označuje charakter americké střední třídy 50. let 20. století, a pro který je typická atomizace jednotlivců, kteří se vzájemně udržují v konformitě vůči poměrům, normám a hodnotám, které subjektivně neurčují a neovládají, a kteří proto nejsou schopni vytvořit sociální skupinu s vlastním sociálním vědomím, ale jen pouhý dav navzájem odcizených jedinců.

řečeno s Marxem. Přechodná diktatura využívající dokonce i policejních metod je tedy nezbytná k udržení chodu.

V případě absence tříd by ovšem diktatura neměla charakter například diktatury proletariátu, ale musela by se opírat o někoho jiného. Mohli by to být symboličtí analytici⁴¹ pracující ve strukturách systému, kteří by na jistém stupni jeho vývoje potichu a bez nože převzali moc do svých rukou a provedli by první nezbytné změny, včetně záchrany Afriky, aniž by deklarovali revoluci. Jako příklad takového špičkového intelektuála uvádí da Vinciho, který sloužil svým pánům za peníze uměním a návrhy zbraní, aby si opatřil prostředky pro věc pro něj důležitější – vědecké výzkumy.

Jako hybnou páku této strukturální změny shora vidí tedy kultivované, špičkové intelektuály.

Prvními nezbytnými změnami bude kontrola technologií a produkce v zájmu lidí a odstranění radikálních nerovností, čili snížení hyperkonzumu a odstranění podvýživy a bídy všeobecně.

Dalším Bondyho revolucionářským vhladem zaměstnávajícím jeho myšlenky, pokud by selhala varianta revoluce zevnitř, je seberozvinutí společenské struktury, znamenající změnu revolučního paradigmatu. Paradigmatem revoluce moderní, průmyslové éry je násilný, neorganický převrat ústící v termidoru a bonapartismu, tedy negující sám sebe a vracející se zpět před sebe.

V současné době je možné hovořit o organické proměně, kdy rozvoj struktury vede k jejímu samorozpuštění a přestrukturování.

---

⁴¹ Symboličtí analytici jsou podle amerického sociologa Roberta Reicha lidé pracující v kategorii tzv. symbolických a analytických služeb, které „zahrnují řešení a identifikaci problémů a strategické zprostředkovatelství.

(...)

Do této kategorie patří řešení a identifikace problému i strategické zprostředkovatelství poskytované mnoha lidmi, kteří si říkají výzkumní pracovníci, návrháři, softwaroví inženýři, stavební inženýři, biotechnologičtí inženýři, zvukaři, pracovníci public relations, investiční bankéři, právníci, stavitelé, a dokonce i pár tvůrčích účetních. Sem také patří značná část práce vykonávané různými konzultanty působícími v takových oborech, jako jsou management, finance, daně, šetření energií, zemědělství, zbrojení a architektura, dále specialisté na rozvoj organizací, strategičtí plánovači, hledači talentů pro různé korporace a systémoví analytikové. Patří sem rovněž vedoucí pracovníci reklamních agentur a marketingoví stratégové, režiséři, architekti, filmaři, filmoví střihači, produkční, nakladatelé, spisovatelé a redaktoři, novináři, hudebníci, televizní a filmoví producenti, a dokonce i univerzitní profesoři.“ (Reich, 2002, 258-259)

Činnost symbolických analytiků podle Reicha spočívá v tom, že „řeší, identifikují a zprostředkovávají problémy tím, že zacházejí se symboly. Zjednodušují realitu do abstraktních obrazů, které lze přeskupit, s nimiž lze žonglovat, experimentovat, o nichž lze komunikovat s jinými specialisty a jež pak lze nakonec opět transformovat zpět do reality. Tyto manipulace provádějí pomocí analytických nástrojů, propracovaných na základě zkušeností. Těmito nástroji mohou být matematické algoritmy, právní

Akumulace a centralizace kapitálu vede nakonec k jedinému bossovi, což je bod kvalitativní změny vycházející z kvantitativního vývoje kapitálu, na kterém se princip zisku (přesněji nadhodnoty) sám ruší (jeho předpokladem je konkurence, která zde odpadá), a nastupuje princip jiný. Podle Bondyho, který se opírá o opět blíže neuvedený průzkum amerických sociologů, to může být prestiž. Při této organické proměně nevyklučuje násilný střet velkých rozměrů.

Při úvaze o proměně struktury vychází z taoismu, kdy se nemá zasahovat do vývoje struktury, ale pomáhat jí vyvíjet se z vlastních podnětů – konání bez konání. Hra prý tedy pokračuje, jen nejde o zisk, ale o prestiž. *„Až kategorie zisku splní svoji historickou funkci, tak zase odkráčí. A bossové si zachovají svoji ‘‘leading position’’.*

Why not?“ (Bondy, 2005, 134)

Naopak v poslední kapitole odpovídá na výzvu subcommandante Marcose ze zapatistického hnutí v mexickém Chiapasu⁴², s kterým souhlasí v tom, že hnutí odporu nemá být žádná internacionála, strana ani centrálně vedené hnutí, ale *„pestrý prapor s mnoha tóny“* (Bondy, 2005, 135), respektující kulturní tradice a multikulturalismus. Namísto kapitalistické globalizace, která je podle Bondyho dávno připravený program, vidí jako alternativu nekapitalistickou internacionalizaci

Stejně jako v roce 1969 viděl Bondy v *Pracovní analýze* mezinárodní integraci jako program, což je správné jen zčásti, protože akumulace, koncentrace a centralizace kapitálu je objektivní, lidmi neřízený ekonomický proces, vůči kterému jsou naopak v područí lidé, tak vidí i globalizaci jako spiknutí. Budeme-li brát Bondyho za slovo a odvoláme-li se tedy na učení, ke kterému se hlásil až do smrti, je tato teorie přinejmenším nemarxistická.

Podle svědectví Augustína Fischera⁴³ ztratil Bondy po setkání s čínskou ekonomkou v roce 2005 v Bratislavě, zprostředkovaném

argumenty, finanční triky, vědecké principy, psychologické poznatky či jakýkoli jiný soubor technik řešení pojmových hádanek.“ (Reich, 2002, 258-259)

⁴² Zapatisté je název pro Zapatovu armádu národního osvobození (EZLN – Ejército Zapatista de Liberación Nacional), která v roce 1994, kdy vstoupila platnost NAFTA (Severoamerická dohoda volného obchodu mezi Kanadou, USA a Mexikem), zahájila povstání v nejchudším mexickém státu Chiapas, obývaném z velké části indiánskými chudými rolníky, v čele se subcommandantem Marcosem.

⁴³ *„... buď začiatkom roku 2006 alebo koncom roku 2005 bola v Bratislave vysoko postavená čínska ekonómka. Po Slovensku ju sprevádzala doktorka Čarnogurská a sprostredkovala aj stretnutie s Bondym. Bondy, po rozhovore s touto Číňankou, bol niekoľko dní v ťažkých depresiách a tento rozhovor mu ubral dosť z ďalšieho optimizmu, aj keď, on nijak zvlášť veľký optimista nebol – čo sa týka politickej budúcnosti a vôbec existencie ľudstva za tohto politického usporiadania a spoločenských systémov, ktoré panujú vo svete. Vkladal isté nádeje do Číny, že Číňania predsa sa len udržia a budú baštou socializmu alebo sociálnych práv človeka, a vtedy sa od tej ekonómky dozvedel, že v Číne zrušili takmer všetky výdobytky,*

sinoložkou Marinou Čarnogurskou, své poslední iluze o situaci v Číně a o postavení čínských pracujících, což reflektoval ve svém myšlení.⁴⁴ Ve svém posledním rozhovoru, uskutečněném 10. listopadu 2006 a zveřejněném 19. dubna 2007 v příloze Práva Salon, tedy už po jeho smrti, Bondy již vidí globalizaci také jako novou konstruktivní situaci :

„Z hlediska sociologického, politologického je svět skutečně v evidentní velmi prudké přestavbě. Nedalo se ani čekat, že globalizace, která se nám původně jevila jenom jako restaurování kapitalismu v jeho

ktoré od sociálneho štátu očakával, alebo si predstavoval, že by ich mal mať. Pokiaľ viem, tak úplne sa zrušilo také niečo ako dôchodky a sociálne podpory a... nezaujímal som sa o detaily, to sa možno dozvedieť inde, ako to je v Číne, ale viem, že krátko predtým, okolo roku 2005 keď v Číne zrušili všetky tieto veci a de facto to prestal byť socialistický štát, už to zostala prakticky iba diktatúra. A len viem, že ho vtedy dosť zobralo a následne si to všímal viac a dozvedel sa, v akých otrockých podmienkach tam pracujú deti, v čínskych továrňach, a robotníci sú tam vykorisťovaní prakticky ako otroci v staroveku a viem, že bol z toho dosť pesimistický... odvtedy vlastne.“(Fischer, 2010)

⁴⁴ *„Ano. Proměna Číny byla v jiném světě u nás vnímána daleko citlivěji a daleko víc ji reflektovali. A spíš než na zhroucení Sovětského svazu se shodují na zhroucení v Číně. Ta totiž podivuhodně přesvědčivě ukázala neuskutečnitelnost socialismu, a její pokus není třetí, ale čtvrtá cesta – přes rychlé převzetí kapitalistického managementu a podobné věci, s úplným popřením sociální orientace moderní společnosti.*

Orientace na sociální stát je vlastně od sklonku 19. století v evropské sféře zřetelná, jasná a programová. Tak na to se v té Číně vysrali a první zárodky nějaké možnosti sociálního státu, když už ne tedy ani reálného socialismu, hodili za hlavu. Ovšem specifikou je, že si tam stát ponechal pořád svoji klíčovou pozici velkého instrumentátora. A přestože podporuje, aby bohatí byli stále bohatší, tak současně vlastně opravdu dbá na to, aby razantní rozdíly mezi životní úrovní chudých a životní úrovní těch privilegovaných mizely. Chudí zůstávají chudými, ale přece jen se nestávají čím dál tím chudobnějšími. Že vykořisťování dosáhlo míry, která přesahuje doby začátků průmyslové revoluce, to oni akceptovali. Tím se ale ten proces možná urychluje. Je to zvláštní fenomén, který rozhodně nemůže být žádným modelem pro budoucnost, ale je to svým způsobem dost rychlá cesta k fundamentální proměně nejen Číny, ale celého světa vůbec. Není nevtipný.

Mně samozřejmě stojí vlasy hrůzou na hlavě nad mírou vykořisťování v nových soukromých průmyslových podnicích v Číně. To je pro mě skutečně Dantovo peklo. No ale zase v tom spíš vidím předpoklad pro rozbřesk nového sociálního postupu, jak byl uchopený širokými vrstvami, než jako definitivní deterioraci nebo dokonce znemožnění jakýchkoli nových snah o společnost, která je, jak říkám, pro člověka vhodná, kterou si člověk zaslouží.

...

Na první pohled to vypadá z našeho hlediska, marxistického, jako příšerný regres. Míra vykořisťování v těch soukromých podnicích je hrůzostrašná. Tím, že to dosáhne už určitého, už dál nesnižujícího se bodu, protože dál už je jen smrt hladem, tak tím se ta křivka obrátí. Možná to bude v tomto případě opravdu s určitým předstihem před zeměmi, které se pokoušejí o jakous takous sociální orientaci. Jako dejme tomu Indie nebo řada chudých zemí, které se pořád pokoušejí vytvářet nějaké sociální zabezpečení.

Tak to v Číně vůbec pustili k vodě. Je to jen pro ty, kteří jsou zámožní, a tím způsobem, že jsou zámožní, přispívají k zesilování váhy čínské ekonomiky. Těm se jde na ruku. Ale u těch chudých, zejména na venkově, tam se dbá na to, aby to neznamenal, že chudoba zákonitě musí být stále chudší. Na to tam dost dbají. Jednak poprvé v dějinách mají možnost dosyta se najíst každý den. Velkou roli v tom hraje rotace pracovních sil, která je řízená shora, dva roky pracuješ ve městě na stavbě, ve fabrice, vyděláš si, jdeš zpátky na vesnici a přineseš tam nějaký ten halíř. To nejsou neracionální opatření.“(Bondy, 2007)

nejodpornějších projevech, najednou vytvoří podmínky, v nichž je možno – pro nejmladší generaci už to začíná platit – objevovat předpoklady pro nový konstruktivní postoj, který pochopitelně nenavazuje na levicovou orientaci tak, jak byla typická a jak byla i teoreticky formulována v podstatě od počátku 19. století až do sedmdesátých let 20. století.

(...)

Protože všechno se podle Marxe obrátí, a to naprosto správně. Kapitál najde svoji pravou podobu, svoji pravou tvář, svoje skutečné tajemství odhalí ve stadiu úplně automatizované výroby, jak on říká, kdy se celý promění v kapitál oběžný. Nejenomže přestane hrát úlohu kapitál vynakládaný na mzdy, tedy variabilní, ale i konstantní. Celé se to promění na oběžný kapitál, který je vlastně cílem kapitalistického výrobního způsobu, aby se co nejrychleji ten pingl házel a zisky byly stále rychlejší a tučnější.

Dál už potom je to otázka pouze převzetí centrální správy věcí lidským společenským kolektivem.“ (Bondy, 2007)

4. Závěr

Cílem mé práce bylo zmapování vývoje politického myšlení Egona Bondyho od poloviny 40. let 20. století do jeho smrti v roce 2007 na základě kritického studia primární a sekundární literatury a pomocí metody orální historie, jíž jsem chtěl doplnit či konfrontovat subjektivní výpovědi dotazovaných pamětníků s písemnými prameny. Metoda orální historie se však v průběhu psaní mé práce neukázala jako zcela vhodná. Za prvé proto, že z deseti respondentů, které jsem oslovil, se mi rozhovor podařilo uskutečnit pouze se čtyřmi, které jsem jmenoval v úvodu. Za druhé proto, že informace a názory, které mi respondenti poskytli, nedokázaly dostatečně naplnit cíl, který jsem sledoval orální historií. Protože rozhovory, které cituji, se většinou netýkají zásadních, ale dílčích otázek Bondyho politického myšlení, uvádím je v poznámkách pod čarou.

Jeho politické myšlení, které bylo od jeho patnácti let, kdy se stal surrealistou, až do jeho smrti inspirováno Marxem, jsem začlenil do kontextu kriticky a revolučně laděného světového marxismu 20. století, zejména těch jeho proudů, o kterých jsem se domníval, že jimi byl ovlivněn nebo byl s nimi příbuzný, přesto jsem vzhledem k jeho maoistické orientaci v 60. a 70. letech zařadil jeho myšlení také do kontextu se stalinismem, kterým je maoismus výrazně ovlivněn a prostřednictvím maoismu částečně také Bondy, ať si toho byl vědom či

ne, byť například stalinskou tezi o třídním boji za socialismu vykládal revolučně a v podstatě antistalinisticky.

Během studia písemných pramenů i díky rozhovorům jsem kromě stalinismu dospěl k vytyčení těch marxistických politických směrů, které inspirovaly Bondyho nebo s kterými byl myšlenkově příbuzný, a jimiž jsou především trockismus jakožto varianta leninismu, maoismus, neomarxismus, zejména frankfurtská škola a Erich Fromm, ale částečně také hegelíánský marxismus, hlavně gramscismus a také postmarxismus. Mohl bych ještě uvést anarchismus, kterým byl Bondy ovlivněn, avšak přes jakékoli různorodé inspirace Bondy vycházel především z marxistických kořenů a sám se cítil být marxistou.

Tu část práce, která se zabývá vlastním vývojem Bondyho politického myšlení, jsem rozdělil na základní periody Od trockismu k maoismu, Od maoismu k postmarxismu a Poslední léta : proti kapitalismu. Jak Bondy uvádí, stoupencem marxismu se stal již jako patnáctiletý, když objevil bretonovský surrealismus, příběh jeho vlastního politického marxistického myšlení se však odehrává až od roku 1948, kdy stál jako kriticky myslící trockista a samizdatový básník proti stalinismu a socialistickému realismu. V době, kdy si uvědomil nedostatečnost trockismu k reflexi tehdejších poměrů v ČSR a ve světě, se orientoval směrem k maoismu, který sám vyrůstá jak z trockismu, ale jak už bylo řečeno, také ze stalinismu, jehož některé prvky Bondy adoroval. Po ztroskotání Nové levice a pokusu o kulturní revoluci v Číně Bondy nakonec překonává i maoismus a ačkoli se celý dospělý život cítil jako marxist levý, jak píšu na začátku své práce, na základě kritického studia jeho děl jsem dospěl k závěru, že jeho myšlení začíná být čím dál tím víc postmarxistické. Jednou z jeho základních ideových inspirací je Marx, avšak v průběhu vývoje Bondyho myšlení se tato inspirace stává stále volnější, až ústí do způsobu myšlení, označované jako postmarxismus.

Jako největší přínos Bondyho politického myšlení spatřuji v tom, že svým kritickým duchem a chápáním marxismu nikoli jako dogmatické doktríny, ale způsobu filosofování, založeném na radikální a bezohledné kritice všeho, co existuje, významně vytvářel kritické a svobodné intelektuální ovzduší s cílem ostatní ideově a kulturně kriticky uvědomovat, zejména pak kriticky laděnou mládež, celý život věrný zásadě : *Co činí člověka člověkem je permanentní vzpoura.*“ (Bondy 1995, 22)

5. Seznam použité literatury a ostatní prameny

5.1. Vydaná literatura

- Bidet, Jacques, Kouvelakis, Stahis (ed.) - Critical Companion to contemporary marxism, Leiden, Brill 2008
- Bondy, Egon – Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii, Praha, Dharmagaia 2007
- Bondy, Egon – Juliiny otázky a další eseje, Praha, Dharmagaia 2007
- Bondy, Egon – Neuspořádaná samomluva, Brno, L. Marek 2002
- Bondy, Egon – O globalizaci, Brno, L. Marek 2005
- Bondy, Egon – Týden v tichém městě, Bratislava, PT 1998
- Bondy, Egon – 677, Brno, Zvláštní vydání 2001
- Bondy, Egon – Bezejmenná, Brno, Zvláštní vydání 2001
- Bondy, Egon – Cybercomics, Brno, Zvláštní vydání 1997
- Bondy, Egon – Prvních deset let, Praha, Maťa 2002
- Bondy, Egon - Severin, Olomouc, Votobia 1996
- Bondy, Egon – Sklepní práce, Toronto, Sixty-Eight Publishers 1988
- Bondy, Egon - Ve všední den i v neděli, Praha, Dharmagaia 2009
- Bottomore, Tom (ed.) - A Dictionary of Marxist thought, Oxford, Blackwel 1991
- Breton, André - Arkán 17, Liberec, Dauphin 1996
- Britovšek, Marjan - Stalinův termidor, Praha, Naše vojsko 1991
- Debord, Guy - Společnost spektaklu, Praha, Intu 2007
- Engels, Friedrich - Anti-Dühring, Praha, Svoboda 1949
- Fairbank, John F. - Dějiny Číny, Praha, Lidové Noviny 1998
- Fromm, Erich - Obraz člověka u Marxe, Brno, L. Marek 2004
- Fromm, Erich - Člověk a psychoanalýza, Praha, Aurora 1997

- Glaser, Daryl, Walker, David (ed.) - Twentieth century marxism, A global intruduction, New York, Routledge 2007
- Gottwald, Klement - Deset let, Praha, Svoboda 1948
- Kalandra, Závěš - Intelektuál a revoluce, Praha, Český spisovatel 1994
- Klečacká-Beyly, Marie - Vzpomínky malostranské, Praha, Akropolis 2008
- Laclau, Ernesto, Mouffe, Chantal - Hegemony and socialist strategy, London, Verso 2001
- Lenin, V. I. – Vybrané spisy ve dvou svazcích, svazek I. a II., Praha, Svoboda 1950
- Lenin, V. I. - Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu, Praha, Svoboda 1972
- Mainx, Oskar - Poezie jako mýtus, svědectví a hra, Ostrava, Protimluv 2007
- Mao Ce-tung - Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga, Peking, Nakladatelství cizojazyčné literatury 1968
- Marcuse, Herbert - Jednorozměrný člověk, Praha, Naše vojsko 1991
- Marx, Karl – Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844, Praha, SNPL 1978
- Marx, Karl – Rukopisy „Grundrisse“ : Ekonomické rukopisy z let 1857-1859, sv. I-III, Praha, Svoboda 1971-1977
- Marx, Karl, Engels, Friedrich - Vybrané spisy ve dvou svazcích, svazek I. a II., Praha, Svoboda 1950
- Marx, Karl - Kapitál I-III, Praha, Svoboda 1953-1956
- Michels, Robert - Strany a vůdcové, Praha, Orbis 1931
- Myers, Tony - Slavoj Žižek, Praha, Svoboda Servis 2008
- Nadeau, Maurice - Dějiny surrealismu a surrealistické dokumenty, Olomouc, Votobia 1994
- Negri, Antonio, Hardt, Michael - Empire, Cambridge, Harvard University Press, 2000

Reich, Robert - Dílo národů : Příprava na kapitalismus 21. století, Praha, Prostor 1995

Thompson, E. P. – The making of the english working class, Harmondsworth, Penguin Books 1976

Trockij, L.D. - Co je permanentní revoluce?, Praha, J.W.Hill, 2000

Zand, Gertraude - Totální realismus a trapná poezie, Brno, Host 2002

5.2. Nevydaná literatura

Egon Bondy – Pracovní analýza, Praha, 1969

(Libri Prohibiti – Knihovna samizdatové a exilové literatury, Praha)

Egon Bondy – Knížka o tom, jak se mi filozfovalo, Praha, 1980

(Depozitář Národní knihovny v Hostivaři, Praha)

5.3. Rozhovory

Rozhovor s Ondřejem Slačálkem, Praha, 20. 7. 2010

Rozhovor s Hynkem Toppeltem a Pavlem Bažantem, Ústí nad Labem, 9. 8. 2010

Rozhovor s Augustínem Fischerem, Bratislava, 30. 9. 2010

Skype-rozhovor s Michalem Hvoreckým, Stod-Bratislava, 18. 12. 2010

5.4. Internetové zdroje

1.1. Rozhovory s Egonem Bondym

<http://www.egonbondy.info/31-rozhovory/35-homeless-hungry-rozhovor-pro-zivel/Rozhovory>

(1995 : 3.4.2011)

<http://www.egonbondy.info/31-rozhovory/59-pavelka-zdenko-nejsem-zapskly-starec/Rozhovory>

(19.4.2007 : 3.4.2011)

<http://www.egonbondy.info/48-ukazky-z-dila/90-egon-bondy-projev-na-vi-sjezdu-kscm-rok-2000/Politicke+uvahy>

(2000 : 3.4.2011)

<http://www.egonbondy.info/31-rozhovory/38-pavelka-zdenko-bondy-o-globalizaci/Rozhovory>

(6.1.2000 : 3.4.2011)

<http://www.egonbondy.info/37-tomas-filip-do-podzimu-na-nic-nereflektuji-pisi-druhy-dil-utechy/Rozhovory>

(18.6.2001 : 3.4.2011)

1.2. Ostatní internetové zdroje

http://cs.wikipedia.org/wiki/František_Drtikol

(31.3.2011 : 3.4.2011)

http://www.satguru.estranky.cz/clanky/clanky-rok-2007-iv/zivotopis-frantiska-drtikola-jeho-vlastnimi-slovy_.html

(2007 : 3.4.2011)

http://silamoudrosti.unas.cz/cs/fd_cv_cs.php

(21.8.2004 : 8.4.2011)

http://www.sok.bz/index.php?option=com_content&task=view&id=201&Itemid=28

(6.12.2008 : 3.4.2011)

<http://novyprostor.cz/clanky/353/legenda-o-lumpenproletari.html>

(25.5.2010 : 3.4.2011)

6. Summary

The aim of my work was a chart to the development of Egon Bondy's political thought from the 1940s of the 20th century to his death in 2007, based on critical study of primary and secondary literature and with help of the oral history method, which I would supply or confront subjective notices of interviewees with documentary origins. But the method of oral history appeared during writing of my work as not quite appropriate. First, because from ten respondents, which I addressed, the interview accepted only four, which are named in the introduction. Second, because information and opinions which respondents offered, didn't achieve in full the goal that I expected through oral history. Because interviews, which I cite, as a rule are not about principally, but particular questions of Bondy's political thought, I cite these interviews in commentaries under the line.

His political thought, that was from his fifteen years when he became a Surrealist to his death, is inspired by Marx, I included in the context of critically and revolutionary oriented Marxism of the 20th century primarily those his tendencies, these I thought that Bondy was influenced by them or with whichs he was affiliated, for his Maoist orientation in the 60s and 70s I included his thought also in the context with Stalinism, by which he Maoism was influenced and through Maoism fragmentarily also Bondy, consciously or not, while for example the Stalinist theses of class struggle during socialism he interpreted revolutionarily and Anti-Stalinist.

During study of documentary origins and through interview I came to marking those Marxist political orientations, except Stalinism, which Bondy was inspired, and that are primarily Trotskyism as a variant of the Leninism, Maoism, Neo-Marxism, especially the Frankfurt School and Erich Fromm, but particularly through Hegelian Marxism, primarily Gramscism, and Post-Marxism too. I could stress also the anarchism, by which Bondy was influenced, but despite heterogeneous inspiration Bondy came from Marxist roots and himself did feel be Marxist.

The part of my work that is interested in development of Egon Bondy's political thought itself I parted in basic periods :

1. From Trotskyism to Maoism ;
2. From Maoism to Post-Marxism ;
3. Last years : against capitalism.

Such as Bondy presents, he became a follower of Marxism already as a fifteen-year-old, when he discovered Bretonian Surrealism, but the story of his own political Marxist thought begins in the year 1948, when he was as critical thinking Trotskyist and samizdat poet against Stalinism and socialist realism. At the time, when he realized, that Trotskyism is not enough for reflexion of the situation in the ČSR and in the world, he oriented towards Maoism, that in itself grows from Trotskyism, and as mentioned, also from Stalinism, whose some elements Bondy adored. After the fail of New Left and experiment of cultural revolution in the China, Bondy indeed does exceed Maoism and while himself did feel be Marxist Left, such as I write in beginning of my work. Based on critical study his works, I came to conclusion, that his thought begins be more and more Post-Marxist. One of his basic ideal inspirations is Marx, however during the development of Bondy's thought this inspiration is more and more freer, and it changes into way of thought, named as Post-Marxism.

I think the greatest benefit of Bondy's political thought is that he had a critical esprit and he did understand the Marxism not as dogmatic doctrine, but way of philosophising, that is based on radical and irresponsible critics of all, what exists. He importantly created critical and free intellectual atmosphere with the goal of ideal and cultural critical awake, especially critically oriented youth. For his whole life he was true to the principle : „*Permanent revolt is what makes a man human.*“ (Bondy, 1995, 92)

